

ครุธรรม 8
เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ
หรือไม่ (2)

วิไลพร สุจริตธรรมกุล

ครุธรรม 8

เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติหรือไม่ (2)*

วิไลพร สุจริตธรรมกุล

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นบทความต่อเนื่องจากบทความในฉบับที่แล้วที่ได้วิเคราะห์ถึงข้อสงสัยเกี่ยวกับครุธรรม ข้อที่ 1-4 ว่าเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติหรือไม่ ในฉบับนี้จะวิเคราะห์ครุธรรมข้อที่ 5-8 โดยยังคงยึดหลักเดิมคือ ใช้หลักฐานจากคัมภีร์บาลีเป็นหลัก เพราะหากเราจะแก้ข้อสงสัยในเรื่องใดเกี่ยวกับพระวินัยจำเป็นต้องแยกพิจารณาเป็นนิกายๆ ไป เนื่องจากพระวินัยนิกายต่างกัน จะมีข้อปฏิบัติต่างกัน บทความนี้จะพิจารณาประเด็นปีกำเนิดภิกษุณีกับการกำเนิดพระวินัยของภิกษุสงฆ์ เพื่อช่วยพิจารณาว่า “ธรรมหนัก” นั้นหมายถึงสังฆาทิเสสหรือไม่ จากนั้นจะนำข้อบัญญัติปาจิตติยของภิกษุณีที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับครุธรรม 8 มาพิจารณา เพื่อสร้างความกระจ่างในประเด็นเรื่องการเป็นสิกขมานา 2 ปี และการบวชจากสงฆ์ 2 ฝ่ายว่าได้บัญญัติมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล หรือเพิ่งบัญญัติเมื่อครั้งสังคายนาครั้งที่ 1

นอกจากนี้ยังได้นำเสนอตารางเปรียบเทียบพระวินัยของทั้งภิกษุ และภิกษุณีในเรื่องวจีกรรม เพื่อให้เข้าใจยิ่งขึ้นว่าเหตุใดจึงมีครุธรรมข้อที่ 7 ที่ว่าภิกษุณีไม่ควรด่าบริภาษภิกษุ และสุดท้ายได้ตีความในคำว่า “สอน” ของครุธรรมข้อที่ 8 ในกรณีไม่อนุญาตให้ภิกษุณีสอนภิกษุ แต่อนุญาตให้ภิกษุสอนภิกษุณีได้ ในขณะที่เดิวก่อนกลับมีภิกษุณีที่ภิกษุณีเหมือนสอนภิกษุ ดังนั้นจึงมาวิเคราะห์คำว่า “สอน” ในที่นี้ น่าจะหมายถึงเฉพาะเจาะจงในเรื่องการสอนให้ปฏิบัติ หรือสอนหลักปฏิบัติของนักบวช ซึ่งการวิเคราะห์ทั้งหมดได้คลี่คลายข้อสงสัย นำไปสู่การยืนยันว่าการบัญญัติครุธรรม 8 เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยพุทธกาล

คำสำคัญ: ครุธรรม, เสมอภาค, พุทธบัญญัติ

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการนำเสนองานวิจัย ในงานสัมมนาวิชาการนานาชาติ ศาสตราจารย์ประจำปี 2007 แห่งไต้หวัน เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม ค.ศ.2007 วิทยาลัยเงินหลี่ และเป็นส่วนขยายของบทความที่ตีพิมพ์แล้วใน Sucharitthammakul (2008: 502-575)

Garudhamma 8

What did the Lord Buddha Establish?

Wilaiporn SUCHARITTHAMMAKUL

Abstract

This paper deals with the Buddhist outlook on gender issues. Contemporary feminists have extrapolated modern ideas of gender equality to make conclusions about the gender values of early Buddhism. The centre of the heated gender equality debate for scholars and laypeople has been the validity of the eight *garudhammā* – with a movement started on April 1, 2001 for their abolition, under the premise that they are not believed to be the authentic teachings of the Buddha.

Therefore, this paper first considers whether the eight *garudhammā* are the authentic teachings of the Buddha, and then considers the matter in term of the gender equality. According to the last paper I continue to discuss last four of the eight *garudhammā*.

The discussion of the eight *garudhammā*, considers the evidence that supports the idea that they are not authentic teachings of the Buddha, taking into consideration the Sutta, *Vinaya* and *Aṭṭhakathā* of Pāli cannon. The paper will argue that according to the texts, the eight *garudhammā* were laid down as norms for the sacred conduct of Buddhist nuns rather than merely customs, and therefore are rules that deserve to transcend feminist standards (which would be more appropriately applied to social customs). Discussion will also be made of the likely reasons for the growth of the contemporary movement for Buddhist gender equality despite lack of scriptural support – with citation of the Buddha's *Ovādapatimokkha* teaching to put gender issues in the broader perspective of the true goals of Buddhist practice.

Keywords: Original Buddhist Text, Theravāda Buddhism, Gender, Equality, *Bhikkhunī*, *Aṭṭha garudhamma*

บทนำ

ในประเทศไต้หวัน มีจำนวนภิกษุณีมากกว่าภิกษุถึง 8:1 และภิกษุณีเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศมหายาน ประเด็นที่เกี่ยวกับเรื่องภิกษุณีจึงเป็นเรื่องที่มีผู้ให้ความสนใจมาก อีกทั้งในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา มีการเคลื่อนไหวพยายามจะให้มีการยอมรับภิกษุณีสงฆ์ในประเทศไทย ดังนั้นการศึกษาวิจัยเรื่องภิกษุณีสงฆ์ จึงเป็นประโยชน์ต่อนักวิชาการ นักค้นคว้า และผู้สนใจในเรื่องนี้

บทความนี้จะนำเสนอเนื้อหาต่อบทความที่ตีพิมพ์ในวารสารธรรมชาฉบับที่แล้ว ซึ่งได้กล่าวถึงครุธรรม 4 หัวข้อแรก ฉบับนี้จะวิเคราะห์ใน 4 หัวข้อหลังของครุธรรม 8 ว่าการที่มีนักวิชาการบางท่านกล่าวว่า ครุธรรม 8 แต่ละข้อนั้นมีความขัดแย้งกับหลักฐานอื่นจนสรุปว่าครุธรรม 8 ไม่ใช่สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นจริงหรือไม่ รวมถึงทัศนะและเหตุผลแห่งการบัญญัติครุธรรม 8

การวิเคราะห์ครุธรรมข้อที่ 5

garudhammaṃ ajjhāpanāya bhikkhuniyā ubhatoṅghe pak-khamānattaṃ caritabbaṃ ayampi dhammo sakkatvā garukatvā mānetvā pūjetvā yāvajivaṃ anatikkamaṇiyo¹

ภิกษุณีล่วงละเมิดครุธรรมแล้ว ต้องประพฤติปักขมานัตในสงฆ์ 2 ฝ่าย ธรรมแม้ นี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต²

คำแปลข้างต้นมีนัยว่า หากภิกษุณีกระทำครุธรรม (ธรรมหนัก หรือ กรรมหนัก)

¹ Vin IV: 52 (Ee)

² วิ.จ. 9/516/445¹⁰⁻¹³ (แปล.มมร.2543)

จำต้องปลงอาบัติและทบทวนตนเอง 15 วันเพื่อให้พ้นจากอาบัติ ในอรรถกถาของ อังคุตตรนิกาย ได้อธิบายคำว่า ครุธรรม (garudhamma) หมายถึง อาบัติหนัก คือ อาบัติสังฆาทิเสส สำหรับคำว่า ปักขมานัต (pakkhamānat) อธิบายว่า ภิกษุณีพึงประพฤติมานัต 15 วันเต็ม³

ในกรณีนี้ภิกษุณีจำวู้หู้ยได้กล่าววว่า หนึ่งในเหตุผลที่พิสูจน์วว่าครุธรรมไม่ใช่สิ่งทีพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติคือ ความขัดแย้งกันเองเกี่ยวกับบทลงโทษของครุธรรมทีบัญญัติในพระวินัย กล่าวคือ ในพระวินัยได้บัญญัติวว่า ภิกษุณีกระทำผิดครุธรรมจะต้องรับมานัต แต่ในคัมภีร์พระวินัยทีเก่กว่ำนัันได้บันทึกวว่า ต้องรับปาจิตตีย์ซึ่งเป็นบทลงโทษทีเบากว่

นอกจากนี้ การประพฤติมานัตถือวว่าเป็นการลงโทษอย่างหนักเพื่อกอกจากอาบัติสังฆาทิเสส ซึ่งเป็นอาบัติหนักรองลงมาจากปาราชิก หากพิจารณาวว่า เพียงแค่ภิกษุณีไม่ไปกราบพระภิกษุหรือไม่ไปรับโอวาทแล้วต้องโทษโดยประพฤติมานัตครั้งเดือน โดยทุกวันต้องพิจารณาความผิดของตนเพื่อความบริสุทธิ์ แล้วยังต้องไปปลงอาบัตืกับสงฆ์สองฝ่าย 10 หรือ 20 รูป ซึ่งก็เหลืออีกเพียงนิดเดียวก็จะถูกไล่ออกจากคณะสงฆ์ ในกรณีนี้ความผิดทีทำนัันหนักหนามากเลยหรือ การลงโทษแบบนี้มีความยุติธรรมเพียงใด และอดทีจะคิดไม่ได้วว่า เรื่องนี้ เป็นเรื่องทีไม่สมเหตุสมผล⁴

ภิกษุณีจำวู้หู้ยเห็นวว่าการกระทำผิดครุธรรม แต่เดิมคงมีบทลงโทษแค่ปาจิตตีย์ แต่ภิกษุเถรวาทผู้เป็นฝ่ายอนุรักษนิยมได้ตั้งบทลงโทษทีเข้มงวด (มานัต ครั้งเดือน) เพื่ให้ง่ายต่อการบริหารปกครองภิกษุณี แต่ถ้าเทียบกับคัมภีร์พระวินัยทีกล่าววว่าเป็นปาจิตตีย์ ก็ถือว่ายังมีช่องให้วอยู่⁵

³ อจ.อฎฐก.อ. 37/552¹¹ (แปล.มมร.2543)

⁴ Shi, Zhaohui (2001: 209)

⁵ Shi, Zhaohui (2001: 131- 132)

นอกจากนี้ เธอยังได้ชี้ข้อสงสัยอีกว่า

1. ในบทบัญญัติสังฆาทิเสสของภิกษุณีทั้งหมดจำนวน 17 ข้อ ไม่มีข้อใดที่ปรากฏว่ามีความเกี่ยวข้องกับครุธรรมแม้แต่ข้อเดียว

2. บทลงโทษสังฆาทิเสสของภิกษุณี มีความแตกต่างจากบทลงโทษสังฆาทิเสสของภิกษุ กล่าวคือ ของภิกษุจะต้องอยู่ประพฤติมนัตเป็นระยะเวลา 6 วัน แต่ของภิกษุณีต้องอยู่ถึงครึ่งเดือน โดยภิกษุต้องแยกที่พัก (ปริวาส) ตามบทบัญญัติ ซึ่งเป็นเรื่องผิดปกติที่ยังไม่มีการกำหนดกฎ แต่กลับมีบทบัญญัติในการลงโทษ

3. ศीलภิกษุณีกลุ่มที่ 4 คือ ปาจิตตีย์ กลับมีเนื้อความเกี่ยวข้องและสอดคล้องกับครุธรรม เช่น การดำบริภาษภิกษุ การไม่จำพรรษาในที่ที่มีภิกษุอยู่ การไม่รับโอวาท เป็นต้น ซึ่งความผิดเหล่านี้ ไม่ได้เกิดจากความผิดทางด้านจิตใจ บทลงโทษจึงเบา⁶

ซึ่งความเห็นของภิกษุณีจ้าวหุ่ยในหัวข้อนี้สามารถแบ่งได้เป็น 4 ประเด็น คือ

ก. ความสงสัยต่อบทลงโทษของการกระทำผิดครุธรรมแล้วต้องประพฤติมนัต 15 วัน

ข. เนื้อหาในอาบัติสังฆาทิเสสของภิกษุณี 17 ข้อ ไม่มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับครุธรรม

ค. ในกรณีของภิกษุ หากต้องอาบัติสังฆาทิเสส ภิกษุต้องประพฤติมนัต 6 วัน ในขณะที่ภิกษุณีต้องประพฤติมนัตเป็นเวลา 15 วัน

ง. เนื้อหาการกระทำความผิดเกี่ยวกับครุธรรมกลับมีปรากฏเฉพาะในสิกขาบทหมวดปาจิตตีย์ของภิกษุณี

จะได้วิเคราะห์ประเด็นทั้งหมดนี้ทีละประเด็นต่อไป

⁶ Shi, Zhaohui (2001: 209)

ก. บทลงโทษสำหรับการทำผิดศรธรรม

เนื่องจากว่าในเนื้อหาของศรธรรมข้อที่ 5 ภาษาบาลีใช้คำว่า “ศรम्मม” ภิกษุณีล่วงละเมิดศรธรรมแล้วต้องประพฤตินานต์กึ่งเดือนในสงฆ์ 2 ฝ่าย มีความเป็นไปได้อย่างมากว่า เมื่อนักแปลคัมภีร์จีนโบราณเห็นคำว่า “ศรम्मม” นี้ ก็นึกว่าหมายเอา “ศรธรรม 8” แต่จากอรรถกถาของอังคุตตรนิกายที่กล่าวไว้ข้างต้นได้แสดงความหมายของคำว่า ศรम्मม ไว้อย่างชัดเจนว่า หมายถึง ธรรมหนัก หรือ กรรมหนัก ซึ่งก็คือการทำผิดสังฆาติเสสนั่นเอง มิได้หมายถึง ศรธรรม 8 แต่อย่างใด นอกจากนี้ในพระวินัยของหินยานนิกายต่าง ๆ ที่ปัจจุบันเหลือแต่ฉบับภาษาจีน เช่น พระวินัยของนิกายสรวาสติวาท นิกายมหาสังฆิกะ นิกายธรรมคุปต์ ก็ระบุว่า เป็นสังฆาติเสส กล่าวคือ หากทำกรรมหนัก (สังฆาติเสส) จึงต้องประพฤตินานต์กึ่งเดือนสำหรับภิกษุณี และ 6 วันสำหรับภิกษุ

สำหรับในกรณีเกี่ยวกับเรื่องการกระทำผิดศรธรรม 8 ว่า มีบทลงโทษเป็นสังฆาติเสสหรือปาจิตตีย์ และหากว่าบทลงโทษเป็นสังฆาติเสสถือว่าไม่ยุติธรรมหรือไม่ ในประเด็นนี้ จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลในคัมภีร์บาลีและอรรถกถา ทำให้พบความกระจ่างในระดับหนึ่งว่า ในสมัยแรก ๆ ไม่มีการบัญญัติว่า หากทำผิดศรธรรมแล้วมีบทลงโทษอย่างไร มีเพียงแค่บทบัญญัติการลงโทษในกรณีของการกระทำผิดกรรมหนัก หรือสังฆาติเสสดังที่ปรากฏในพระวินัย และในเมื่อไม่มีข้อกำหนดว่าหากทำผิดศรธรรมข้อใดข้อหนึ่งแล้วจะต้องอาบัติสังฆาติเสสหรือปาจิตตีย์ ก็หมดปัญหาที่จะเถียงกันว่ายุติธรรมหรือไม่ยุติธรรม

แต่ในเรื่องของกรรมหนักและสังฆาติเสสที่ยังไม่มีภิกษุณีทำผิดแล้วจะมีการบัญญัติของสังฆาติเสสได้อย่างไร และทำไมต้องมานัต 15 วันนั้น การตอบในประเด็นนี้และประเด็นข้อ ข และ ค ที่จะกล่าวต่อไป ในเบื้องต้นผู้เขียนสันนิษฐานว่า มีความเกี่ยวข้องกับการที่ภิกษุณียึดหลักของศีลภิกษุในช่วงแรกไปก่อน เพื่อเป็นการยืนยันสมมุติฐานนี้จึงต้องพิจารณาถึงประเด็นความก่อนหลังของการบัญญัติศีลภิกษุและการเกิดขึ้นของภิกษุณี

ช่วงเวลาที่เกิดมีภิกษุณี

ช่วงเวลาที่เกิดมีภิกษุณีมีความเป็นไปได้ 5 กรณีด้วยกัน ซึ่งสามารถวิเคราะห์จากสถานที่ที่พระนางปชาบดีโคตมีกราบทูลขออนุญาตบวชภิกษุณี คือ จากกรุงกบิลพัสดุ์สูนครเวสาลี ฎฎาคารศาลา ปามหาวัน

ความเป็นไปได้ 5 กรณีนี้ คือ

1. หลังจากทีพระพุทเจ้าตรัสรู้ได้ 5 ปี ในยามที่พระองค์เสด็จ เยี่ยมพระเจ้าสุทโธทนะที่ทรงกำลังประชวร เพื่อโปรดพุทธบิดา ซึ่งอ้างมาจากอรรถกถาพุทธวงศ์ถึงสถานที่จำพรรษา คือ ฎฎาคารศาลา ปามหาวัน กรุงเวสาลี⁷

2. หลังจากทีพระพุทเจ้าตรัสรู้ได้ 14 ปี พระอาจารย์หงอได้กล่าวโดยอ้างพระวินัยของนิกายธรรมคูปต์ว่า หลังพระตถาคตตรัสรู้ได้ 14 ปี พระนางปชาบดีโคตมีก็ทรงออกผนวช⁸

3. หลังจากทีพระพุทเจ้าตรัสรู้ได้ 15 ปี เนื่องจากในอรรถกถาของพุทธวงศ์ได้ระบุว่า สถานที่ที่พระพุทเจ้าจำพรรษาในปีนั้น คือ ณ กรุงกบิลพัสดุ์⁹ ซึ่งเป็นสถานที่เดียวกับที่พระนางปชาบดีโคตมีทูลขออนุญาตพระพุทเจ้าในครั้งแรก

4. หลังจากทีพระพุทเจ้าตรัสรู้ได้ 20 ปี เนื่องจากกรขออนุญาตบวชของสตรีมีพระอานนท์เข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้น จึงสามารถพิจารณาจากปีที่พระอานนท์เข้ามาเป็น

⁷ บรรจบ (2539: 3), ชุ.พุทท.อ. 73/20¹⁷ (แปล.มมร.2543)

⁸ Shi, Shengyan (1997: 189) 弘一大師《四份律刪補隨機羯磨隨講別錄》中記載：「如來成道十四年，姨母愛道求出家」ตถาคตตรัสรู้ได้ 14 ปี พระนางนางขอผนวช

X75: 286 a2¹-b¹: 「又十四年，阿難始勸請度姨母愛道，以八敬法為比丘尼，又先曾為提謂長者等」ปีที่ 14 พระอานนท์เตือนขอให้โปรดพระนางนาง ซึ่งอาศัยครุธรรมเป็นภิกษุณีกราบภิกษุก่อนเป็นต้น

⁹ ชุ.พุทท.อ. 73/21¹⁷ (แปล.มมร.2543)

อุปัฏฐากของพระพุทธเจ้า ในอรรถกถาของอังคุตตรนิกายได้กล่าวว่า พระพุทธเจ้าไม่มีอุปัฏฐากประจำจนกระทั่งปีที่ 20 หลังจากที่พระองค์ตรัสรู้ธรรม ในตอนนั้นคณะสงฆ์ได้อภิปรายว่า ใครควรจะเข้ามารับหน้าที่เป็นอุปัฏฐากประจำของพระพุทธเจ้า พระอานนท์จึงทูลขอพร 8 ประการ หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสถามถึงโทษและอานิสงส์ที่ทูลขอพร 8 ประการแล้ว จึงทรงประทานพรตามที่พระอานนท์ขอทุกประการ ดังนั้น พระอานนท์จึงได้รับตำแหน่งเป็นพุทธอุปัฏฐากประจำตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา¹⁰

นอกจากนี้ ในมหาปริณีพพานสูตรของทีรฆาคม (ทีรฆาคมในพระไตรปิฎกจีนสามารถเทียบได้กับทีฆนิกายในพระไตรปิฎกบาลี) ได้กล่าวว่าพระอานนท์เป็นอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้ามา 25 ปี¹¹ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงทำการเผยแผ่หลังจากตรัสรู้ 45 ปี ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าพระอานนท์เป็นอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้าในปีที่ 20 หลังจากตรัสรู้ นอกจากนี้ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกาได้กล่าวว่า พระอานนท์เป็นพุทธอุปัฏฐากหลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ 20 ปี¹²

เพราะฉะนั้นข้อมูลจากทั้งสามคัมภีร์ได้ยืนยันการเป็นพุทธอุปัฏฐากของพระอานนท์ว่าอยู่ในปีที่ 20 หลังพระพุทธเจ้าตรัสรู้

5. หลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ 14 หรือ 21 ปี เป็นต้นไป

เนื่องจากศิลปาจิตตีย์ที่เกี่ยวกับภิกษุณีที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัตินั้น โดยส่วนใหญ่ประมาณ 80% เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่วัดพระเชตุวัน กรุงสววัตถิ¹³ ซึ่งพระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่วัดพระเชตุวันครั้งแรกในปีที่ 14

¹⁰ อจ.เอกก.อ. 32/451³-455⁹ (แปล.มมร.2543)

¹¹ T1: 19c¹⁻⁴ (no. 001) ทีรฆาคม 遊行經第二

¹² Shi, Shengyan (1997: 189)

¹³ วิ.ภิกขุณี. 5/365-443/212¹-466²¹ (แปล.มมร.2543)

และจำพรรษาอีกครั้งในปีที่ 21-44¹⁴ และมีบ้างที่เหตุการณ์เกิดที่กรุงราชคฤห์¹⁵ (พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่นี่ในปีที่ 2-4, 17 หลังตรัสรู้) และแคว้นสั๊กกะ¹⁶ (พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่นี่ในปีที่ 5, 15 หลังตรัสรู้) แต่หากพิจารณาเหตุการณ์ส่วนใหญ่ที่เกิด ณ กรุงสาวัตถี ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่วัดพระเชตะวัน ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้อย่างมากสำหรับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ณ กรุงราชคฤห์และแคว้นสั๊กกะว่า ควรจะเป็นปีที่ 15 หรือ 17

นอกจากนี้ หากพิจารณาสถานที่ที่พระนางปชาบดีโคตมีทูลขออนุญาตครั้งแรกที่นิโครธาราม แคว้นสั๊กกะ ซึ่งปีที่พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษา ณ ที่นั่น คือปีที่ 5 และ 15 ซึ่งหากพิจารณาจากพระวินัยของภิกษุณีที่มีบัญญัติขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่วัดพระเชตะวัน ซึ่งเป็นปีหลังจากปีที่ 14 ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ การกำเนิดภิกษุณีนั้นมีความเป็นไปได้ว่า ควรเกิดขึ้นในปีที่ 15 มากกว่าปีที่ 5 และถึงแม้ว่าพระพุทธเจ้าทรงจาริกไปที่กรุงสาวัตถีเป็นครั้งแรกในปีที่ 6 ในคราวที่พระองค์ทรงจาริกไปแสดงยมกปาฏิหาริย์¹⁷ แต่ในปีนั้นวัดพระเชตะวันยังไม่ได้สร้าง ดังนั้น การไปกรุงสาวัตถีในปีที่

¹⁴ ชุ.พุทธ.อ. 73/20¹⁰-23⁹ (แปล.มมร.2543) ในพุทธวงศ์กล่าวถึงการจำพรรษาที่เชตะวันมหาวิหารครั้งแรกในปีที่ 14 หลังพุทธตรัสรู้ นอกจากนี้ในพระวินัย จุลวรรค เสนาสนขันธกะ ได้กล่าวถึงเหตุการณ์การถวายเชตะวันมหาวิหารแด่สงฆ์จตุรทิศ ทั้งที่มาแล้วและยังไม่มีมา วิ.จ. 9/269-271/139¹³-141¹² (แปล.มมร.2543) แต่มีอาจจะนับปีได้ เพียงแต่รู้ว่าพระองค์กำหนดข้อที่พึงกระทำเกี่ยวกับเสนาสนะ โดยมีพุทธานุญาตให้ภิกษุสงฆ์นอกจากอยู่ป่า ไต่โคนไม้ แล้วสามารถอยู่วิหาร เรือนมุงแถบเดียว เรือนชั้น เรือนโล้น และถ้ำ

¹⁵ บัญญัติ ณ กรุงราชคฤห์ เรื่องที่ภิกษุณีหลายรูปเที่ยวจาริกไปในพรรษา (วิ.ป. 10/580/238⁹-238¹⁸ แปล.มมร.2543) เรื่องที่นางฉัพพัคคีย์ไปดูการพ้อนรำ การขับร้อง การประโคมดนตรี (วิ.ป. 10/551/223⁹-223²¹ แปล.มมร.2543)

¹⁶ เรื่องภิกษุณีใช้น้ำชำระให้สะอาดลึกเกินไป บัญญัติ ณ แคว้นสั๊กกะ (วิ.ป. 10/546/220¹⁸-221⁵ แปล.มมร.2543)

¹⁷ ในพรรษาที่ 6 นี้ พระพุทธเจ้าทรงเสด็จไปแสดงยมกปาฏิหาริย์ที่กรุงสาวัตถี ณ ควงไม้

6 นี่จึงไม่มีสาระสำคัญต่อการพิจารณาปีที่มีการเกี่ยวข้องกับการบัญญัติพระวินัยของภิกษุณี

แต่มีความเป็นไปได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงจาริกไปที่แคว้นสักกะและกรุงราชคฤห์ ในช่วงนอกพรรษาที่พระองค์ประทับจำพรรษาที่วัดพระเชตุวัน ดังนั้นการบัญญัติพระวินัยของภิกษุณีมีความเป็นไปได้สูงที่จะเกิดขึ้นในช่วงปีที่ 21-44 หลังพุทธตรัสรู้

ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แม้ยังไม่สามารถสรุปปีที่กำเนิดภิกษุณีได้อย่างชัดเจนว่าเป็นปีใด แต่ความเป็นไปได้โดยส่วนใหญ่จะเอนเอียงไปทางหลังปีที่ 14 ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ หากเรานำข้อมูลอื่นที่มีความเกี่ยวข้องมาร่วมพิจารณา ไม่ว่าจะเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนพระนางปชาบดีโคตมีทรงผนวชเป็นภิกษุณี และเหตุการณ์ที่บัญญัติพระวินัยซึ่งเกิดขึ้นหลังจากทรงผนวชแล้ว จะทำให้เราสามารถวิเคราะห์ถึงปีที่กำเนิดภิกษุณีได้อย่างชัดเจนมากขึ้นกว่าเดิม กล่าวคือ

เหตุการณ์ที่ 1 ก่อนที่พระนางปชาบดีโคตมีจะเสด็จมาเพื่อขอลบวชนั้น เพราะได้รับคำรบเร้าจากพระชายาของพระประยูรญาติของศากยวงศ์แห่งกรุงกบิลพัสดุ์และโกถียวงศ์แห่งกรุงเทวทหะที่ได้บวชเป็นภิกษุ หลังจากเกิดเหตุวิวาทกันเพราะเรื่องการแย่งน้ำในแม่น้ำโรหิณี ซึ่งเหตุการณ์นี้ถูกบันทึกไว้ในอรรถกถา¹⁸ ว่า เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นเมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ กรุงสาวัตถี แลเห็นพระประยูรญาติทั้งสองฝั่งเตรียมยกกองทัพมารบกัน จึงเสด็จไปทรงห้ามจากกรุงสาวัตถีและประทับ ณ นิโครธาราม ซึ่ง

คณทามพฤกษ์ เพื่อสยบพวกเดียรฉัตรนักบวชนอกศาสนาพุทธ ในที่สุดแห่งยมกปาฏิหาริย์ธรรมาภิสมัยได้มีแก่พุทธบริษัท เพราะได้เห็นและได้ฟังธรรมเทศนาเป็นอเนก สุริย์-วิเชียร (2543: 60-61)

¹⁸ ชุ.สุ.อ. 47/340² (แปล.มมร.2543), ชุ.ชา.อ. 62/538² (แปล.มมร.2543)

พระพุทธเจ้าเสด็จไปจำพรรษาที่นิโครธารามประมาณปีที่ 5 และ 15 หลังพุทธตรัสรู้¹⁹ โดยอรรถกถาได้อธิบายรายละเอียดดังนี้

...ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ ทรงประกาศพระธรรมจักรอันนवर เสด็จ
ไปกรุงกบิลพัสดุ์โดยลำดับ ทรงโปรดพระประยูรญาติมีพระเจ้าสุทโธทนมหาราช
เป็นต้นให้ทรงตั้งอยู่ในอริยมผล เสด็จจาริกไปยังชนบทแล้วเสด็จกลับมาอีกครั้ง
ประทับอยู่ ณ วัดนิโครธารามในกรุงกบิลพัสดุ์พร้อมด้วยภิกษุ 1,500 รูป
อนึ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ นิโครธารามนั้น พวกเจ้าศาก-
ยะและโกถิยะทะเลาะกันเรื่องนี้²⁰

เหตุการณ์ที่ 2 ในพระวินัยปิฎก ภิกษุณีชั้นธกะกล่าวเกี่ยวกับการกำเนิดภิกษุณี
ว่า หลังจากที่พระนางปชาบดีโคตมีทูลขอบวชแล้ว พระนางยังได้ถามถึงข้อปฏิบัติที่
ภิกษุณีควรมีต่อพระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์ตรัสตอบว่า ฟังศึกษาสิกขาบทของภิกษุที่ภิกษุ
ทั้งหลายศึกษาอยู่²¹ นอกจากนี้พระนางยังซักถามพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับลักษณะการ
วินิจฉัยพระธรรมวินัย เป็นธรรมที่ทำให้ไม่ประมาท มีความเพียร ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ให้
ข้อสังเกตไว้อีก 8 ประการว่า เป็นธรรม เป็นวินัย เป็นสัตตสุสาน²² ดังนั้น ช่วงเวลาที่
พระนางทรงผนวช จะต้องมิศึกษาบทของภิกษุระดับหนึ่งแล้ว ซึ่งปีที่มีการบัญญัติ
สิกขาบทปฐมปาราชิกเกิดขึ้นคือ ปีที่ 12 หลังพุทธตรัสรู้ จึงคาดคะเนได้ว่า ปีการเกิด
ภิกษุณีควรจะหลังจากปีที่ 12 หลังพุทธตรัสรู้

¹⁹ ดูเชิงอรรถที่ 17

²⁰ ขุ.สุ.อ. 47/339-340² (แปล.มมร.2543)

²¹ วิ.จ. 9/522/450⁹⁻¹⁹ (แปล.มมร.2543)

²² วิ.จ. 9/523/451¹⁻²² (แปล.มมร.2543)

เหตุการณ์ที่ 3 มีข้อครหาว่าภิกษุไปให้ปาฏิโมกข์ภิกษุณีที่สำนักภิกษุณีนั้นเป็นการกระทำเหมือนภิกษุณีเหล่านี้เป็นภรรยาของภิกษุพวกนี้²³ จากเหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นว่า ขณะที่ภิกษุณีนั้น ควรมีการแสดงปาฏิโมกข์ทุกกึ่งเดือนแล้ว จุดเริ่มต้นของการสวดปาฏิโมกข์นั้นเกิดจากพระเจ้าพิมพิสารทูลขอพระพุทธเจ้าเมื่อประทับอยู่ที่เขาคิชฌกูฏ กรุงราชคฤห์ และเนื้อหาของการสวดคือ สวดปาฏิโมกข์ เมื่อผู้ใดมีอาบัติ ผู้นั้นจงเปิดเผย²⁴ ซึ่งปีที่พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่วัดเวฬุวันมหาวิหาร กรุงราชคฤห์ นั้นอยู่ในช่วงปีที่ 2-4 และปีที่ 17, 20 หลังพุทธตรัสรู้

ยิ่งไปกว่านั้นผู้ทูลขอก็คือ พระเจ้าพิมพิสารซึ่งพระองค์เสด็จสวรรคตโดยอชาติศัตราชกumarทรงกระทำปิตุฆาตเมื่อพระพุทธเจ้าทรงพระชนมายุ 72 พรรษา หรือปีที่ 37 หลังพุทธตรัสรู้ ดังนั้นการสวดปาฏิโมกข์ต้องเกิดก่อนปีที่ 37 หลังพุทธตรัสรู้ และไม่น่าจะก่อนปีที่ 12 หลังพุทธตรัสรู้ เพราะพระวินัยปาราชิกข้อแรกได้ถูกบัญญัติในปีที่ 12 หลังพุทธตรัสรู้²⁵ จึงเป็นไปได้สูงที่การกำหนดให้มีการสวดปาฏิโมกข์ควรเกิดในปีที่ 17, 20 หลังพุทธตรัสรู้ หรือในช่วงปีที่ 12-37 หลังพุทธตรัสรู้

²³ วิ.จ. 9/524-5/452¹⁻¹⁷ (แปล.มมร.2543)

²⁴ วิ.ม.6/147/377¹-380¹⁷ (แปล.มมร.2543) : อะไรเป็นบุพพกิจของสงฆ์ ท่านทั้งหลายพึงบอกความบริสุทธิ์ ข้าพเจ้าจักสวดปาติโมกข์ พวกเราบรรดาที่มีอยู่ทั้งหมดจงฟัง จงใส่ใจซึ่งปาติโมกข์นั้นให้สำเร็จประโยชน์ ท่านผู้ใดมีอาบัติท่านผู้นั้น พึงเปิดเผย เมื่ออาบัติไม่มี พึงนั่งอยู่ ก็ด้วยความเป็นผู้นิ่งแล ข้าพเจ้าจักทราบบท่านทั้งหลายว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ การสวดประกาศกว่าจะครบ 3 จบ

²⁵ สุริย-วิเชียร (2543: 109), จริงอยู่ พระสุทินนบวชในพรรษาที่ 12 ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ในพรรษาที่ 20 ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้เข้าไปบิณฑบาตยังตระกูลญาติของตนเอง มีพรรษาได้ 8 ตั้งแต่บวชมา เพราะเหตุนั้น นางทาสีของญาติคนนั้น เห็นท่านแล้วจึงจำไม่ได้ แต่ถือเอาเค้า (นิมิต) ได้ด้วยประการฉะนี้ (วิ.มหา.อ. 1/705¹⁵⁻¹⁹ แปล.มมร.2543)

เหตุการณ์ที่ 4 สังฆาติเสสข้อแรกของภิกษุเกิดขึ้นในขณะที่พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ที่วัดพระเชตุวัน หรือแม้แต่พระวินัยของสงฆ์ราว 40% บัญญัติเมื่อพระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ ณ วัดพระเชตุวัน²⁶ ดังนั้น พระวินัยของภิกษุกว่าครึ่งอาจบัญญัติก่อนปีที่ 21 หลังพุทธตรัสรู้

เหตุการณ์ที่ 5 ปีที่พระเทวทัตโดนธรณีสูบ ด้วยมีภิกษุณีที่อยู่ในการดูแลของพระเทวทัตตั้งครรรค์ ดังนั้นการเกิดของภิกษุณีจะไม่หลังไปกว่าปีที่พระเทวทัตโดนธรณีสูบ²⁷ แต่อย่างไรก็ตามจากการบัญญัติเรื่องภิกษุณีตั้งครรรค์นั้น ถูกบัญญัติเมื่อพระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ที่วัดพระเชตุวันแล้ว²⁸ ซึ่งอาจเป็นปีที่ 14 หรือหลังปีที่ 20 หลังพุทธตรัสรู้ และเนื่องด้วยบุตรของนางภิกษุณีต่อมาภายหลังได้ออกบวชคือ พระกุมารกัสสปะ ซึ่งเคยเกิดเป็นภิกษุณีศึกษาของพระวินัยเรื่องอายุบวชว่า เริ่มนับตั้งแต่อยู่ในครรภ์หรือไม่ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้นับตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดา²⁹ ดังนั้น ตอนที่พระกุมารกัสสปะบวชเป็นภิกษุนั้น พระพุทธเจ้ายังทรงมีพระชนมชีพอยู่ แสดงว่าการกำเนิดภิกษุณินั้น ควรเกิดขึ้นอย่างช้าที่สุดไม่ควรเกินปีที่ 25 (45-20) หลังพุทธตรัสรู้

²⁶ วิ.มหา. 3/301/1¹⁰⁻¹³ (แปล.มมร.2543) , 87 ข้อ จาก 227 ข้อ = 38.32%

²⁷ ชุ.ธ.อ.42/203¹-204¹⁹ (แปล.มมร.2543) ภิกษุณีผู้เป็นมารดาของพระกุมารกัสสปะมีครรรค์ก่อนบวชแต่นางไม่ทราบ นางไปบวชในกลุ่มภิกษุณี ฝ่ายพระเทวทัต เกิดเรื่องอื้อฉาวขึ้นคือคลอดบุตรขณะเป็นภิกษุณี จึงถูกพระเทวทัตขับไล่ ต้องไปอยู่ในสำนักพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงวินิจฉัย จนเรื่องราวสงบลง

²⁸ วิ.ภิกษุณี. 5/364- 367/384⁴- 386⁹ (แปล.มมร.2543)

²⁹ วิ.มหา.อ. 4/703¹⁸- 704⁶ (แปล.มมร.2543)

เหตุการณ์ที่ 6 ข้อบัญญัติของพระวินัยที่เกี่ยวกับภิกษุณีที่ถูกภิกษุฉัพพัคคีย์ใช้น้ำโคลนรด การบัญญัติศีลข้อนี้เกิดขึ้นเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จออกจากกรุงเวสาลีไปวัดพระเชตุวัน ซึ่งกรุงเวสาลีเป็นสถานที่ที่พระนางปชาบดีโคตมีทูลขออนุญาตให้มีการบวชภิกษุณี หากการจำพรรษาครั้งแรกที่วัดพระเชตุวันของพระพุทธเจ้าเริ่มเมื่อปีที่ 14 และจำพรรษาอีกครั้งเมื่อปีที่ 21-44 หลังพุทธตรัสรู้ ตามที่ปรากฏในอรรถกถาพุทธวงศ์ ประกอบกับ 80% พระวินัยของภิกษุณีบัญญัติ ณ วัดพระเชตุวัน กรุงสาวัตถี ดังนั้น การกำเนิดภิกษุณีควรจะอยู่ในช่วงหลังปีที่ 13 ของพุทธตรัสรู้

จากข้างต้นเหตุการณ์ที่ 2, 3 และ 4 นั้น ยืนยันว่าการกำเนิดภิกษุณีมีขึ้นหลังจากการบัญญัติพระวินัยของสงฆ์หรือแม้แต่การลงปาฏิโมกข์แล้วคือ ปีที่ 20 หรือในช่วงปีที่ 12-37 หลังพุทธตรัสรู้

ส่วนเหตุการณ์ที่ 1, 5 และ 6 มีความเกี่ยวข้องกับวัดพระเชตุวัน กรุงสาวัตถี เป็นอย่างมาก ซึ่งสามารถระบุปีที่แคลงมาได้ก็คือ อยู่ในช่วงปีที่ 13-25 หลังพุทธตรัสรู้

ในประเด็นนี้อาจเกิดข้อโต้แย้งได้ว่า ในหนังสือพุทธกิจ 45 พรรษา กล่าวถึงปีที่ขออนุญาตให้มีการบวชภิกษุณีนั้นอยู่ในปีที่ 5 หลังพุทธตรัสรู้ และกล่าวว่าพระนางปชาบดีโคตมีเสด็จเข้านิพพานในปีที่ 12 หลังพุทธตรัสรู้ ซึ่งผู้เขียนจะวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในกรณีของการเข้านิพพานของพระนางปชาบดีโคตมีในปีที่ 12 หลังพุทธตรัสรู้ก่อน ซึ่งในกรณีนี้หากเกิดความเป็นไปได้ การบวชภิกษุณีสงฆ์ก็ควรเกิดขึ้นหลังปีที่ 12 หลังพุทธตรัสรู้

กำเนิดภิกษุณีเกิดก่อนหรือหลังพรรษาที่ 12 หลังพุทธตรัสรู้

เนื่องจากว่าเหตุการณ์เกี่ยวกับการยกย่องพระนางปชาบดีโคตมีเป็นเอตทัคคะ ฝ่ายรัตตัญญู กล่าวคือ ผู้เลิศที่สุดแห่งภิกษุณีทั้งหลายในด้านเป็นผู้รู้ราตรีนานนั้น เกิดขึ้นเมื่อพระพุทธเจ้าประทับจำพรรษา ณ วัดพระเชตุวัน³⁰ หากอ้างตามอรรถกถาพุทธวงศ์ที่ให้ข้อมูลว่าพระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่วัดพระเชตุวันในปีที่ 14 ก็เป็นไปได้ยากที่จะเชื่อว่าพระนางปชาบดีโคตมีจะเสด็จเข้านิพพานก่อนปีที่ 12 หลังพุทธตรัสรู้ ยิ่งไปกว่านั้นปีที่ 12 หลังพุทธตรัสรู้ เป็นปีที่พระพุทธเจ้าควรมีพระชนมายุได้ 47 พรรษา และพระนางปชาบดีโคตมีควรมีพระชนมายุประมาณ 59-87 พรรษา (หากหญิงตั้งครรภ์เร็วสุดเมื่ออายุ 12 และช้าสุดเมื่ออายุ 40 ปี) ในขณะที่ในมหาปชาบดีโคตมีเถรีอปทานที่อยู่ ในขุททกนิกายบันทึกว่า เมื่อมีพระชนมายุ 120 ปี พระนางกล่าวทูลลาเข้านิพพาน³¹ ซึ่งเป็นไปได้ยากที่อายุของพระพุทธเจ้าห่างกับพระนางปชาบดีโคตมีกว่า 40 ปี (120 ปี อายุขัยพระนาง - 80 ปีอายุขัยพระพุทธเจ้า) โดยอาศัยการคำนวณอายุขัยของพระพุทธเจ้าที่ 80 พรรษา อย่างไรก็ตามข้อมูลทั้ง 2 นี้มีอาจจะสรุปว่า พระนางปชาบดีโคตมีนิพพานเมื่ออายุเท่าใด สำหรับในประเด็นนี้มีนักวิจัยชาวญี่ปุ่นคือ ศาสตราจารย์ มิริ โซจิ (森章司) ได้แสดงความเห็นว่า ตัวเลข 120 ปี เป็นตัวเลขที่นิยมในพระไตรปิฎก สำหรับการแสดงให้เห็นถึงความมีอายุยืน แต่ไม่ได้หมายความว่ามีความอายุ 120 ปีจริง ๆ นอกจากนี้ยังได้อ้างพระสูตรในคัมภีร์เอโกตตราคมซึ่งไม่สามารถหาพระสูตรบาลีเทียบเคียงได้โดยชี้ให้เห็นว่า ปีที่นิพพานของพระนางปชาบดีโคตมีเป็นปีเดียวกับที่พระพุทธเจ้า

³⁰ อจ.เอกก.อ. 33/8¹⁻⁴ (แปล.มมร.2543)

³¹ ขุ.อป. 72/552¹³⁻¹⁵ (แปล.มมร.2543)

ปรินิพพาน แต่ทว่าเกิดขึ้นก่อนเป็นระยะเวลา 3 เดือน³² กล่าวคือ เมื่อพระนางทราบข่าวว่าพระพุทธเจ้าจะเสด็จปรินิพพานจึงเสด็จไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลลานิพพานก่อนซึ่งพระนางมีอายุห่างจากพระพุทธเจ้า 12 ปี เพราะฉะนั้นพระนางควรมีพระชนมายุ 92 พรรษา³³ ดังนั้น ข้อมูลที่พระนางปชาบดีโคตมีเสด็จเข้านิพพานในปีที่ 12 หลังพุทธตรัสรู้จึงดูไม่หนักแน่นและเป็นไปได้ยาก เพราะเท่ากับว่าพระนางเสด็จเข้านิพพานใน

³² T2:867a²⁴-869b⁵, T2:821b²⁷- 822a³ : 爾時，大愛道遊於毘舍離城高臺寺中，與大比丘尼眾五百人俱，皆是羅漢，諸漏已盡 爾時，大愛道聞諸比丘說：「如來不久當取滅度，不過三月，當在拘夷那竭娑羅雙樹間」爾時，大愛道便作是念：「我不堪任見如來取滅度，亦復不堪任 見阿難取滅度，我今宜可先取滅度」ในสมัยนั้นพระนางปชาบดีโคตมีเถรีเดินทางไปเมืองเวสาลี วัดฐานสูง ได้พบภิกษุอรหันต์ผู้หมดอาสวกิเลส 500 รูป ครั้งนั้นพระนางได้ยินพระภิกษุกล่าวว่า อีกไม่ถึง 3 เดือน ณ กุสินครระหว่างต้นสาละคู่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจักปรินิพพาน พระนางได้ยินดังนั้นจึงคิดว่า เงามีโอกาสจะจะทนเห็นการปรินิพพานของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และก็มีโอกาสจะทนเห็นการนิพพานของพระอรหันต์เช่นกัน ฉะนั้นตนเองตอนนี้จักนิพพานเสียก่อน

ซึ่งมีข้อความในทำนองเดียวกันใน “มหาปชาบดีโคตมีเถรี” อปทาน แต่มิได้ระบุช่วงเวลาที่ว่าเป็นช่วงที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าปลงอายุสังขาร: [157] ในกาลครั้งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นประทีปแก้วส่องโลกให้สว่างไสว เป็นนายสารถีฝึกนรชน ประทับอยู่ ณ ภูฏาคาร ศาลาป่ามหาวันใกล้พระนครเวสาลี ครั้งนั้น พระมหาโคตมีภิกษุณี พระมาตุจฉาของพระพิชิตมาร อยู่ในสำนักนางภิกษุณี ในพระนครอันรื่นรมย์นั้น พร้อมด้วยพระภิกษุณี 500 องค์ ซึ่งล้วนแต่พ้นจากกิเลสแล้ว เมื่อพระมหาปชาบดีโคตมีนั้นอยู่ในที่สงัด ตรึกนึกคิดอย่างนี้ว่า การปรินิพพานของพระพุทธเจ้าก็ดี ของคู่พระอัครสาวกก็ดี ของพระราหุล พระอรหันต์ และพระนันทะก็ดี เราไม่ได้เห็น (ขุ.อป. 72/157/537⁷⁻²⁰) ตรงจุดนี้มีความเห็นว่าต่อนั้นราหุล เป็นพระภิกษุ มิใช่สามเณร เพราะตัวบาลีมิได้ระบุว่า เป็นพระ “พุทธสูส ปรีนิพพานัง สาวกคฤคสุส วา ราหุลานนุทหนุทานัน นานั ลจจามิ ปสุสิตุ ๗” ซึ่งถ้าข้อสันนิษฐานของผู้เขียนเป็นจริง พระนางน่าจะปรินิพพาน อย่างน้อยหลังปีที่ 13 หลังพุทธตรัสรู้ไปแล้ว (20 - 7 = 13)

³³ Mori (2005 : 68-69)

ขณะที่มีพระชนมายุเพียง 59 พรรษา ซึ่งถือว่าเป็นวัยที่อายุสั้นเกินไปในสมัยนั้น กอปรกับเวลาที่พระนางได้รับตำแหน่งเอตทัคคะ อยู่ในช่วงที่พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ที่วัดพระเชตุวัน ซึ่งน่าจะเป็นหลังปีที่ 14 ของพุทธตรัสรู้ เพราะฉะนั้นพระนางปชาบดีโคตมีเสด็จเข้านิพพานหลังปีที่ 14 ของพุทธตรัสรู้ และเมื่อพระนางปชาบดีโคตมีไม่ได้เข้านิพพานปีที่ 12 การบวชภิกษุณีก็ไม่จำเป็นที่จะเกิดก่อนปีที่ 12 หลังพุทธตรัสรู้

นอกจากนี้ มีความเป็นไปได้เล็กน้อยในกรณีของการกำเนิดภิกษุณีว่า มีขึ้นหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ได้ 5 ปี เพราะพระอานนทในขณะนั้นเพิ่งบวชได้ไม่นาน หากพระอานนท์บวชเมื่อปีที่ 2 หลังพุทธตรัสรู้ ซึ่งในขณะนั้นยังไม่ได้เป็นพุทธอุปัฏฐากประจำ และมีอายุบวชได้เพียง 3 พรรษา แต่กล้าที่จะทูลขอพระพุทธเจ้าเรื่องการขอบวชภิกษุณีถึงแม้กระนั้นก็ตามอาจเป็นไปได้ว่า พระอานนท์ถือว่าตนเป็นพระประยูรญาติ หรือเป็นพุทธอุปัฏฐากที่ไม่ประจำ พระอานนท์จึงกล้าทูลขอแทนพระนางปชาบดีโคตมี

ความเป็นไปได้ที่กำเนิดภิกษุณี พรรษาที่ 21-26 หลังพุทธตรัสรู้

นักวิจัยชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่ให้น้ำหนักกับบทบาทของพระอานนทในเรื่องนี้และคิดว่า การที่พระอานนท์ทูลขอพระพุทธเจ้าเรื่องการขอบวชภิกษุณีในตอนนั้น พระอานนท์อาจเป็นพุทธอุปัฏฐากประจำแล้ว จึงมีความเห็นว่า การกำเนิดภิกษุณีนั้นควรเกิดหลังจากปีที่ 20 คืออยู่ในช่วงปีที่ 21-26 หลังพุทธตรัสรู้

นอกจากนี้ จากเหตุการณ์ที่พระเจ้าพิมพิสารได้กราบทูลขอให้มีการสวดปาฏิโมกข์ จากปีที่จำพรรษาในสถานที่วัดเวฬุวัน ผู้เขียนสันนิษฐานว่าเป็นปีที่ 17 และ 20 หลังพุทธตรัสรู้ หรือในช่วงปีที่ 12-37 หลังพุทธตรัสรู้ ที่พระองค์อาจจะทรงจาริกไปวัดเวฬุวันในกรณีนอกพรรษา

ยิ่งไปกว่านั้นยังสามารถพิจารณาได้จากปีแห่งการนิพพานของพระเจ้าสุทโธทนะ เพราะว่าหากพระนางปชาบดีโคตมีที่อยู่ในฐานะพระชายา เป็นผู้หญิงที่จงรักภักดีต่อ

พระสวามี และยังคงอยู่ในกรอบของสังคมอินเดียโบราณ ควรจะทรงผนวชก็ต่อเมื่อพระเจ้าสุทโธทนะสิ้นพระชนม์แล้ว โดยปีที่นักวิจัยชาวญี่ปุ่นคาดว่าพระเจ้าสุทโธทนะสิ้นพระชนมนั้นคือในปีที่ 10 บ้าง ในปีที่ 23 บ้างหลังพุทธตรัสรู้ และปีที่พระนางปชาบดีโคตมีบวชเป็นปีที่ 25 หลังพุทธตรัสรู้ เพราะพระอานนท์เป็นพุทธอุปัฏฐากมาได้ 5 ปีแล้ว พระนางจึงทูลขอบวช³⁴ ดังนั้น จากหลาย ๆ เหตุผลที่ประกอบกันดังกล่าว การกำเนิดภิกษุณีในปีที่ 5 หลังพุทธตรัสรู้ แทบจะเป็นไปไม่ได้เลย

ความเป็นไปได้ที่กำเนิดภิกษุณีในพรรษาที่ 15 หลังพุทธตรัสรู้

เนื่องจากข้อบัญญัติแต่ละข้อในสมัยพุทธกาลไม่ได้มีการบันทึกเวลาอยู่ในเอกสารประวัติศาสตร์ จึงทำให้เราไม่สามารถเรียงลำดับเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน แต่จากหลักฐานที่กล่าวมาข้างต้น ทั้งหมด 6 เหตุการณ์ เราสามารถอนุมานได้ว่า การกำเนิดภิกษุณีควรจะเกิดในช่วงปีที่ 13-26 อาจเป็นปีที่ 14, 15 หรือ 20-26

ปีที่ 15 หลังพุทธตรัสรู้เป็นปีที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จ เยี่ยมประยูรญาติอีกครั้งและประทับจำพรรษา ณ นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ ซึ่งเป็นสถานที่เดียวกับที่พระนางปชาบดีโคตมีทูลขออนุญาตพระพุทธเจ้าในครั้งแรก และเป็นสถานที่เดียวกับที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามพระประยูรญาติวิวาทกันด้วยแย่งน้ำในแม่น้ำโรหิณี ซึ่งพระชายาทั้งฝ่ายศากยวงศ์และโกถิยวงศ์ 500 พระองค์ ที่พระสวามีลี้วนอกบวชหมดแล้ว จึงติดตามเสด็จพระนางปชาบดีโคตมีเพื่อขอบวชเป็นภิกษุณีในครั้งนี้

นอกจากนี้ จากปริมาณพระวินัยภิกษุณีที่ถูกบัญญัติที่วัดพระเชตะวันมีประมาณ 80% ซึ่งเป็นไปได้ที่พระวินัยของภิกษุณีบางส่วนถูกบัญญัติในสถานที่อื่นในช่วงปีที่ 12-15 หลังพุทธตรัสรู้ หากการกำเนิดภิกษุณีมีขึ้นหลังปีที่ 21 ของพุทธตรัสรู้ พระวินัยของภิกษุณีน่าจะบัญญัติที่วัดพระเชตะวันเกือบทั้งหมด แต่ความเป็นจริงยังมีข้อบัญญัติ

³⁴ Mori (2005 : 31-45)

พระวินัยของภิกษุณีที่แคว้นอื่นอีก

แต่กระนั้นก็อาจเกิดข้อโต้แย้งได้อีกว่า หากการกำเนิดภิกษุณีมีขึ้นก่อนปีที่ 20 หลังพุทธตรัสรู้ ในช่วงนั้นพระอานนท์ก็ยังไม่ได้เป็นพุทธอุปัฏฐากประจำ แต่เมื่อพิจารณาข้อมูลจากคัมภีร์สมันตปาสาทิกาที่กล่าวอธิบายความตอนหนึ่งเกี่ยวกับพระอานนท์ว่าเป็นพุทธอุปัฏฐากประจำแล้วหรือยัง เพราะพระอานนท์นำข้าวแดงนั้นมาบดและหุงถวาย แต่พระพุทธเจ้าในครั้งที่พ่อค้าม้านำข้าวแดงมาถวาย ซึ่งมีข้อความดังนี้

“ตอนนั้นพระอานนท์ยังมีได้เป็นอุปัฏฐากประจำ บางคราว พระนาคสมาลเถระ อุปัฏฐากพระผู้มีพระภาคเจ้า, บางคราว พระนาคิตเถระ, บางคราว พระเมฆียเถระ, บางคราว พระอุปวาณเถระ, บางคราว พระสาตตเถระ, บางคราว พระเถระผู้เป็นโอรสของเจ้าลิจฉวีชื่อสุนักขัตตะอุปัฏฐากพระผู้มีพระภาคเจ้า พระเถระเหล่านั้นอุปัฏฐากตามความพอใจของตนแล้ว ก็หลีกไป ในเวลาที่ตนปรารถนา (จะหลีกไป) พระอานนท์เถระ เมื่อท่านเหล่านั้น อุปัฏฐากอยู่ ก็เป็นผู้มีความขวนขวายน้อย เมื่อท่านเหล่านั้นหลีกไปแล้ว ก็ทำวัตรปฏิบัติเสียเอง ถึงพระพุทธเจ้าก็ทรงเฝ้พระทัยอยู่ว่า พระญาติผู้ใหญ่ของเราไม่ได้รับตำแหน่งเป็นอุปัฏฐากก่อน แม้ก็จริง ถึงกระนั้น พระอานนท์นี้แหละ เป็นผู้สมควรในฐานะทั้งหลายเห็นปานนี้ ดังนี้ จึงทรงนิ่งเงียบไว้”³⁵

จากข้างต้น หากเป็นไปตามที่คัมภีร์สมันตปาสาทิกากล่าวไว้ พระอานนท์เคยทำหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐากก่อนปีที่ 20 หลังพุทธตรัสรู้ ดังนั้น สมมติฐานข้อนี้มีความเป็นไปได้ที่การกำเนิดภิกษุณีเกิดขึ้นในปีที่ 15 หลังพุทธตรัสรู้

³⁵ Samantapāsādikā I.2.1: 178³⁻¹⁶ (Ee); วิ.อ.1: 327⁸⁻²³

ไม่ว่าการเกิดภิกษุณีจะเป็นปีที่ 15 หรือ ปีที่ 21-26 หลังพุทธตรัสรู้ การตั้งกฎครุธรรมนั้นหรือการกำเนิดภิกษุณี ควรจะเกิดหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสังฆาทิเสสของภิกษุไว้แล้ว เพราะศีลข้อที่ 1 ของภิกษุได้ถูกบัญญัติ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้แล้ว ประมาณ 12 ปี หากภิกษุณีเกิดขึ้นเมื่อปีที่ 15 หลังพุทธตรัสรู้ ซึ่งในระยะเวลา 3 ปี พระวินัยของภิกษุน่าจะเข้ามาในระดับหนึ่งแล้วเพื่อให้ภิกษุณีได้ศึกษา ดังที่พระพุทธเจ้าทรงให้หลักการในการดำรงชีวิตของภิกษุณีไว้ว่า ให้ภิกษุณีถือตามพระวินัยของภิกษุ

สำหรับพระวินัยของภิกษุและข้อบัญญัติพระวินัยของภิกษุณีที่บัญญัติที่วัดพระเชตุวันนั้น หากพิจารณาถึงอัตราส่วนที่บัญญัติที่วัดพระเชตุวันจำนวนข้อพระวินัยของภิกษุมีจำนวนน้อยกว่าของภิกษุณี จึงตีความได้ว่า ศีลภิกษุณีเกิดหลังศีลภิกษุระยะหนึ่งอาจจะหลังถึง 3-6 ปี และการกำเนิดภิกษุณีควรมีขึ้นในปีที่ 15 หลังพุทธตรัสรู้ หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จกลับกรุงกบิลพัสดุ์อีกครั้งในพรรษาที่ 15

ข้อบัญญัติครุธรรมข้อที่ 5 นี้ เป็นไปได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงพิจารณาสังฆาทิเสสของภิกษุที่มีอยู่ก่อน แล้วจึงบัญญัติกฎครุธรรมให้ภิกษุณี และเป็นไปได้ว่า ช่วงเวลาที่กำเนิดภิกษุณี ภิกษุณียังมีได้ประพฤติผิดพลาด จึงยังไม่มีภิกษุณีและบทธงโทษใด ๆ ยังไม่มีการบัญญัติสิกขาบทสังฆาทิเสสเฉพาะภิกษุณี จึงใช้เพียงคำว่า ทำกรรมหนัก หรือกรรมอันหนัก (ครุกรรม) มาตั้งเป็นบรรทัดฐานไว้ก่อนเพื่อให้ภิกษุณีทราบในอนาคตว่า หากกระทำผิดที่หนักจะมีบทธงโทษ เพราะถ้าผิดเบาที่ไม่ถือว่าเป็นเรื่องใหญ่นัก จึงไม่ได้บัญญัติไว้ในครุธรรม ส่วนถ้าผิดหนักมากถึงขั้นปาราชิก ก็หมดสถานภาพนักบวชในพระพุทธศาสนาไป แต่สำหรับความผิดหนัก ดูเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องกำหนดพระพุทธเจ้าจึงกำหนดไว้ในเบื้องต้นว่า ถ้าผิดหนัก จะต้องประพฤติมานานนับเป็นเวลาถึงเดือน ซึ่งคำว่า “นาน” เป็นคำที่ใช้สำหรับการลงโทษภิกษุที่ผิดสังฆาทิเสส ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้มากกว่า ครุธรรมข้อที่ 5 นี้ได้พิจารณาจากบทธงโทษของภิกษุสงฆ์ โดยให้มีบทธงโทษหนักกว่าเป็น 2 เท่า คือ 6 ชาติสำหรับภิกษุ ส่วน 15 ชาติสำหรับภิกษุณีซึ่งกระทำหลังจากปริวาสตามจำนวนวันที่ปกปิดด้วย

นอกจากนี้ คำแนะนำในเรื่องการปฏิบัติตนของภิกษุณีที่พระพุทธเจ้าทรงประทาน ให้ไว้ว่า ให้ภิกษุณีศึกษาสิกขาบทของภิกษุ และศีลของภิกษุณีที่มีมากกว่าภิกษุ เพราะว่าได้รวมเอาทั้งบัพพัญญุตินี้ที่เกิดจากการทำความผิดของภิกษุและบัพพัญญุตินี้ที่เกิดจากการทำความผิดของภิกษุณีไว้ด้วยกัน ซึ่งจะสังเกตว่าพระพุทธเจ้าได้อาศัยบัพพัญญุตินี้ และข้อกำหนดสำหรับของภิกษุเป็นบรรทัดฐานหรือข้อพิจารณาเบื้องต้นในการตั้งข้อบัญญัติของภิกษุณี

จากหลักฐานข้างต้นและหลักฐานการกำเนิดของภิกษุณีหลังการเกิดพระวินัยของภิกษุได้ยืนยันสมมติฐานที่ว่า พระพุทธเจ้าทรงอาศัยข้อบัญญัติของภิกษุในการกำหนดครุธรรม หรือบทลงโทษ ดังนั้นในประเด็นเรื่องของธรรมเนียมและสังฆาทิเสส ที่เป็นปัญหาว่า หากยังไม่มีภิกษุณีประพฤติผิดแล้ว จะมีการบัญญัติสังฆาทิเสสได้อย่างไร จึงถูกคลี่คลายจากหลักฐานข้างต้นดังกล่าว

ข. ครุธรรมกับสังฆาทิเสส 17 ข้อ

ภิกษุณีจำวหุ่ยเข้าใจว่า หากทำผิดครุธรรม 8 แล้วต้องประพฤตินานตั้งเดือน ซึ่งเป็นบทลงโทษสำหรับการทำผิดสังฆาทิเสส ดังนั้น ในทัศนะของท่านเห็นว่า garudhamma = ครุธรรม 8 ทำผิดแล้วต้องอาบัติสังฆาทิเสส ท่านจึงมีข้อสงสัยอีกข้อหนึ่งว่า ไฉนในสังฆาทิเสส 17 ข้อของภิกษุณี กลับไม่มีข้อใดมีเนื้อหาตรงกับครุธรรม 8 เลย ท่านจึงสรุปว่าอาจเป็นไปได้ว่า ครุธรรม 8 เป็นสิ่งที่มีมาภายหลังพุทธกาล³⁶ จากการพิจารณาเนื้อหาในข้อ ก จะเห็นได้ว่า คำว่า “ครุธรรม” ในครุธรรมข้อที่ 5 ได้บัญญัติบทลงโทษคล้ายอาบัติสังฆาทิเสสของภิกษุ เป็นไปได้ว่าคำว่า “garudhamma ครุธรรม” ในครุธรรมข้อที่ 5 นี้ ไม่ได้หมายถึงครุธรรม 8 แต่หมายถึงอาบัติหนัก คือ อาบัติสังฆาทิเสส ดังนั้นคำกล่าวของภิกษุณีจำวหุ่ยที่อ้างว่า “ยังไม่มีผู้ที่กระทำผิดครุธรรม 8 เลยแล้ว

³⁶ Shi, Zhaohui (2001: 209).

บัญญัติบทลงโทษของศีลธรรม 8 ขึ้นมาก่อน ดูไม่สมเหตุสมผล”

คำกล่าวอ้างนี้จึงเป็นอันตกไป เพราะในที่นี้ไม่ใช่การบัญญัติบทลงโทษสำหรับผู้
ที่ผิดศีลธรรม 8 แต่เป็นบทลงโทษภิกษุณีที่ทำผิดกรรมหนักหรืออาบัติสังฆาทิเสส และ
ก็ไม่แปลกที่สังฆาทิเสสของภิกษุณี 17 ข้อ จะมีเนื้อหาที่ไม่ตรงกับศีลธรรม 8 เลย เพราะ
สังฆาทิเสสเป็นข้อบัญญัติที่เกี่ยวกับ garudhamma ศีลธรรม กรรมหนัก ซึ่งเป็นส่วนหนึ่ง
ของศีลธรรม 8 ในข้อที่ 5 มิได้เทียบเท่าเสมอกับศีลธรรม 8

ค. ปัญหาจำนวนวันในการปฏิบัติมานัต

เมื่อภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสจะต้องประพฤติมานัต 6 วัน ในขณะที่ภิกษุณีกลับ
ต้องประพฤติมานัตเป็นระยะเวลากว่า 2 เท่า คือ กึ่งเดือนนั้น ในกรณีนี้เป็นไปได้ว่า การ
กำหนดข้อบัญญัติของภิกษุณีมักจะขึ้นอยู่กับสงฆ์สองฝ่าย คือ ทั้งฝ่ายภิกษุและภิกษุณี
ไม่ว่าจะเป็นการขอบวช การปวารณา ก็ต้องกระทำในสงฆ์สองฝ่าย ทุกอย่างต้องทำ 2
ครั้ง คือมากกว่าภิกษุอีกเท่าตัว จึงอาจเป็นไปได้ว่า เมื่อมีการประพฤติมานัต พระพุทธเจ้า
จึงทรงกำหนดข้อบัญญัติในเรื่องเพิ่มระยะเวลาเป็น 2 เท่าเช่นกัน โดยที่ปกติภิกษุต้อง
ปริวาสพิจารณาตัวเอง 6 ค่ำ แล้ววันสุดท้าย ต้องปลงอาบัติกับภิกษุ 20 รูป และภิกษุ
สงฆ์ 20 รูปต้องยอมรับ จึงกล่าวได้ว่าเป็นการประพฤติมานัตอย่างสมบูรณ์

และก็เป็นไปได้ว่า เมื่อภิกษุณีปวารณาก็ต้องปวารณาต่อสงฆ์ทั้งสองฝ่าย เช่น
เดียวกับการบวช จึงจำเป็นต้องรายงานตัวรับเข้ากลุ่มต่อสงฆ์ 2 ฝ่ายเช่นกัน ดังนั้นการ
ที่จะให้สงฆ์ยอมรับเข้ากลุ่มอีกครั้ง ก็ควรกระทำทั้งสองฝ่ายเช่นกัน ระยะเวลาที่ทำการจึง
เพิ่มเป็น 2 เท่า ทำให้ภิกษุณีต้องประพฤติมานัตเป็น 2 เท่า โดยในฝั่งภิกษุณี 1 ครั้ง และ
ภิกษุสงฆ์ 1 ครั้ง เวลาจึงเป็น 2 เท่าไปโดยปริยาย

ง. ครุธรรมกับปาจิตติย์

มีข้อสังเกตว่าเนื้อหาของข้อของครุธรรม 8 ตรงกับเนื้อหาของศีลปาจิตติย์ของภิกษุณี ซึ่งเดิมภิกษุณีจำวหุ้ยนำประเด็นนี้มาแสดงความขัดแย้งกันในตัวของครุธรรมที่เนื้อหาไม่ตรงกับสังฆาทิเสส แต่กลับมาตรงกับปาจิตติย์ แต่จากคำอธิบายที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นได้ค่อย ๆ คลายปมข้อสงสัย จนมาถึงปมสุดท้ายว่า ทำไมเนื้อหาของครุธรรม 8 จึงตรงกับเนื้อหาของปาจิตติย์ ซึ่งมีความเป็นไปได้ 2 อย่างคือ

1. มีการบัญญัติสิกขาบทปาจิตติย์ก่อนแล้วค่อยบัญญัติครุธรรม 8 หลังสมัยพุทธกาล

2. การบัญญัติครุธรรม 8 มีอยู่ก่อน เมื่อภิกษุณีไม่ได้ปฏิบัติตามครุธรรม 8 จึงมีบทลงโทษสำหรับผู้ที่ไม่กระทำตามครุธรรม 8 ด้วยการลงโทษที่ไม่หนักมากแค่ปาจิตติย์

จากข้างต้น มุมมองประการหลังดูจะสมเหตุสมผลมากกว่า เพราะหากไม่มีข้อบัญญัติครุธรรม 8 ก่อน จะรู้ได้อย่างไรว่า การปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติอย่างนั้นถือว่าเป็นการกระทำผิด จึงเป็นไปได้มากกว่า ครุธรรม 8 นั้นบัญญัติก่อนแล้ว เมื่อภิกษุณีไม่ปฏิบัติตาม เช่นนั้นจึงรู้ว่าผิด และได้กำหนดว่าความผิดแบบนี้เป็นอาบัติปาจิตติย์ ซึ่งประเด็นนี้ยังสามารถพิจารณาได้จากเหตุของข้อบัญญัติปาจิตติย์ที่เกี่ยวกับครุธรรมโดยมักจะกล่าวว่ “บรรดาภิกษุณีที่เป็นผู้มักน้อย ฯลฯ พวกกันดำหนี ประณาม โพนทนา”³⁷

เมื่อภิกษุณีผู้ไม่มักน้อยไม่ทำตามจึงทักท้วง เหตุการณ์นี้เป็นการยืนยันว่าข้อบัญญัติของครุธรรม 8 มีมาตั้งแต่แรกแล้ว เพราะถ้าหากไม่มีข้อกำหนดครุธรรม ภิกษุณีผู้มักน้อยจะอ้างเหตุอะไรมาทักท้วง หากเป็นกรณีที่ยังไม่มีการบัญญัติครุธรรม 8 ในขณะเกิดเหตุ ข้อความในสิกขาบทปาจิตติย์น่าจะเป็นว่า “ชาวบ้านหรือคนทั้งหลาย โพนทนา ตีเตียน” เพราะเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสมซึ่งพระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติห้ามมาก่อน หากชาวบ้านตีเตียน พระพุทธเจ้าจะทรงนำมาบัญญัติเป็นสิกขาบทได้ แต่

³⁷ วิ.ภิกษุณี. 5/372 /390⁷⁻⁹ (แปล.มมร.2543).

การบัญญัติอาบัติปาจิตติยที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับศีลธรรมส่วนใหญ่กลับมีเหตุจากภิกษุณีผู้มักน้อยทักท้วง

ดังนั้นการที่เนื้อหาความในปาจิตติยมีความเกี่ยวเนื่องกันกับศีลธรรม 8 จึงเป็นการยืนยันว่า ศีลธรรม 8 ได้เกิดขึ้นก่อนที่จะมีข้อบัญญัติปาจิตติยของภิกษุณี และยิ่งไปกว่านั้นยังเป็นการยืนยันว่า การทำผิดในธรรมหนักที่ต้องประพฤติมานัตกึ่งเดือนในศีลธรรมข้อที่ 5 นั้นไม่ได้หมายถึงการทำผิดศีลธรรม 8 อย่างแน่นอน เพราะการกระทำผิดศีลธรรม 8 ก็มีบทลงโทษเบาในระดับปาจิตติยเท่านั้นเอง

การวิเคราะห์ศีลธรรมข้อที่ 6

dve vassāni chasu dhammesu sikkhitasikkhāya sikkhamānāya ubha-
tosāṅghe upasampadā pariyesitabbā ayampi dhammo sakkatvā
garukatvā mānetvā pūjetvā yāvajīvaṃ anatikkamanīyo³⁸

ภิกษุณีต้องแสวงหาอุปสัมปทาในสงฆ์สองฝ่าย เพื่อศึกษาสิกขาสิกขาใน
ธรรม 6 ประการครบ 2 ปีแล้ว ธรรมแม้แต่อันภิกษุณีก็ต้อง สักการะ เคารพ นับถือ
บูชา ไม่ล่วงละเมิดตลอดชีวิต³⁹

ตามข้อกำหนดในศีลธรรมข้อนี้ สตรีที่ต้องการอุปสมบทเป็นภิกษุณีจะต้องเป็น
สิกขมานารักษาศีล 6 ข้อ เป็นระยะเวลา 2 ปี และบวชในสงฆ์ 2 ฝ่าย สิกขมานา ซึ่งหมายถึง
ผู้ที่ศึกษาศีลและธรรม และห้ามผิดศีลที่ถือแม้เพียงข้อเดียว โดยทั่วไปแล้ว
พุทธศาสนิกชนถือศีล 5 ศีลข้อที่ 6 ที่สิกขมานาต้องถือเพิ่มนั้นคืออะไร ในอรรถกถาของ
อังคุตตรนิกายได้อธิบายไว้ว่า ศีล 6 คือ นอกเหนือจากศีล 5 แล้วเพิ่มข้อศีลที่ไม่

³⁸ Vin IV: 52 (Ee).

³⁹ วิ.จ. 9/516/445¹³⁻¹⁵ (แปล.มมร.2543).

รับประทานอาหารยามวิกาล⁴⁰

ในหัวข้อนี้สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเด็นใหญ่คือ การบวชจากสงฆ์ 2 ฝ่าย และการถือสิกขมานา 2 ปี ก่อนที่จะไปพิจารณารายละเอียดทั้ง 2 ประเด็น ผู้เขียนอยากจะขอเสนอเอาศีลของภิกษุณีที่มีความเกี่ยวข้องกับข้อบัญญัติการบวชจากสงฆ์ 2 ฝ่าย และการเป็นสิกขมานา 2 ปี มาร่วมพิจารณา เพื่อที่จะเห็นเบื้องหลังหรือเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้ามากขึ้น ซึ่งศีลที่เกี่ยวข้องมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

1. ศีลปาจิตติยของภิกษุณี ข้อที่ 61-83

ปาจิตติย 61 : ห้ามให้บวชแก่หญิงมีครรภ์⁴¹

นางภิกษุณีให้หญิงมีครรภ์บวช ต้องอาบัติปาจิตติย.

ปาจิตติย 62 : ห้ามให้บวชแก่หญิงที่ยังมีเด็กดื่มนม⁴²

นางภิกษุณีให้หญิงที่ยังมีเด็กดื่มนมบวช ต้องอาบัติปาจิตติย

ปาจิตติย 63 : ห้ามให้บวชแก่นางสิกขมานาซึ่งศึกษายังไม่ครบ 2 ปี⁴³

นางภิกษุณีให้บวชแก่นางสิกขมานาที่ยังมิได้ศึกษาในธรรม 6 อย่าง ครบ 2 ปี ต้องอาบัติปาจิตติย.

ปาจิตติย 64 : ห้ามให้บวชแก่นางสิกขมานาที่สงฆ์ยังมิได้สวดสมมติ⁴⁴

นางภิกษุณีให้บวชแก่นางสิกขมานาที่ศึกษาในธรรม 6 อย่าง ครบ 2 ปีแล้ว แต่สงฆ์ยังมิได้สวดสมมติ ต้องอาบัติปาจิตติย.

⁴⁰ อจ.อฎฐก.อ. 37/552¹³⁻¹⁵ (แปล.มมร.2543)

⁴¹ วิ.ภิกขุณี. 5/364- 367/384⁴- 386⁹ (แปล.มมร.2543)

⁴² วิ.ภิกขุณี. 5/368- 371/387²- 389⁵ (แปล.มมร.2543)

⁴³ วิ.ภิกขุณี. 5/372- 375/389²- 394¹⁰ (แปล.มมร.2543)

⁴⁴ วิ.ภิกขุณี. 5/376- 379/396³- 400³(แปล.มมร.2543)

- ปาจิตตีย์ 65 : ห้ามให้บวชแก่หญิงที่มีสามีแล้ว แต่อายุยังไม่ถึง 12⁴⁵
นางภิกษุณีให้บวชแก่หญิงที่มีสามีแล้ว แต่อายุยังไม่ถึง 12 ขวบ
ต้องอาบัติปาจิตตีย์.
- ปาจิตตีย์ 66 : ห้ามให้บวชแก่หญิงเช่นนั้นอายุครบ 12 แล้ว แต่ยังมีได้ศึกษา 2
ปี⁴⁶ นางภิกษุณีให้บวชแก่หญิงที่มีสามีแล้ว และมีอายุครบ 12
ขวบ แต่ยังไม่ได้ศึกษา 2 ปี ต้องอาบัติปาจิตตีย์.
- ปาจิตตีย์ 67 : ห้ามให้บวชแก่หญิงเช่นนั้นที่ศึกษา 2 ปีแล้วแต่สงฆ์ยังมิได้สวด
สมมติ⁴⁷ ถ้าให้บวชผู้ยังมีคุณสมบัติไม่สมบูรณ์ ต้องอาบัติ
ปาจิตตีย์.
- ปาจิตตีย์ 68 : ห้ามเพิกเฉยไม่อนุเคราะห์ศิษย์ที่บวชแล้ว⁴⁸
ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่นางภิกษุณีผู้เป็นอุปัชฌาย์ (ปวัตตินี) ผู้
มิได้สงเคราะห์ศิษย์ผู้ให้บวชให้เอง หรือให้ผู้อื่นสงเคราะห์ (ด้วย
การสอนธรรม, การสอบถาม, การให้โอวาท, การพร่ำสอน) ตลอด
เวลา 2 ปี.
- ปาจิตตีย์ 69 : ห้ามนางภิกษุณีแยกจากอุปัชฌาย์ คือไม่ติดตามครบ 2 ปี⁴⁹
ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่นางภิกษุณีผู้เป็นสหชวีณี (สหวิหารี) ผู้
มิได้ติดตามปวัตตินี (อุปัชฌาย์) ผู้บวชให้ตนตลอด 2 ปี.
- ปาจิตตีย์ 71 : ห้ามให้บวชแก่หญิงสาวที่อายุไม่ครบ 20 ปี⁵⁰

45 วิ.ภิกขุณี. 5/380- 383/401²- 404¹⁰ (แปล.มมร.2543)

46 วิ.ภิกขุณี. 5/384- 387/405²- 409¹⁰ (แปล.มมร.2543)

47 วิ.ภิกขุณี. 5/388- 391/410²- 414¹⁷ (แปล.มมร.2543)

48 วิ.ภิกขุณี. 5/392- 397/415²- 419¹³ (แปล.มมร.2543)

49 วิ.ภิกขุณี. 5/398- 400/420²- 421²¹ (แปล.มมร.2543)

50 วิ.ภิกขุณี. 5/401- 404/423²- 425¹⁶ (แปล.มมร.2543)

นางภิกษุณีให้หญิงสาวที่มีอายุไม่ครบ 20 ปีบริบูรณ์ ต้องอาบัติปาจิตตีย์.

ปาจิตตีย์ 72 : ห้ามบวชหญิงที่อายุครบ แต่ยังมีได้ศึกษาครบ 2 ปี⁵¹

นางภิกษุณีให้หญิงสาวที่มีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ แต่ไม่ได้ศึกษาครบ 2 ปี ต้องอาบัติปาจิตตีย์.

ปาจิตตีย์ 73 : ห้ามบวชหญิงที่ศึกษาครบ 2 ปีแล้ว แต่สงฆ์ยังมิได้สมมติ⁵²

นางภิกษุณีให้หญิงสาวที่มีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ แต่ศึกษาครบ 2 ปี แต่สงฆ์ยังมิได้สวดสมมติ ต้องอาบัติปาจิตตีย์.

ปาจิตตีย์ 74 : ห้ามเป็นอุปัชฌาย์เมื่อพรรษาไม่ครบ 12⁵³

นางภิกษุณีพรรษาหย่อนกว่า 12 ให้ผู้อื่นบวช ต้องอาบัติปาจิตตีย์.

ปาจิตตีย์ 75 : ห้ามเป็นอุปัชฌาย์โดยที่สงฆ์มิได้สมมติ⁵⁴

นางภิกษุณีที่สงฆ์ยังมิได้สมมติ บวชให้สิกขมานาที่มีพรรษาครบ 12 แล้ว ต้องอาบัติปาจิตตีย์.

ปาจิตตีย์ 76 : ห้ามรับรู้แล้วติเตียนในภายหลัง⁵⁵

นางภิกษุณีที่สงฆ์ยังไม่อนุญาตให้เป็นอุปัชฌาย์ รับคำว่า สาธุ แล้ว ภายหลังกลับติเตียน (กล่าวร้ายหรือโพนทะนาคณะสงฆ์) ต้องอาบัติปาจิตตีย์.

ปาจิตตีย์ 77 : ห้ามรับปากว่าจะบวชให้ แล้วกลับไม่บวชให้⁵⁶

นางภิกษุณีกล่าวจะนางสิกขมานาว่า ถ้าท่านจักให้จีวรแก่ข้าพเจ้า

⁵¹ วิ.ภิกษุณี. 5/405- 408/426²- 430¹⁷ (แปล.มมร.2543)

⁵² วิ.ภิกษุณี. 5/409- 412/431²- 435¹⁷ (แปล.มมร.2543)

⁵³ วิ.ภิกษุณี. 5/413- 415/437²- 438¹⁸ (แปล.มมร.2543)

⁵⁴ วิ.ภิกษุณี. 5/416- 419/439²- 442²³ (แปล.มมร.2543)

⁵⁵ วิ.ภิกษุณี. 5/420- 422/443²- 445⁵ (แปล.มมร.2543)

⁵⁶ วิ.ภิกษุณี. 5/423- 425/446²- 448¹⁰ (แปล.มมร.2543)

ข้าพเจ้าจักบวชให้ แล้วภายหลังไม่มีเหตุขัดข้อง ไม่บวชให้เองก็ดี ไม่ชวนชววยให้ผู้อื่นบวชให้ก็ดี ต้องอาบัติปาจิตตีย์.

ปาจิตตีย์ 78 : ห้ามรับปากแล้วไม่บวชให้ในกรณีอื่น⁵⁷

นางภิกษุณีกล่าวกะนางสิกขมานาว่า ถ้าติดตาม (รับใช้) ครบ 2 ปี แล้วจะบวชให้ ภายหลังไม่มีเหตุขัดข้อง ไม่บวชให้เองก็ดี ไม่ชวนชววยให้ผู้อื่นบวชให้ก็ดี ต้องอาบัติปาจิตตีย์.

ปาจิตตีย์ 79 : ห้ามบวชให้นางสิกขมานาที่ประพฤติน่าดี⁵⁸

นางภิกษุณีบวชให้นางสิกขมานาผู้คลุกคลีด้วยบุรุษ คลุกคลีด้วยชายหนุ่ม เป็นคนดูร้าย ก่อความเศร้าใจแก่คนอื่น ต้องอาบัติปาจิตตีย์ (บุรุษ คือคนมีอายุครบ 20 แล้ว, กุมารหรือชายหนุ่ม คือที่อายุยังไม่ถึง 20).

ปาจิตตีย์ 80 : ห้ามบวชให้นางสิกขมานาที่มารดาบิดาหรือสามีไม่อนุญาต⁵⁹

นางภิกษุณีบวชให้นางสิกขมานาที่มารดาบิดาหรือสามียังมิได้อุญาต ต้องอาบัติปาจิตตีย์.

ปาจิตตีย์ 81 : ห้ามทำกัลบกนอกในการบวช⁶⁰

นางภิกษุณีในขณะที่ทำการบวชให้สิกขมานา แล้วเปลี่ยนคณะภิกษุสงฆ์ชุดอื่นแทน หรือกระทำกัลบกนอก ต้องอาบัติปาจิตตีย์

ปาจิตตีย์ 82 : ห้ามบวชให้คนทุกปี⁶¹

ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่นางภิกษุณีผู้บวชให้ทุกปี (นางภิกษุณีบวช

⁵⁷ วิ.ภิกขุณี. 5/426- 428/449²- 451¹⁰ (แปล.มจร.2543)

⁵⁸ วิ.ภิกขุณี. 5/429- 431/452²- 454⁴ (แปล.มจร.2543)

⁵⁹ วิ.ภิกขุณี. 5/432- 434/455²- 456²⁴ (แปล.มจร.2543)

⁶⁰ วิ.ภิกขุณี. 5/435- 437/458²- 459¹⁸ (แปล.มจร.2543)

⁶¹ วิ.ภิกขุณี. 5/438- 440/462²- 463¹⁸ (แปล.มจร.2543)

ให้คนทุก ๆ ปี ที่อยู่ไม่พอ จึงต้องบวชปีเว้นปี).

ปาจิตติย 83 : ห้ามบวชให้ปีละ 2 คน⁶²

รับอาบัติปาจิตติยแก่นางภิกษุณีที่บวชให้ปีละ 2 คน (ที่อยู่ไม่พอ) คือแต่ละข้อส่วนใหญ่มาจากการที่ประชาชนเพ่งโทษติเตียน โพนทะนาบ้าง หรือจากการบอกกล่าวของภิกษุณีผู้มักน้อยบ้าง และสถานที่ส่วนใหญ่ คือ วัดพระเชตุวัน กุรุงสาวัดดี ซึ่งพระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาต่อเนื่องตั้งแต่วันที่ 21 เป็นต้นไป

2. การบวชจากสงฆ์ 2 ฝ่าย

ภิกษุณีจ้าวหุยกกล่าวว่า เป็นไปได้ว่าในสมัยพุทธกาล ภิกษุณีเป็นสงฆ์กลุ่มใหม่ที่ที่ยังไม่มีประสบการณ์การพิจารณาผู้ที่มาบวชใหม่ ดังนั้น สตรีที่จะมาบวชจึงต้องได้รับการพิจารณาจากฝั่งภิกษุอีก 10 รูป แต่การบวชจากสงฆ์ทั้งสองฝ่ายอาจจะนำมาซึ่งการลดจำนวนลงของภิกษุณี เพราะว่าฝ่ายภิกษุณีไม่มีสิทธิเด็ดขาดในการตัดสินใจรับสตรีเข้ามาบวช สิทธิการตัดสินใจสุดท้ายอยู่ที่ฝ่ายภิกษุ 10 รูป ซึ่งถ้าไม่ผ่านการบวชจากฝ่ายภิกษุสงฆ์ ก็ไม่ถือว่าการบวชภิกษุณีสำเร็จ และถ้าหากถูกปฏิเสธโดยภิกษุ หรือถูกคัดค้านโดยภิกษุ เพียงในเวลาไม่ถึง 10 ปี ภิกษุณีอาจหายไปจากโลกนี้⁶³

จากข้อบัญญัติปาจิตติยแต่ละข้อที่เพิ่มความละเอียดเป็นลำดับ เช่น หากเป็นสตรีที่มีสามี ต้องอายุครบ 12 ปีแล้ว หรือสตรีสาวโสด ต้องอายุครบ 20 ปีแล้ว แต่ก็มีพลาดไม่ได้ศึกษาเป็นสิกขมานา 2 ปี หรือศึกษาแล้วไม่รอให้สงฆ์สมมติก่อนแล้วก็บวช ดังนั้นจากการบัญญัติพระวินัยของภิกษุณีจะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าต้องขนาบภิกษุณีสงฆ์แล้วขนาบอีก ในข้อกำหนดหรือความผิดพลาดที่ได้บัญญัติไว้นั้น เช่น การศึกษา 2 ปี แล้วต้องได้รับสมมติก่อน น่าจะใช้ได้ทุกกรณีไม่ว่าจะเป็นสตรีโสดอายุครบ 20 ปี หรือ สตรีอายุมากกว่า 12 ปีที่มีสามีแล้ว แต่ก็จำต้องมาบัญญัติเป็นข้อย่อย ๆ อย่าง

⁶² วิ.ภิกษุณี. 5/441- 443/465²- 466²⁰ (แปล.มมร.2543)

⁶³ Shi, Zhaohui (2001: 26)

ละเอียดถึง 3 ครั้ง ดังปาจิตตีย์ข้อที่ 63,66,72 และ 64,67,73 ซึ่งอนุมานได้ว่า การดูแลภิกษุณีกลุ่มใหญ่ในสมัยนั้นเพื่อให้มีความเข้าใจตรงกันหรือปฏิบัติตามมาตรฐานเดียวกันไม่ใช่เรื่องง่าย รวมไปถึงภิกษุณีบางรูปที่มีคุณสมบัติไม่ครบถ้วนในการเป็นพระอุปัชฌาย์ แต่ได้ทำการไม่เหมาะสม หรือรับปากว่าจะบวชให้นางสิกขมานาแล้ว แต่ไม่บวชให้ในกรณีต่าง ๆ จะสังเกตว่าความรับผิดชอบของภิกษุณีแต่ละรูปนั้นมีระดับที่ไม่เท่ากัน จึงเกิดทำให้มีกฎบัญญัติออกมาขนานบทุก ๆ พฤติกรรมของภิกษุณีที่ไม่ได้เป็นไปตามมาตรฐานเหล่านั้น

นอกจากนี้ จะสังเกตว่า พระพุทธเจ้าให้ความสำคัญกับพระอุปัชฌาย์มาก ต้องเป็นผู้ที่มีอายุพรรษา 12 ปีขึ้นไป ได้รับการสมมติจากสงฆ์ และให้ทำหน้าที่ดูแลภิกษุณีผู้บวชใหม่อีก 2 ปี ดังปาจิตตีย์ข้อ 68,69,74,75 นอกจากนี้ยังรวมไปถึงความเคร่งครัดในการคัดเลือกสตรีเข้ามาบวชในพระศาสนา โดยต้องได้รับการอนุญาตจากผู้ปกครอง ต้องมีความประพฤติดี ศึกษาสิกขมานาแล้ว 2 ปี และได้รับการยอมรับจากสงฆ์จนสงฆ์สมมติแล้วจึงจะบวชได้ บวชแล้วยังต้องติดตามทำหน้าที่อุปัชฌาภิกษุณีผู้บวชให้อีก 2 ปี จะเห็นได้ว่า มิใช่แค่ตัวครุธรรม 8 เองเท่านั้นที่เป็นด่านสำคัญ ที่ผู้ตั้งใจบวชต้องก้าวข้ามให้ได้ แต่มีข้อบัญญัติปาจิตตีย์กว่า 10 ข้อที่สร้างความท้าทายให้กับสตรีผู้ที่ตั้งใจมาบวช สถานการณ์ดูเหมือนว่าน่าจะมีภิกษุณีน้อย เพราะมีบทบัญญัติต่าง ๆ ที่มาก แต่หากสังเกตปาจิตตีย์ข้อท้าย ๆ คือ ข้อ 82 และ 83 เราจะเห็นว่าแม้จะมีกฎมากเพียงใด ก็มิได้ทำให้ภิกษุณีน้อยลงไปได้ ในทางตรงกันข้าม ปริมาณภิกษุณีกลับยังมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น จนเป็นเหตุให้ที่พักของภิกษุณีไม่เพียงพอ ในที่สุดพระพุทธเจ้าได้ทรงกำหนดให้ภิกษุณีผู้เป็นอุปัชฌาย์บวชให้ภิกษุณีใหม่ได้แค่ปีละ 1 รูป และไม่สามารถให้การบวชได้ทุกปี แต่ให้การบวชได้เพียงปีเว้นปีด้วย ตรงจุดนี้พอสรุปเบื้องต้นได้ว่า การบวชสงฆ์ 2 ฝ่าย หรือการให้อยู่สิกขมานา 2 ปี หรือกฎข้ออื่นๆ ในครุธรรมไม่ได้มีผลต่อการลดปริมาณของสตรีผู้มาขอบวชเป็นภิกษุณีในครั้งพุทธกาลให้น้อยลงเลย แต่อาจจะเป็นไปได้ว่า ปาจิตตีย์ 2 ข้อนี้จะทำให้ปริมาณภิกษุณีค่อย ๆ ลดลงในระยะยาว

สำหรับประเด็นปัญหาการบวชภิกษุณีที่ว่า ต้องบวชจากสงฆ์ 2 ฝ่าย ซึ่งสิทธิเด็ดขาดในการอนุญาตให้สตรีบวชได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับความตั้งใจของฝ่ายภิกษุสงฆ์ ในประเด็นนี้จำเป็นต้องพิจารณาว่า

- 1) พิธีกรรมการอุปสมบทในฝ่ายภิกษุสงฆ์เป็นอย่างไร มีผลต่อการรับเข้าของสมาชิกใหม่มากน้อยเพียงใด
- 2) เหตุผลที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้ภิกษุณีต้องบวชจากสงฆ์ 2 ฝ่าย เพื่อเป็นการจำกัดปริมาณภิกษุณี หรือเป็นไปเพื่อการควบคุมคุณภาพของการรับสมาชิกใหม่

ขั้นตอนในการบวชภิกษุณีแบบญัตติจตุตถกรรมวาจา ภิกษุณีจะถามคำถามจำนวน 24 ข้อ เพื่อตรวจสอบความปกติของสตรีที่จะมาบวช จากนั้นผู้ขอบวชเป็นภิกษุณีต้องกล่าวคำขอบวช 4 ครั้งต่อคณะพระภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ หากคณะพระภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ คณะละ 10 รูป (5 รูป ภิกษุสงฆ์ 5 รูป ภิกษุณีสงฆ์) ไม่แสดงการคัดค้านใด ๆ นั้นหมายความว่า การบวชเป็นภิกษุณีประสบความสำเร็จ

การที่ต้องถามคำถามจำนวนมากเหล่านั้นก็คล้าย ๆ กับการขอบวชของภิกษุที่ ต้องถามคำถามเช่นเดียวกัน เนื่องจากแต่เดิมด้วยปริมาณคำถามของฝั่งภิกษุที่น้อย และไม่ครอบคลุมในเรื่องของสตรี จึงทำให้ผู้ที่มาขอบวชมีข้อบกพร่องหลากหลายรูปแบบ⁶⁴ ดังนั้นจึงเพิ่มคำถามเป็น 24 ข้อ แต่เนื่องจากคำถามออกไปในลักษณะกีดขวาง (stumbling-blocks)⁶⁵ เป็นคำถามที่ทำให้ผู้ขอบวชภิกษุณีเขินอายได้ เช่น เธอมีประจำ

⁶⁴ ไม่มีนิมิตบ้าง ไม่มีโลหิตบ้าง มีผ้าซับในเสมอบ้าง มีน้ำมูตรกระปิดกระปรอยบ้าง มีเดือยบ้าง เป็นหญิงบัณฑิตะบ้าง เป็นหญิงคล้ายชายบ้าง เป็นหญิงสองเพศบ้าง วิ.จ. 9/573/470¹⁵- 470²² (แปล.มมร.2543)

⁶⁵ เธอมิใช่ผู้มีนิมิต หรือ

มิใช่ผู้มีสัดกว่านิมิต หรือ

มิใช่ผู้ไม่มีโลหิต หรือ

เดือนหรือไม่ ปกติใหม่ มีสองเพศหรือเปล่า พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้นางอุปสัมปทา-
เปกชะอุปสมบทในสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธิในภิกษุณีสงฆ์ก่อน โดยตอบคำถาม
อันตรายิกธรรม และกล่าวคำขอ 4 ครั้ง แล้วค่อยไปบวชในภิกษุสงฆ์⁶⁶ ซึ่งแม้ผู้หญิงด้วย
กันเองถามยังอาจเขินอายได้ ต่อมาพระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้มีภิกษุณีอีกรูปช่วย
ฝึกสอนให้ก่อน แม้มีภิกษุณีช่วยฝึกสอนให้ก็ตาม ก็ยังเจอปัญหาผู้สอนไม่ฉลาด ไม่มี
คุณสมบัติในการฝึกสอนเพื่อตอบคำถามในการบวชในสมัยแรก ดังนั้น คำถามและการ
ตอบคำถามในการบวชดูเหมือนไม่ใช่เรื่องง่ายสำหรับสตรีที่จะมาบวช

ในประเด็นเรื่องคำถามในการบวชนี้ พระอนาลโยได้นำเสนอประเด็นนี้ผ่าน
บทความในหัวข้อ “ประเด็นการถกเถียงของการบวชภิกษุณี” (On the Bhikkhuni
Ordination Controversy) ว่า การบวชภิกษุณีในสมัยแรกนั้นเป็นการบวชจากสงฆ์
ฝ่ายเดียวคือฝ่ายภิกษุสงฆ์ เมื่อเกิดปัญหาจากการถามคำถามอันตรายิกธรรมซึ่งดูไม่
เหมาะที่จะให้ฝ่ายภิกษุเป็นผู้ถาม ดังนั้นจึงให้บวชจากฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ด้วย จึงเป็นการ
บวชในสงฆ์สองฝ่าย⁶⁷ แต่เนื่องจากพระอนาลโยเองอาจจะมีเจตจำนงเพื่อช่วยให้มีการ

มิใช่ผู้มีโลหิตเสมอ หรือ

มิใช่ผู้มีผ้าซับในเสมอ หรือ

มิใช่ผู้มีน้ำมูตรกะปริบะปรอย หรือ

มิใช่ผู้มีเดือย หรือ

มิใช่เป็นหญิงบัณเฑาะก์ หรือ

มิใช่เป็นหญิงคล้ายชาย หรือ

มิใช่ผู้เป็นหญิงมีมรรคระคนกัน หรือ

มิใช่เป็นหญิง 2 เพศ หรือ

อาพาธเหมือนอย่างนี้ของเธอ มีหรือ คือ โรคเรื้อน ฝี โรคกลาก โรคมองคร้อ ลมบ้าหมู

(จิ.จ. 9/573/471¹- 471¹⁵ แปล.มมร.2543)

⁶⁶ จิ.จ. 9/574-/472¹- 480¹⁰ (แปล.มมร.2543)

⁶⁷ Anālayo (2014 : 1-7)

รื้อฟื้นฟูการบวชภิกษุณีเถรวาทและฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์ จนอาจจะไม่ได้พิจารณาเนื้อความต่อไปนี้โดยรอบคอบ

สมัยนั้นภิกษุตามอันตรายกกรรมของภิกษุณี หญิงผู้อุปสัมปทาเปกษะ ย่อมกระดาก เกือบเขิน ไม่อาจตอบได้ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้นางอุปสัมปทาเปกษะอุปสมบทในสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธิในภิกษุณีสงฆ์ แล้วอุปสมบทในภิกษุสงฆ์”⁶⁸

“เราอนุญาตให้นางอุปสัมปทาเปกษะอุปสมบทในสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธิในภิกษุณีสงฆ์ แล้วอุปสมบทในภิกษุสงฆ์” ซึ่งมีอีกนัยหนึ่งที่ว่า เดิมบวชสงฆ์ 2 ฝ่ายพร้อมกัน แต่มีปัญหาเลยอนุญาตให้บวชฝ่ายเดียวก่อน ซึ่งก่อนหน้านี้ อาจจะเป็นไปได้ว่า ในสมัยแรก ๆ ของการบวชในสงฆ์ 2 ฝ่ายหมายถึง การบวชในสงฆ์ 2 ฝ่ายในเวลาเดียวกันพร้อมกัน ไม่มีก่อนหลัง คือมีทั้งคณะภิกษุสงฆ์และคณะภิกษุณีสงฆ์นั่งประกอบพิธีกรรม การบวช เป็นกรรมกรการบวชพร้อมกันในเวลาเดียวกัน ซึ่งสตรีที่มาขอบวช เมื่อเจอคำถามเช่นนั้นจึงเกือบเขิน เพื่อเป็นการตัดปัญหา พระพุทธเจ้าจึงให้มีการอุปสมบทฝ่ายเดียว คือ ภิกษุณีก่อน 1 ครั้ง แล้วค่อยภิกษุสงฆ์ อีก 1 ครั้ง โดยไม่ต้องพร้อมกัน แต่ก็ยังถือว่าเป็นการบวชจากสงฆ์ 2 ฝ่าย จึงกล่าวว่าเป็นอุปสมบทในสงฆ์ฝ่ายภิกษุณีให้บริสุทธีก่อน แต่อย่างไรก็ยังเป็นสงฆ์ 2 ฝ่าย โดยคำถามเหล่านั้น จะถูกถามในการบวชจากฝั่งภิกษุณีสงฆ์ ส่วนภิกษุสงฆ์เป็นผู้ที่พิจารณาจากสภาพภายนอกของภิกษุณีผู้บวชใหม่ แล้วยินยอมให้บวช จากนั้นคณะสงฆ์ก็ให้โอวาท สิ่งที่ต้องทำคือนิสัย 3 และสิ่งที่ไม่

⁶⁸ วิ.จ. 9/574-/472¹- 472⁸ (แปล.มมร.2543)

ควรทำคือ อกรณียกิจ⁶⁹ ซึ่งจะเห็นได้ว่า บทบาทของคณะภิกษุณัั้นเหมือนเป็นแค่พิธีการ ยินยอม แต่ก็มีใบอนุญาตหรือยอมรับโดยพลการ หรือเป็นการส่วนตัว จริง ๆ แล้วอาจจะมองได้ว่า เหมือนพาทิกษุณีมาแนะนำตัวให้คณะภิกษุสงฆ์รู้จัก หรือมารับสิทธิการได้รับการดูแลจากสงฆ์มากกว่า ซึ่งจากสภาพร่างกายภายนอกของผู้ขอบวชที่คณะสงฆ์อาจจะเห็นได้นั้น หากว่าอาการหนักจริง ๆ เช่น วิกลจริต พิการ จึงไม่อนุญาตให้บวช

นอกจากนี้ การบวชจากสงฆ์ฝ่ายเดียวนั้น ยังต้องมีการวิจัยเพิ่มเติมว่า มีเกิดขึ้นกี่ครั้ง กรณีไหนบ้าง หรือเกิดขึ้นแค่ครั้งเดียว คือ ครั้งที่พระชายาของเหล่าประยูรญาติ ศากยวงศ์และโกถียวงศ์ผู้ตามพระนางปชาบดีโคตมีมาบวช 500 พระองค์ ชุदनนั้นชุดเดียวหรือไม่

⁶⁹ วิ.จ. 9/581/480¹⁰- 480¹³ (แปล.มมร.2543) กล่าวนิสัยของภิกษุ มี 4 ส่วนภิกษุณี มี 3 ยกเว้นในข้ออยู่ป่า

1. บรรพชาอาศัยโภชนะ คือคำข้าวอันหาได้ด้วยกำลังปลีแข้ง เธอพึงทำอุตสาหะในข้อนั้นจนตลอดชีวิต อติเรกลภ คือภัตถวายสงฆ์ ภัตถเฉพาะสงฆ์ การนิมนต์ ภัตถวายตามสลาภ ภัตถวายในปักร์ ภัตถวายในวันอุโปสถ ภัตถวายในวันปาฏิบพ.

2. บรรพชาอาศัยบังสุกุลจีวร เธอพึงทำอุตสาหะในข้อนั้นจนตลอดชีวิต อติเรกลภ คือ ผ้าเปลือกไม้ ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ ผ้าปาน ผ้าแกมกัน

3. บรรพชาอาศัยโคนต้นไม้เป็นเสนาสนะ เธอพึงอุตสาหะในข้อนั้นจนตลอดชีวิต อติเรกลภ คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว เรือนชั้น เรือนโล้น ถ้ำ

4. บรรพชาอาศัยมูตรเน่าเป็นยา เธอพึงทำอุตสาหะในข้อนั้นจนตลอดชีวิต อติเรกลภ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย (วิ.มหา. 6/143/361⁹- 361¹⁹ แปล.มมร.2543)

อกรณีย 8 ปาราชิกของภิกษุณี: 1. ห้ามกำหนดยินตีการจับต้องของบุรุษ 2. ห้ามปกปิดอาบัติปาราชิกของนางภิกษุณีอื่น 3. ห้ามเข้าพวกภิกษุที่สงฆ์ขับจากหมู่ 4. ห้ามเกี่ยวข้องนัดหมาย เป็นต้นกับบุรุษ 5. ห้ามเสพเมถุนธรรม โดยที่สุดแม้ในสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย 6. ห้ามเอาของอันเขาไม่ได้ให้ 7. ห้ามพรากมนุษย์และสัตว์จากชีวิต โดยที่สุดหมายถึงมดตำมดแดง ยังครรภีให้ตก 8. ห้ามพูดอวดอุตตริมนุสสธรรม (วิ.ภิกษุณี. 5/1/1¹- 38⁸ แปล.มมร.2543) และ (วิ.มหา. 6/144/36²¹- 22 แปล.มมร.2543)

ยิ่งไปกว่านั้นจะเห็นได้ว่า จากศิลปาจิตติยของภิกษุณีแสดงให้เห็นว่า ภิกษุไม่สามารถทำอะไรได้มากนัก จึงทำให้มีเหตุการณ์สตรีมีครรภ์ สตรีแม่ลูกอ่อน หรือสตรีที่อยู่ลึกลงมาไม่ครบ 2 ปีมาบวช ซึ่งจะเห็นว่า สิทธิเด็ดขาดดูเหมือนไม่ได้อยู่ในมือภิกษุสงฆ์ แต่คณะภิกษุสงฆ์เป็นแค่เครื่องกรองอีกชั้นในการรับเข้าเป็นสมาชิกใหม่ของสงฆ์ การบวชในสงฆ์ 2 ฝ่ายจึงไม่ใช่สาเหตุหลักที่ทำให้ภิกษุณีสิ้นไป แต่น่าจะเป็นการควบคุมคุณภาพการบวชของภิกษุณีมากกว่า

พระอนาลโยได้อ้างพุทธบัญญัติ 2 ข้อ คือ

- 1) “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายอุปสมบทภิกษุณี”⁷⁰
- 2) “เราอนุญาตให้นางอุปสัมปทาเปกขะอุปสมบทในสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธิในภิกษุณีสงฆ์ แล้วอุปสมบทในภิกษุสงฆ์”⁷¹

และแสดงความคิดเห็นว่า พุทธบัญญัติข้อที่ 2) ใช้เมื่อมีภิกษุณีสงฆ์แล้ว แต่ในข้อที่ 1) ใช้ตอนที่ยังไม่มีภิกษุณีเกิดขึ้นเลย จึงสรุปว่า หากภิกษุณีขาดตอนไป หรือไม่มีภิกษุณีแล้วในเถรวาท ก็ควรนำพุทธบัญญัติข้อที่ 1) ข้างต้นมาใช้ได้⁷² แต่พระอนาลโยอาจจะลืมนึกไปว่า เหตุของพุทธบัญญัติข้อที่ 1) นั้นพระพุทเจ้าทรงอนุญาตเฉพาะผู้ติดตามพระนางปชาบดีโคตมี 500 คน เพราะว่าการบัญญัตินี้เกิดจากการถามของพระนางว่าจะทำอย่างไรกับนางผู้ติดตามที่ตั้งใจอยากบวชเช่นกัน แต่สำหรับกรณีอื่นๆ นั้นก็บวชจากสงฆ์ 2 ฝ่ายหมด ซึ่งในพระวินัยหลายที่ได้บัญญัติไว้ว่าหากภิกษุรับของหรือมีกิจกรรมกับภิกษุณีที่บวชในสงฆ์ฝ่ายเดียวจะต้องอาบัติทุกกฎ ซึ่งหมายความว่า การบวชจากสงฆ์ฝ่ายเดียวไม่เป็นที่ยอมรับตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว หรือหากในสมัยแรก ๆ มีภิกษุสงฆ์เพียงฝ่ายเดียวให้การบวชแก่ภิกษุณีจริงตามนั้น ก็จะทำให้เกิดคำถามว่าพระวินัยสามารถใช้ย้อนหลังได้หรือ ในประวัติศาสตร์ประเทศศรีลังกาเอง เมื่อถึง

⁷⁰ วิ.จ. 9/519/448¹⁷ (แปล.มมร.2543)

⁷¹ วิ.จ. 7/574/472^{6- 472}⁸

⁷² Anālayo (2014: 1–7)

ยามที่ไม่มีภิกษุเหลือเพียงสามเณรในประเทศ ท่านก็เลือกที่จะนิมนต์ภิกษุไทย หรือพม่า เดินทางมาเพื่อทำการอุปสมบทให้ โดยมีได้เลือกที่จะย้อนกลับไปใช้การบวชแบบ ไตรสรณคัมภ์ ซึ่งเมื่อประกาศใช้กฎข้อใหม่ในเรื่องใด กฎข้อเดิมของเรื่องนั้นมักจะถูก ยกเลิกไปโดยปริยาย เช่นเดียวกัน การบวชสงฆ์ด้วยครุธรรม ถูกแทนที่ด้วยการบวชจาก สงฆ์ฝ่ายเดียว และการบวชจากสงฆ์ฝ่ายเดียวก็ถูกแทนที่ด้วยการบวชจากสงฆ์ 2 ฝ่าย ดังนั้น กฎการบวชแบบครุธรรม หรือ บวชด้วยสงฆ์จากฝ่ายเดียวก็ถือเป็นอันยกเลิกไป แล้ว การที่จะย้อนกลับไปใช้กฎเดิมที่ถูกกฎใหม่แทนที่นั้น คณะสงฆ์เถรวาทดูไม่มีแนว โน้มที่จะทำเช่นนั้น

นอกจากนี้จากการพิจารณาตารางท้ายบทความจะสังเกตเห็นว่า นอกจากพระ วินัยของเถรวาทในพระไตรปิฎกบาลีแล้ว ก็มีพระวินัยของหินยานนิกายอื่น ๆ อาทิ พระวินัยของนิกายมหาสังฆิกะ พระวินัยของนิกายมเหสีสาสกะ และพระวินัยของนิกาย ธรรมคูปต์ ก็ระบุว่าต้องบวชในสงฆ์ 2 ฝ่าย ซึ่งพระวินัยที่ทางประเทศจีนรับสืบทอด มานั้นก็มาจากนิกายธรรมคูปต์ และนิกายมหาสังฆิกะ ซึ่งถือว่าเป็นนิกายในยุคต้น ๆ ดังนั้น การสืบทอดการบวชภิกษุณีในยุคปัจจุบัน ทั้งในประเทศจีนหรือไต้หวันก็ตาม ยัง จำเป็นต้องยึดหลักการบวชภิกษุณีจากสงฆ์ 2 ฝ่าย ตามพระวินัยของนิกายธรรมคูปต์ที่ ตนสืบทอด จึงพอสรุปได้ว่า การบวชภิกษุณีสงฆ์จากสงฆ์ฝ่ายเดียว ไม่ว่าจะกระทำตาม พระวินัยธรรมคูปต์ที่สืบทอดในกลุ่มประเทศของพุทธศาสนาเถรวาท หรือแม้ประเทศ ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่โดยส่วนใหญ่เป็นพุทธเถรวาทก็ตามถือเป็นการขัดกับ พระวินัยที่ตนประพฤตินิปฏิบัติกัน

นอกจากนี้ ยังมีความจำเป็นอีกที่ภิกษุณีสงฆ์จำเป็นต้องอาศัยภิกษุสงฆ์จาก ในพระวินัยสงฆ์ให้มีเหตุการณ์ 2 เหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นว่า ภิกษุณีสงฆ์ยังต้องอาศัย ภิกษุสงฆ์ในเรื่องที่นอกเหนือจากครุธรรม 8 ซึ่งเหตุการณ์แรก คือ ครั้งหนึ่งที่มีการวิวาท กันในหมู่ภิกษุณีจนไม่สามารถระงับอธิกรณ์ได้ พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้ภิกษุช่วย

ภิกษุณีระงับอธิกรณ์⁷³ อีกเหตุการณ์หนึ่งคือ ภิกษุณีอันเตวาสินีของภิกษุณีอุบลวรรณาเถรี ได้ตามพระพุทธเจ้าศึกษาศีลอยู่นาน 7 ปี แต่ปรากฏว่ามีสติหลงลืม ไม่สามารถจำศีลที่เคยท่องมาทั้งหมด จึงรายงานต่อภิกษุณีสงฆ์ ภิกษุณีสงฆ์รายงานต่อภิกษุสงฆ์ ภิกษุสงฆ์รายงานต่อพระพุทธเจ้า พระองค์จึงอนุญาตให้ภิกษุสอน หรือบอกศีลแก่ภิกษุณี⁷⁴

จากเหตุการณ์ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นและเบื้องหลังของศีล รวมถึงพิธีกรรมของสงฆ์ในการบวชภิกษุณี จะทำให้เห็นบทบาทของภิกษุสงฆ์มิได้เป็นผู้มีอำนาจที่จะบงการหรือควบคุมภิกษุณี แต่ดูจะเหมือนเป็นพี่เลี้ยง ที่คอยให้ความช่วยเหลือ ดูแลความเรียบร้อยของภิกษุณี ซึ่งจะเห็นได้ว่า ภิกษุณีในสมัยนั้นมีความจำเป็นในการพึ่งพาอาศัยภิกษุสงฆ์มาก เนื่องด้วยการเกิดของภิกษุณีสงฆ์ที่มีมาในภายหลังและด้วยความเป็นสตรีเพศ นอกจากนี้ จากพระบัญญัติในพระวินัยของภิกษุณีสงฆ์ก็เห็นได้ว่า มีกฎที่พยายามควบคุมคุณภาพภิกษุณีมากกว่าที่จะเน้นปริมาณ

การเสริมคุณภาพภิกษุณีสงฆ์ได้จากศีลปาจิตตีย์หลายข้อ เช่น ข้อ 68-70⁷⁵ ได้แสดงให้เห็นถึงความห่วงใยในคุณภาพของภิกษุณี ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติว่า เป็นหน้าที่ของภิกษุณีผู้บวชให้ต้องเป็นผู้ดูแล หรือให้ผู้อื่นดูแลภิกษุณีที่บวชใหม่เป็นเวลา 2 ปี นั้นหมายความว่า สตรีได้รับการฝึกฝนก่อนบวช 2 ปี และหลังการบวชอีก 2 ปี รวมเป็น 4 ปี ในขณะที่ภิกษุที่บวชใหม่ต้องขอนิสัย หรืออยู่ในการดูแลของสงฆ์ 5 ปี⁷⁶

ส่วนการควบคุมปริมาณภิกษุณีสงฆ์ มีเพียงข้อบัญญัติ 2 ข้อหลังที่ควบคุมปริมาณของภิกษุณี ให้ภิกษุณีผู้เป็นอุปัชฌาย์บวชได้ครั้งละ 1 รูป และให้การบวชได้ปีเว้นปี ที่ต้องควบคุมปริมาณ เพราะว่าแม้มีกฎที่เข้มงวดทำทนายมากเพียงใดก็ตาม แต่ก็

⁷³ วิ.จ. 9/530-531/454¹⁶- 455⁷ (แปล.มมร.2543)

⁷⁴ วิ.จ. 9/532/455⁷⁻¹⁶ (แปล.มมร.2543)

⁷⁵ วิ.ภิกษุณี. 5/392- 400/415¹- 422⁹ (แปล.มมร.2543)

⁷⁶ วิ.มหา. 6/115- 117/268⁷- 278¹⁶ (แปล.มมร.2543)

มีสตรีประสงค์มาบวชเป็นจำนวนมาก จนต้องจำกัดปริมาณ ด้วยสาเหตุว่าสถานที่อยู่อาศัยไม่เพียงพอ ซึ่งก็เป็นเหตุจำเป็น เพราะถ้ามีภิกษุณีเป็นจำนวนมากจนไม่มีที่พัก นั้นหมายความว่า การดูแลความปลอดภัยก็ยากที่จะทั่วถึง การปฏิบัติธรรมของภิกษุณีด้วยกันเองก็จะได้รับผลกระทบ หากมีคำถามว่า ในประเทศที่มีภิกษุณีและมีสถานที่อยู่อาศัยเพียงพอ จะบวชภิกษุณีตั้งแต่ 2 รูปขึ้นไป ต่อ 1 อุโบสถฉายได้หรือไม่ ประเทศส่วนใหญ่ที่มีภิกษุณี เป็นประเทศที่มีแนวปฏิบัติของพุทธศาสนาหายานซึ่งค่อนข้างที่จะไม่เคร่งครัดในการลงปาฏิโมกข์และการปฏิบัติเรื่องศีลธรรม อีกประการหนึ่ง ความผิดระดับปาจิตตีย์ ก็ไม่ได้ถือว่าเป็นความผิดมหันต์ การปฏิบัติฝ่าฝืนข้อบัญญัติเช่นนั้น จึงเป็นทางเลือกของภิกษุณีในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาหายานเพื่อที่จะเพิ่มจำนวนภิกษุณีสงฆ์ในการทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา เพราะประเทศเหล่านั้นมีความเชื่อเรื่องสืบสายวงศ์ตระกูลของบรรพบุรุษ บุรุษจึงมีจำนวนน้อยที่จะมาบวชตลอดชีพได้ พระพุทธศาสนาในประเทศนั้น ๆ จึงอาศัยภิกษุณีเป็นหลักในการรักษาและเผยแผ่พระศาสนา

3. สิกขมานา 2 ปี

อีกประเด็นหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับบัญญัติข้อที่ 6 นี้คือการเป็นสิกขมานา 2 ปีก่อนบวชเป็นภิกษุณี ซึ่งเมตตานันโทได้ให้ข้อสังเกตไว้ว่าหากมีข้อกำหนดเกี่ยวกับสิกขมานา 2 ปีตั้งแต่เริ่มแรกแล้ว ทำไมยังเกิดเหตุการณ์มีสตรีที่ตั้งครรภ์เข้ามาบวช และแม่ลูกอ่อนเข้ามาบวชจนมีปาจิตตีย์ข้อที่ 61 และ 62⁷⁷ ในความเห็นของเมตตานันโตนั้นเห็นว่าการตั้งสิกขมานา 2 ปี น่าจะเป็นผลมาจากเหตุการณ์สตรีตั้งครรภ์และแม่ลูกอ่อนมาบวช ไม่น่าจะมีมาตั้งแต่แรก นอกจากนี้ ภิกษุณีจำพรรษาให้ข้อสังเกตว่า สตรีที่ยังไม่ได้บวชก็มีศีลธรรม 8 ข้อ เมื่อเป็นสิกขมานา ก็ให้ปฏิบัติศีลอีก 6 ข้อ ดูเหมือนจะไม่เป็นไปตามหลัก

⁷⁷ เมตตานันโท ภิกขุ (2002 : 113-114)

ที่ว่า “ตั้งกฎตามการกระทำผิด”⁷⁸ เรียวกัง นางาซากิ (Ryokan Nagasaki) นักวิชาการชาวญี่ปุ่นก็มีความเห็นในทำนองเดียวกันว่า ในครั้งที่พระนางปชาบดีโคตมีทรงผนวช ก็มีได้ปฏิบัติสิกขมานา 2 ปีก่อนที่พระนางจะทรงผนวช⁷⁹

ข้อสงสัยของเรียวกัง นางาซากิ ดูน่าสนใจ แต่หากพิจารณา ข้อบัญญัตินี้ในอีกด้านหนึ่งว่า ภิกษุณีจำต้องบวชจากสงฆ์ 2 ฝ่าย ในกรณีของพระนางปชาบดีโคตมีนั้น การรับครุธรรมถือว่าเป็นการอุปสมบทคล้ายกับเอหิภิกขุอุปสัมปทา ส่วนพระชายาของเจ้าชายศากยวงศ์และโกลิยวงศ์ 500 คน อาศัยการบวชด้วยสงฆ์ฝ่ายเดียวคือภิกษุสงฆ์ นับว่าเป็นการบวชภิกษุณีที่สมบูรณ์⁸⁰ ซึ่ง 2 กรณีนี้เป็นกรณีพิเศษที่ไม่ต้องบวชจากสงฆ์ 2 ฝ่าย เพราะถือว่าเป็นภิกษุณีชุดแรก การเป็นสิกขมานา 2 ปี ในครุธรรมข้อที่ 6 นี้ จึงเป็นข้อยกเว้นของภิกษุณีชุดแรก ประกอบกับภิกษุณีชุดแรกอยู่ภายใต้การดูแลของภิกษุสงฆ์อย่างใกล้ชิด จึงไม่ต้องเป็นสิกขมานาก่อนบวช คือศึกษาและเรียนรู้ในขณะบวชเลยสำหรับภิกษุณีชุดแรก แต่ต้องทำความเข้าใจว่า ไม่ได้เป็นข้อยกเว้นของภิกษุณีรุ่นหลังในการศึกษาก่อน 2 ปี เพราะรุ่นแรกได้พิสูจน์ความตั้งใจจากการรับครุธรรมแล้ว ภิกษุณีรุ่นหลังมาบวชง่ายกว่า จึงต้องอาศัยครุธรรมทุกข้อเป็นข้อพิสูจน์ความตั้งใจจริงใน

⁷⁸ Shi, Zhaohui (2001: 222)

⁷⁹ Nagasaki (1978: 656)

⁸⁰ ภิกษุณีพวกนี้พูดกะติฉนอย่างนี้ว่า พระแม่เจ้ายังไม่ได้อุปสมบท แต่พวกดิฉันอุปสมบทแล้ว เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้อย่างนี้ว่า ภิกษุทั้งหลายพึงให้อุปสมบทภิกษุณี พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนอานนท์ พระมหาปชาบดีโคตมี รับครุธรรม 8 ประการแล้วในกาลใด พระนางชื่อว่าอุปสมบทแล้วในกาลนั้นทีเดียว. วิ.จ. 9/520/448⁷ - 449¹⁰ (แปล มจร 2543) “อวยยา ออุปสมปณฺหา มยญจฺมฺหา อุปสมฺปณฺหา, เหวํ หิ ภควตา ปญฺญตฺตํ ภิกฺขุหิ ภิกฺขุณีโย อุปสมฺปา เทตพฺพา” วิ.จ. 7/520/328¹⁰⁻¹¹ “ยทคฺเคน อานนฺท มหาปชาบดียา โคตมียา อญฺฐุ ครุธรรมฺมา ปฏิคฺคหิตา, ตเทวสุสา อุปสมฺปณฺหา” วิ.จ. 7/521/329⁴⁻⁵

การบวช แต่เมื่อมีการละเมิด พระพุทธเจ้าจึงถือว่าภิกษุณีได้กระทำผิดไปจากที่กำหนดในครุธรรม จึงตั้งกฎบทลงโทษตามมาภายหลัง

รังษีได้กล่าวว่า การที่พระวินัยบางข้อกับครุธรรม 8 มีความซ้ำซ้อน ก็เป็นเพราะครุธรรมไม่มีบทลงโทษชัดเจนในข้อนั้น ๆ จึงทำให้มีการกำหนดบทลงโทษหลังจากที่มีผู้ไม่ได้ปฏิบัติตามครุธรรม พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติเป็นพระวินัย ซึ่งรังษีได้ยกตัวอย่างปาจิตตีย์ข้อที่ 63, 65, 71 ที่กล่าวถึงสตรี 3 ประเภทที่มาบวชโดยไม่ปฏิบัติสิกขมานาครบ 2 ปี รังษีให้ความเห็นว่า ถ้าหากภิกษุณีและสตรีเหล่านั้นปฏิบัติตามกฎครุธรรม 8 ก็จะไม่มีการตั้งครุกรรม หรือสตรีแม่ลูกอ่อน และสตรี 3 ประเภทที่สิกขมานาไม่ครบ 2 ปี⁸¹

ผู้เขียนเห็นด้วยกับรังษีที่สิกขมานานั้นน่าจะมีอยู่ก่อน ด้วยเหตุผลเพิ่มเติมที่ว่า หากสิกขาบทหมวดปาจิตตีย์ที่บัญญัติเรียงตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น แล้วสรุปว่าการเป็นสิกขมานา 2 ปีก่อนบวชเป็นภิกษุณีในปาจิตตีย์ข้อที่ 63 เกิดหลังจากเหตุการณ์ที่ภิกษุณีมีการตั้งครุกรรม (ปาจิตตีย์ 61) ก็อาจจะเป็นไปได้

แต่เมื่อมาพิจารณาสิกขาบทหมวดปาจิตตีย์ของภิกษุณีข้อที่ 65, 66, 71, 72 จะพบว่า มีการกล่าวซ้ำในเรื่องสิกขมานา 2 ปี สำหรับ สตรีอายุมากกว่า 12 ปีที่มีสามีแล้ว (ปาจิตตีย์ข้อที่ 66) และสตรีโสดอายุ 20 ปี (ปาจิตตีย์ข้อที่ 72) การกล่าวซ้ำในภายหลังมิได้หมายความว่า เดิมไม่ได้บัญญัติ เพราะปาจิตตีย์ข้อที่ 63 ได้บัญญัติเรื่องการเป็นสิกขมานาก่อนบวช 2 ปีแล้ว ดังนั้นในทำนองเดียวกัน การบัญญัติปาจิตตีย์ข้อที่ 63 หลังบัญญัติห้ามภิกษุณีตั้งครุกรรมหรือแม่ลูกอ่อนบวชในข้อที่ 61, 62 มิได้หมายความว่าก่อนหน้านี้ไม่มีการบัญญัติเรื่องการเป็นสิกขมานา 2 ปีก่อนบวชภิกษุณีในครุธรรม เป็นการไม่ปฏิบัติตามบทบัญญัติที่มีอยู่แล้ว จึงทำให้มีการบัญญัติเพิ่มเติมในรายละเอียดแต่ละกรณีของหญิงที่ออกบวช ดังที่ปรากฏในสิกขาบทหมวดปาจิตตีย์ข้อที่ 66 และ 72

⁸¹ รังษี (2005: 94-101)

ยิ่งไปกว่านั้น หากดูตามตรรกะการเรียง น่าจะเป็นว่า ครุธรรมได้บัญญัติเรื่องการเป็นสิกขมานา 2 ปีก่อนบวชเป็นภิกษุณีแล้ว แต่มีผู้ไม่ปฏิบัติตาม ให้บวชแก่สตรีตั้งครุธรรม และแม่ลูกอ่อน ดังที่กล่าวถึงในสิกขาบทหมวดปาจิตติยข้อ 61- 62 จึงบัญญัติสิกขาบทกำหนดโทษผู้ที่บวชให้แก่ผู้ยังไม่ได้เป็นสิกขมานา 2 ปี ปาจิตติยข้อที่ 63 และเมื่อบัญญัติอนุญาตให้บวชสตรีอายุมากกว่า 12 ปีที่มีสามีแล้ว ในข้อที่ 65 ก็มีการบัญญัติย้ำอีกครั้งว่าสตรีที่มีสามีแล้วและมีอายุมากกว่า 12 ปี เมื่อจะบวชเป็นภิกษุณีต้องเป็นสิกขมานา 2 ปีในข้อที่ 66 และเมื่อบัญญัติอนุญาตให้บวชสตรีโสดอายุมากกว่า 20 ปี ในสิกขาบทที่ 71 ก็มีการบัญญัติย้ำว่าสตรีมีอายุมากกว่า 20 ปี เมื่อบวชเป็นภิกษุณีต้องเป็นสิกขมานาก่อน 2 ปี อีกครั้งในปาจิตติยข้อที่ 72

นอกจากนี้ หากพิจารณาพระวินัยปาจิตติยข้อที่ 63 เกิดจากครั้งนั้นภิกษุณีทั้งหลายพากันบวชสิกขมานา ผู้ยังมีได้ศึกษาในธรรม 6 ประการตลอด 2 ปี สิกขมานาพวกนั้นจึงเป็นคนเขลา ไม่ฉลาด ไม่รู้สิ่งที่ควรหรือไม่ควร บรรดาภิกษุณีที่เป็นผู้มักน้อย ฯลฯ พากันตำหนิ ประณาม โพนทะนา⁸²

จากเรื่องราวข้างต้นทำให้เห็นว่า “ภิกษุณีที่มักน้อยเป็นผู้ทักท้วง” แสดงว่าสิ่งนี้เป็นที่รู้จักกันในหมู่ภิกษุณีว่า “ควรทำ” คือสตรีที่จะบวช ต้องเป็นสิกขมานา 2 ปีก่อน แต่ในเมื่อภิกษุณีผู้ไม่มักน้อยไม่ทำตาม จึงทักท้วง เหตุการณ์นี้เป็นการยืนยันว่า ข้อบัญญัติข้อที่ 6 ของครุธรรม 8 มีมาตั้งแต่แรกแล้ว เพราะถ้าหากไม่มี ภิกษุณีผู้มักน้อยจะอ้างเหตุอะไรมาทักท้วง หากเดิมที่ไม่มีครุธรรมข้อที่ 6 ภิกษุณีควรทักท้วงแค่ ว่า ทำไมภิกษุณีผู้บวชใหม่ถึงโง่เขลา ไม่รู้สิ่งที่ควรหรือไม่ควร ไม่น่าจะกล่าวอ้างถึงการเป็นสิกขมานา 2 ปี หรือน่าจะเป็นว่า “ชาวบ้านหรือคนทั้งหลายโพนทะนา” เพราะการกระทำที่พระพุทธเจ้าไม่เคยบัญญัติห้ามมาก่อน แต่หากมีชาวบ้านโพนทะนา ก็เป็นเหตุให้พระองค์ทรงนำมาบัญญัติ เช่น การบวชให้สตรีที่ตั้งครุธรรม หรือสตรีที่มีลูกอ่อน จุดสังเกตว่าใครเป็นผู้โพนทะนานั้น สามารถบอกได้ว่า สิ่งที่ยกขานั้นเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าเคยบัญญัติไว้

⁸² วิ.ภิกษุณี. 5/372 /390⁷⁻⁹ (แปล.มมร.2543)

ก่อนหรือไม่ ซึ่งในปาจิตตีย์ข้อที่ 63 ซึ่งเป็นปาจิตตีย์ข้อแรกที่กล่าวเกี่ยวกับการเป็นสิกขมานาไม่ครบ 2 ปีก่อนบวชเป็นภิกษุณีได้กล่าวอย่างชัดเจนว่า เกิดจากการที่ “ภิกษุณีผู้มักน้อยเป็นผู้ติเตียน” แสดงว่าพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติว่า ต้องเป็นสิกขานา 2 ปี ก่อนบวชภิกษุณีแล้ว

“สิกขมานา” เป็นคำที่บ่งบอกถึง การเป็นผู้ฝึกตัว การเป็นผู้ศึกษา เป็นการเตรียมตัว ซึ่งมีจุดมุ่งหมายในการแก้ปัญหาภิกษุณีโง่เขลา ไม่รู้อะไรควรไม่ควร ซึ่งน่าจะเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงวางรากฐานไว้เพื่อการอยู่เป็นสุขแห่งพรหมจรรย์ของนักบวช ซึ่งฉัตรสุมาลย์ก็มีความเห็นตรงกันในประเด็นนี้ว่า ในสมัยนั้น ในอินเดีย ผู้หญิงถูกจำกัดโอกาสทางการศึกษา มีแต่เรียนรู้การเป็นแม่บ้านแม่เรือน แต่ไม่มีโอกาสศึกษาเกี่ยวกับหลักการและเหตุผล ทฤษฎี หรือพระเวท ดังนั้นการเป็นสิกขมานา 2 ปี เป็นสิ่งจำเป็น⁸³ แต่จำนวน 2 ปีที่ต้องเป็นสิกขมานานั้น ฉัตรสุมาลย์⁸⁴ และภิกษุเชิงเอียน⁸⁵ เห็นว่า เป็นเวลาที่พอที่จะพิสูจน์การตั้งครรรภ์ได้ และเป็นไปได้สูงว่าเนื่องจากเกิดเหตุการณ์สตรีผู้มาบวชตั้งครรรภ์ หรือเป็นแม่ลูกอ่อน จึงทำให้พระพุทธเจ้าทรงกล่าวกำชับเป็น 2 ปี แต่อย่างไรก็ตาม หากสิกขมานาเป็นไปเพื่อการพิสูจน์ว่าตั้งครรรภ์หรือไม่ น่าจะใช้คำอื่นที่เกี่ยวข้องกับการพิสูจน์มากกว่าศึกษา ยิ่งไปกว่านั้นในอรรถกถาได้กล่าวไว้ว่า แม้สามเณรีที่บวชมาแล้ว 60 พรรษาก่อนที่จะมาบวชเป็นภิกษุณีก็ยังคงต้องสมาทานศีล 6 ถือเป็นสิกขมานา⁸⁶ เพราะฉะนั้นการให้เป็นสิกขมานา 2 ปี จึงไม่ได้มีจุดมุ่งหมายที่จะให้พิสูจน์การตั้งครรรภ์เป็นหลัก เพราะสามเณรี 60 พรรษานั้นได้พิสูจน์ความเป็นพรหมจรรย์

⁸³ ฉัตรสุมาลย์ (2001: 15)

⁸⁴ ฉัตรสุมาลย์ (2001:8)

⁸⁵ Shi, Shengyan (1997:176)

⁸⁶ ในสิกขาบททั้งปวงก็นัยนี้ สิกขาบททั้ง 6 ข้อนี้ ภิกษุณีสงฆ์พึงให้เหมือนกันแก่สตรี (สามเณรี) ผู้บวชมาแล้วถึง 60 พรรษา นางสิกขมานาผู้ยังไม่ได้ศึกษาในสิกขา 6 ข้อนี้ ไม่พึงให้อุปสมบท (วิ.ภิกขุณี.อ. 5/395⁵⁻⁸ แปล.มมร.2543)

ของตัวเองมา 60 ปี แต่ว่าหากจะบวชเป็นภิกษุณียังต้องศึกษา สิกขาบท 6 ข้อ เพื่อการฝึกตัวเตรียมตัวเป็นภิกษุณีมากกว่าจะเป็นแค่การพิสูจน์การตั้งครรรค์ ซึ่งเป็นเพียงผลพลอยได้

4. คุณค่าของบัญญัติข้อนี้

การกำหนดว่าต้องเป็นสิกขมานา ศีกษาธรรม 6 เป็นระยะเวลา 2 ปี ก่อนอุปสมบทเป็นภิกษุณี พระมหาสังเวทย์ได้ให้เหตุผลไว้ 5 ประการในหนังสือภิกษุณีกับการบรรลอรหัตผล ดังนี้

1) เพื่อคัดเลือกและทดสอบสตรีผู้ปรารถนาจะบวชว่า จะมีจิตใจเข้มแข็งจริงจังเพียงใด เมื่อเข้ามาบวชแล้วจะสามารถอดทนต่อความทุกข์ยาก ตลอดจนข้อปฏิบัติอื่นๆ ได้หรือไม่ เพราะพระพุทธเจ้าทรงตระหนักดีถึงสภาวะจิตของสตรีว่ามีความอ่อนไหวและอดทนต่อความลำบากได้ยาก

2) เพื่อฝึกฝนอบรมผู้ที่จะเข้ามาเป็นภิกษุณี ให้มีความรู้ในศีลและธรรมขั้นมูลฐาน จะได้มีความเฉลียวฉลาดเมื่อได้อุปสมบทเป็นภิกษุณีแล้ว เพราะในช่วงเป็นสิกขมานา 2 ปี ต้องอยู่ใกล้ชิดกับภิกษุณีอื่นๆ จึงเป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับสมณจรรยาและข้อวัตรปฏิบัติอย่างอื่นด้วย

3) เพื่อให้ภิกษุณีเกิดความหวงแหนในความเป็นสมณะของตนเอง จะได้ไม่ประพฤติเสียหายอันเป็นอันตรายต่อเพศพรหมจรรย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้มาด้วยความยากลำบาก เพราะธรรมดาสິงที่ได้มายากย่อมจะมีคุณค่าสูง

4) เพื่อป้องกันสตรีมีครรรค์หรือมีบุตรอ่อนยังดีมนมอยู่เข้ามาอุปสมบท จะได้ไม่ต้องคลอดและเลี้ยงดูบุตรในระหว่างเป็นภิกษุณี ซึ่งจะเป็นช่องทางให้ประชาชนว่ากล่าวติเตียนได้ว่า มีสามี หรือประพฤติไม่เหมาะสมกับความเป็นสมณะ อันเป็นสาเหตุแห่ง

ความเสื่อมเสียในพระพุทธศาสนา

5) เพื่อป้องกันมิให้สตรีเข้ามาอุปสมบทมากจนเกินไป ทั้งยังป้องกันการปลอมแปลงเข้ามาบวชอีกด้วย⁸⁷

โดยสรุปครุธรรม 8 ข้อที่ 6 นี้มีความมุ่งหวังที่จะฝึกตัวสตรีที่จะมาบวชเป็นหลัก ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติตั้งแต่ทรงประทานครุธรรม 8 แก่พระนางปชาบดีโคตมีแล้ว

การวิเคราะห์ครุธรรมข้อที่ 7

na bhikkhuniyā kenaci pariyāyena bhikkhu akkositabbo paribhāsita-
abbo ayampi dhammo sakkatvā garukatvā mānetvā pūjetvā yāvajīvaṃ
anatikkamanīyo⁸⁸

ภิกษุณีไม่พึงด่า บริภาษภิกษุ โดยปริยายอย่างใดอย่างหนึ่ง ธรรมแม้นี้ ภิกษุณี
ต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต⁸⁹

ภิกษุณีไม่พึงด่า บริภาษภิกษุ โดยปริยายอย่างใดอย่างหนึ่ง อรรถกถาโคตมีสูตร
ได้อธิบาย akkositabbo paribhāsita ความว่า ภิกษุณีไม่พึงด่าภิกษุด้วยอักโกส-
วัตถุ 10 ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่พึงบริภาษด้วยการบริภาษอย่างใดอย่างหนึ่ง อัน
อ้างถึงสิ่งที่น่ากลัว⁹⁰ อรรถกถาพระวินัยภิกขุวิภังค์ที่ว่าด้วยการให้โอวาท ก็ได้กล่าวใน
ทำนองเดียวกัน⁹¹ อักโกสวัตถุ 10 คือ ด่าว่าเจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นพาล เจ้าเป็นคนหลง

⁸⁷ พระมหาสังเวท (1994:65)

⁸⁸ Vin IV: 52 (Ee)

⁸⁹ วิ.จ. 9/516/445¹⁶⁻¹⁷ (แปล.มมร.2543)

⁹⁰ อง.อภฺรฐก.อ. 37/552¹⁵⁻¹⁸ (แปล.มมร.2543)

⁹¹ วิ.มหา.อ. 4/391²¹⁻²³ (แปล.มมร.2543)

เจ้าเป็นอุฐู เจ้าเป็นวัว เจ้าเป็นลา เจ้าเป็นสัตว์นรก เจ้าเป็นสัตว์เดรัจฉาน เจ้าไม่มีสுகติ เจ้าหวังแต่ทุกุติเท่านั้น⁹² ส่วนคำว่า ปริภาสติ ได้แก่ ช่มชู้ คือ ก่อให้เกิดความกลัว หรือ คุกคามให้เกิดความกลัวด้วยการทะเลาะ⁹³

ในหนังสือบันทึกพันข้อของนขของภิกษุณีจ้าวหุ่ย ท่านได้อ้างถึงภิกษุอื่นชื่อนว่า ได้ให้ความเห็นถึงบทบัญญัติ 3 ใน 8 ข้อของครุธรรมที่กล่าววว่า แม้ภิกษุณีอุปสมบทแล้ว 100 ปี ต้องกราบไหว้ ลูกรับ ทำอัญชลีกรรม สามิจกรรม แต่ภิกษุผู้ที่อุปสมบทในวันนั้น ไม่พึงด่า บริภาษภิกษุโดยปริยาย และไม่พึงกล่าวโทษภิกษุ 3 ข้อบัญญัตินี้เป็นมารยาทแห่งความเคารพ แต่ท่านอื่นชื่อนมีความเห็นว่า บัญญัติ 2 ข้อหลังได้บัญญัติหลังจากการสังคายนาครั้งที่ 1 เพื่อเป็นการเพิ่มการควบคุมภิกษุณีอย่างรัดกุม และทำให้ภิกษุมีสิทธิอำนาจเหนือภิกษุณีโดยปริยาย⁹⁴ นอกจากนี้ ภิกษุณีจ้าวหุ่ยได้ให้ความเห็นว่า ข้อที่ไม่พึงด่า บริภาษภิกษุ นั้นเป็นการบัญญัติเกินความจำเป็น เพราะวาก็ไปเหมือนกับศีลปาจิตติยของภิกษุณีที่ไม่พึงด่าใคร ๆ ก็ตาม และหากภิกษุด่าภิกษุณีก็ควรได้รับโทษที่เท่าเทียมกัน⁹⁵

ในเรื่องนี้ภิกษุณีจ้าวหุ่ยมุ่งประเด็นที่ว ในเมื่อศีลปาจิตติยกำหนดไม่ให้ด่าบริภาษใคร ๆ เพราะฉะนั้นจริง ๆ แล้ว “ใคร ๆ” ก็หมายรวมเอาภิกษุอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นที่จะต้องมครุธรรมข้อนี้ ในบทนี้จะมุ่งเน้นวิเคราะห์ว ข้อบัญญัตินี้เป็นกรเพิ่มการควบคุมภิกษุณีของภิกษุให้รัดกุมยิ่งขึ้น และนำไปสู่การสร้างควมมีอำนาจควบคุมภิกษุณีให้กับภิกษุหรือไม่

⁹² อรรถกถาเวปจิตติสูตร ส.ส.อ. 25/ 472⁶⁻¹⁰ (แปล.มมร.2543)

⁹³ อรรถกถาสักการสูตร ขุ.อ.อ. 44/185⁷⁻⁸ (แปล.มมร.2543), อ.อ.อ.อ. 36/702¹⁰⁻¹¹ (แปล.มมร.2543)

⁹⁴ Shi, Zhaohui (2001: 22-23)

⁹⁵ Shi, Zhaohui (2001: 210)

1. ไม่ฟังคำ บริภาษ

ในประเด็นที่ว่า ภิกษุณีไม่ฟังคำ บริภาษภิกษุ ซึ่งอาจจะนำไปสู่ภิกษุสามารถด่า บริภาษ ภิกษุณีได้นั้น ตรรกะนี้ยังมีปัญหา และเห็นด้วยกับภิกษุณีจำวู้หุ่ย ว่าไม่ว่าจะเป็นภิกษุ หรือภิกษุณีก็ไม่ควรฟังคำ บริภาษอีกฝ่าย โดยในการวิเคราะห์เรื่องนี้ จะนำเสนอศีลภิกษุและภิกษุณีที่เกี่ยวกับการด่า บริภาษก่อน

ภิกษุปาจิตติย 2 : ห้ามด่า

ปรับอบัติปาจิตติยแก่ภิกษุผู้ด่าภิกษุอื่น.

(ทพภาสิต คือ ด่า แข่ง ด้วยคำด่า 10 ประการ คือถ้อยคำที่พาดพิงถึงชาติ(กำเนิด), ชื่อ, โคตร, การงาน, ศิลปะ, โรค, รูปพรรณ, กิเลส, อาบัติ, และคำด่าที่เลว ซึ่งคำที่เลวคือ คำที่เขาเย้ยหยัน คำที่เขาเหยียดหยาม คำที่เขาหมิ่นว่า จะมีประโยชน์อะไรด้วยคนนี้ หรือ คำที่เขาไม่กระทำความเคารพยกย่อง)⁹⁶

ภิกษุปาจิตติย 62 : ห้ามพูดส่อเสียด⁹⁷

ปรับอบัติปาจิตติยแก่ภิกษุผู้พูดส่อเสียดภิกษุอื่น

(ฟังความข้างนี้ไปบอกข้างโน้น ฟังความข้างโน้นไปบอกข้างนี้เพื่อให้แตกร้างกัน ทำให้ทะเลาะกันยิ่งขึ้น)

จากหลักฐานข้างต้นเป็นการยกข้อบัญญัติพอสังเขป แต่หากลองไปดูในรายละเอียดจะเห็นว่า พระพุทธเจ้าได้อธิบายอย่างละเอียด ถึงกรณีของคำด่า ซึ่งมีเนื้อความยาวราว 100 หน้า ทั้งสองหัวข้อบัญญัตินี้ได้บ่งบอกว่าภิกษุก็ไม่ควรด่า บริภาษภิกษุในกรณีต่าง ๆ อย่างละเอียด ไม่ว่าจะล้อเลียน กระแทบ หยอกล้อก็ไม่ควร ดังนั้น เพื่อการพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้อย่างชัดเจน จักนำเสนอตารางเปรียบเทียบระหว่างศีลภิกษุและภิกษุณีในเรื่องเกี่ยวกับบวชกรรม

⁹⁶ Vin IV: 4-12 (Ee), วิ.มหา. 4/182-255/126¹- 127¹⁶

⁹⁷ Vin IV: 12-14 (Ee), วิ.มหา. 4/255/132¹- 154²⁰

ประเภท	ศีลภิกษุ		ศีลภิกษุณี	
การกล่าว ร้ายผู้อื่นทาง ตรง	ปา.3	พูดส่อเสียดภิกษุอื่น	ปา.99	สอเสียดภิกษุณี
	ปา.2	ด่าภิกษุ	ปา.98	ด่าภิกษุณี
			ปา.52	ด่าหรือบริภาษภิกษุ
			ปา.53	บริภาษภิกษุณีสงฆ์
			ปา.19	สาปแข่งผู้อื่น
			สัง.7	พุดหมิ่นภิกษุณีอื่นเพราะโกรธ
การกล่าว ร้ายผู้อื่นทาง อ้อม	สัง.9	แกล้งใจผู้อื่นด้วยอาบัติ ปาราชิกไม่มีมูล ด้วยเลศ	สัง.13	แกล้งใจภิกษุณีอื่นด้วยอาบัติ ปาราชิกไม่มีมูล ด้วยเลศ
	ปา.9	บอกอาบัติชั่วของภิกษุณีอื่น แก่ผู้มีได้บวช	ปา.105	บอกอาบัติชั่วของภิกษุณีอื่น แก่อนุุปสัมบัน
	ปา.13	ติเตียนภิกษุอื่นที่สงฆ์สมมติ ให้เป็นผู้ทำการสงฆ์	ปา.109	ติเตียนภิกษุณีอื่นที่สงฆ์สมมติ ให้เป็นผู้ทำการสงฆ์
	ปา.68	กล่าวตู่พระธรรมวินัย แม้ คนอื่นเตือน	ปา.146	กล่าวคัดค้านธรรมเทศนาของ พระพุทธเจ้า แม้คนอื่นเตือน
	ปา.81	ติเตียนสงฆ์ว่าให้จิวรเพราะ ชอบกัน	ปา.159	ติเตียนผู้อื่นว่าให้เพราะเห็นแก่ หน้ากัน
			ปา.18	ติเตียนผู้อื่น
กล่าวฟ้องร้อง	สัง.8	ใจภิกษุอื่นด้วยอาบัติ ปาราชิกที่ไม่มีมูล	สัง.12	ใจภิกษุณีอื่นด้วยอาบัติ ปาราชิกที่ไม่มีมูล
	ปา.76	ใจทฟ้องภิกษุณีอื่นด้วย อาบัติสังฆาทิเสสไม่มีมูล	ปา.154	ใจทฟ้องภิกษุณีอื่นด้วยอาบัติ สังฆาทิเสสไม่มีมูล
กล่าวเท็จ	ป.4	อวดอุตริมนุสสรรมที่ไม่มีใน ตน	ป.4	อวดอุตริมนุสสรรมที่ไม่มีในตน
	ปา.1	พุดปด	ปา.97	พุดปด

กล่าวด้วยความ ปรารถนา	ปา.8	บอกคุณวิเศษที่มีจริงแก่ผู้มีได้บวช	ปา.104	บอกคุณวิเศษที่มีจริงแก่อนุปสัมบัน
			ปา.30	พูดคัดค้านการเพิกถอนกฐินที่ชอบ
			ปา.55	พูดกีดกันภิกษุณีอื่น
กล่าวด้วยความ ดีใจ	ปา.12	พูดเฉไฉหรือนิ่งเสียเมื่อถูกสอบสวน	ปา.108	พูดเฉไฉหรือนิ่งเสียเมื่อถูกสอบสวน
	ปา.54	ติดต่อพระวินัยแม่มีผู้อื่นเตือนแล้ว	ปา.135	ติดต่อพระวินัยแม่มีผู้อื่นเตือนแล้ว
	ปา.71	พูดไกลเมื่อทำผิดแล้ว	ปา.149	อ้างว่าต้องถามผู้รู้ก่อนเมื่อทำผิด
	ปา.79	ยอมให้ทำสังฆกรรมแล้ว ภายหลังมาติเตียนสงฆ์ผู้ทำกรรม	ปา.157	ยอมให้ทำสังฆกรรมแล้ว ภายหลังมาติเตียนสงฆ์ผู้ทำกรรม
		สัง.8	กล่าวติเตียนเมื่อถูกลงโทษโดยธรรม	

หมายเหตุ

ป. ย่อมาจาก ปาราชิก, ปา. ย่อมาจาก ปาจิตตีย์, สัง. ย่อมาจาก สังฆาทิเสส

จากตารางข้างต้น หากเปรียบเทียบดูจะเห็นว่า ภิกษุณีได้พลาดทำผิดวจีกรรมหลายครั้งหลายหนจนเกิดเป็นข้อบัญญัติ 27 ข้อ ที่มากกว่าข้อบัญญัติภิกษุถึง 10 ข้อ โดยภิกษุณีต้องรักษาสิกขาบทเกี่ยวกับบวจีกรรมของภิกษุ 17 ข้อ และมีบัญญัติสิกขาบทเพิ่มเติมเฉพาะภิกษุณีอีก 10 สิกขาบท จากจำนวนข้อของพระวินัยจึงอนุมานได้ว่า สตรีมีโอกาสกระทำผิดพลาดทางด้านวจีกรรมมากกว่าบุรุษ ยิ่งไปกว่านั้น ไม่มีข้อใดที่ระบุเป็นกฎว่า ภิกษุห้ามดำ บริภาษภิกษุณี นั่นหมายความว่า ภิกษุไม่เคยดำ บริภาษภิกษุณี จนเป็นต้นบัญญัติของการบัญญัติวินัยสงฆ์ แต่ในทางกลับกัน มีเหตุการณ์ที่ภิกษุณีดำ บริภาษภิกษุ, ภิกษุณี, อุบาสิกา และผู้อื่น

1. นัยของข้อบัญญัตินี้

จากตารางผู้เขียนแบ่งประเภทของคำพูดไว้ 7 ประเภท คือ 1) การกล่าวร้ายผู้อื่นทางตรง 2) การกล่าวร้ายผู้อื่นทางอ้อม 3) กล่าวฟ้องร้อง 4) การกล่าวโกหก 5) การกล่าวด้วยความปรารถนา 6) การกล่าวด้วยความดีใจ 7) การกล่าวให้ผู้อื่นกระทำผิด จากจำนวนข้อบัญญัติที่เกี่ยวกับคำพูดหรือวจีกรรมที่มีค่อนข้างมาก จะเห็นถึงความพิถีพิถันใส่ใจในการฝึกภิกษุ ภิกษุณี โดยไม่ใช่แค่การพูดปด หรือพูดคำ คำหยาบ ส่อเสียดเพื่อจ้อ

เมื่อพิจารณาในรายละเอียดของศีลจะเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาลงรายละเอียดเป็นอย่างมาก เรื่องที่พูดแล้วสามารถไปกระทบใจผู้อื่น พระพุทธเจ้าทรงห้ามแม้จะบัญญัติว่า ห้ามกระทำต่อภิกษุด้วยกัน แต่นั่นก็หมายความรวมถึง คำพูดดังกล่าวไม่ดี ไม่เหมาะที่จะพูดกับใคร ๆ ทั้งสิ้น

ซึ่งจากตารางก็เป็นที่น่าประจักษ์แล้วว่า พระวินัยด้านวจีกรรมของภิกษุณีมีมากกว่าภิกษุ กล่าวคือ วจีกรรมเป็นจุดอ่อนของสตรี ซึ่งเป็นปกติที่สตรีจะหงุดหงิดง่าย และมีโอกาสที่จะแสดงอารมณ์เหล่านั้นทางวาจา ไม่ว่าจะเป็นการบ่น การกล่าววาทะแทรก หรืออื่น ๆ ซึ่งทำให้ภิกษุณีมีข้อบัญญัติด้านนี้มากกว่าภิกษุหลายข้อ เช่น คำ บริภาษภิกษุ ภิกษุณีสงฆ์ สาปแช่ง และพูดหมิ่นผู้อื่นเพราะความโกรธ การที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิ่งเหล่านี้ ก็เป็นไปเพื่อความอยู่เป็นสุขแห่งพรหมจรรย์ เพื่อคณะสงฆ์และเพื่อความบริสุทธิ์ของภิกษุและภิกษุณี ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า นี่เป็นเหตุผลของการที่ภิกษุณีมีข้อบัญญัติด้านนี้มากกว่า

แต่อาจมีผู้ไม่เห็นด้วยกับเหตุผลข้างต้น ที่ภิกษุณีมีศีลข้อบัญญัติมากกว่าเป็นเพราะได้รวมเอาข้อบัญญัติของภิกษุมาด้วย จึงควรมาพิจารณาว่าแต่ละฝ่ายที่เห็นไม่ตรงกันนั้น ฝ่ายใดมีมากกว่า ซึ่งจะสามารถดูได้จากตารางเปรียบเทียบศีลทั้งหมดระหว่างภิกษุและภิกษุณีของเถรวาท

ตารางที่ 2 : ตารางเปรียบเทียบระหว่างศีลภิกษุและภิกษุณีในพระวินัยบาลี

ประเภทศีล	ศีลภิกษุรวม	ศีลเฉพาะภิกษุ	ศีลที่ภิกษุและภิกษุณีมีเหมือนกัน	ศีลเฉพาะภิกษุณี	ศีลภิกษุณีรวม
ปาราชิก	4		4	4	8
สังฆาทิเสส	13	6	7	10	17
อนิยต	2	2			
นิสสัคคิยปาจิตตีย์	30	12	18	12	30
ปาจิตตีย์	92	22	70	96	166
ปาฏิเทสนียะ	4	4		8	8
เสขียวัตตร	75		75		75
อธิภรณสมณะ	7		7		7
รวม	227	46	181	130	311

จากตารางจะเห็นว่า ศีลเฉพาะภิกษุ ที่ฝ่ายภิกษุกระทำผิดที่ไม่เหมือนกับฝ่ายภิกษุณี มีประมาณ 46 ข้อ แต่ศีลเฉพาะภิกษุณี ที่ฝ่ายภิกษุณีกระทำผิดที่ไม่เหมือนกับภิกษุหรือภิกษุณีไม่ได้ทำนั้นมี 130 ข้อ คำกล่าวที่ว่าศีลภิกษุณีมีมากกว่าภิกษุเพราะนำศีลภิกษุมารวมเท่านั้นก็เป็นอันตกไป เพราะเมื่อเทียบการกระทำผิดศีลเฉพาะภิกษุและศีลเฉพาะภิกษุณีแล้ว ศีลเฉพาะภิกษุณีก็ยังมีมากกว่า ด้วยเหตุผลแห่งการเป็นเพศหญิง

การที่ภิกษุณีมีข้อบัญญัติทางด้านวัจนกรรมที่มากกว่า มิได้หมายความว่าพระพุทธเจ้ากระทำการลำเอียง แล้วให้ข้อบัญญัติกับภิกษุณีมากกว่า เพื่อเป็นการควบคุมภิกษุณี เพราะจะเห็นได้ว่า แม้ไม่มีกรบัญญัติห้ามภิกษุذا บริภาษว่าภิกษุณี แต่ความจริงภิกษุไม่เคยดา บริภาษภิกษุณี จึงทำให้ไม่มีข้อบัญญัติ แต่ในทางกลับกัน มีเหตุการณ์ที่ภิกษุณีดาบริภาษภิกษุ, ภิกษุณี, อุบาสิกา และผู้อื่น

การบัญญัติพระวินัยนั้นอาศัยหลัก “บัญญัติเมื่อมีการกระทำผิด” ดังนั้นจึงไม่ได้เป็นเพราะความลำเอียงหรือการเพิ่มความควบคุม แต่เป็นเพราะภิกษุณีเองที่กระทำผิดพลาดทางด้านวจีกรรม ซึ่งอาจทำให้เกิดความเสื่อมเสียต่อสงฆ์จึงเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัย และเมื่อข้อบัญญัติยิ่งมาก การสำรวมและความระมัดระวังในการเป็นสมณะก็ยิ่งมีมาก ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้ปรับให้เหมาะกับสตรีที่เป็นสมณะเพศแล้ว (สมณะที่เป็นเพศหญิง)

การวิเคราะห์ครุธรรมข้อที่ 8

ajjatagge ovaṭo bhikkhunīnaṃ bhikkhūsu vacanapatho anovaṭo bhikkhūnaṃ bhikkhunīsu vacanapatho ayaṃ dhammo sakkatvā garukatvā mānetvā pūjetvā yāvajīvaṃ anatikkamaṇīyo⁹⁸

ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ปิดทางไม่ให้ภิกษุณีทั้งหลายสอนภิกษุ เปิดทางให้ ภิกษุทั้งหลายสอนภิกษุณี ธรรมแม้นี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต⁹⁹

เปิดโอกาสให้ภิกษุสอนภิกษุณี และปิดโอกาสให้ภิกษุณีสอนภิกษุ ในอรรถกถา อังคุตตรนิกายโคตมีสูตร ได้อธิบาย ovaṭo bhikkhunīnaṃ bhikkhūsu vacanapatho โอวาท ภิกษุณีนี้ ภิกษุสุ วจนปโต ความว่า คลองแห่งถ้อยคำกล่าวคือ โอวาท อนุศาสน์ และธรรมกถา ในภิกษุทั้งหลายท่านห้าม คือ ปิด สำหรับภิกษุณีทั้งหลาย คือ ภิกษุณีไม่ควรให้โอวาท ไม่ควรอนุศาสน์ภิกษุใด ๆ แต่ภิกษุณีควรกล่าวตามประเพณีอย่างนี้ว่า

⁹⁸ Vin IV: 52 (Ee)

⁹⁹ วิ.จ. 9/516/445¹⁸⁻²⁰ (แปล.มมร.2543)

“ท่านเจ้าข้า พระเถระในปางก่อนได้บำเพ็ญวัตรเช่นนี้ ๆ มา” anovaṭo bhikkhūnam bhikkhūnisu vacanapatho อโนวโฏ ภิกขุณฺโณ ภิกขุณฺโณสุ วจนปโต ความว่า คลองแห่ง ถ้อยคำในภิกษุณีทั้งหลาย ท่านไม่ห้ามสำหรับภิกษุทั้งหลายคือ ภิกษุทั้งหลายจงโอวาท จงอนุศาสน์ จงกล่าวธรรมกถาตามชอบใจ ความสังเขปในข้อนี้มีดังว่ามานี้¹⁰⁰

หนึ่งในหลาย ๆ เหตุผลที่ภิกษุณีจ้าวุ้ยอ้างว่า ครุธรรมไม่ใช่สิ่งที่พระพุทธเจ้า ทรงบัญญัติ คือ ที่มาของคำกล่าวที่ว่า “ภิกษุณีไม่อาจกล่าวความผิดของภิกษุ แต่ภิกษุ อาจกล่าวความผิดของภิกษุณี” มีความน่าสงสัยอยู่ เพราะว่าพระนางปชาบดีโคตมี เคย กล่าวความผิดของภิกษุฉัพคดีย์ต่อหน้าพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็มีได้ทรงห้ามปราม อะไร ตรงกันข้ามพระพุทธเจ้ากลับทรงกล่าวติเตียนภิกษุฉัพคดีย์นั้น ในข้อบัญญัติใน หมวดอนิยตของภิกษุได้กล่าวว่า สตรี (นางวิสาขาเห็นว่าภิกษุนั่งสองต่อสองกับสตรีใน ที่ลับหูลับตา) เห็นเข้าเกิดความสงสัยในพฤติกรรมอันไม่งามของภิกษุ จนเป็นเหตุให้ คณะภิกษุสงฆ์ได้สวณ จากเหตุการณ์นี้แม้อุบาสิกา สตรีที่มีใช้นักบวชยังสามารถพุด ความผิดของภิกษุได้ ทำไมภิกษุณีกลับไม่สามารถพุดความผิดของภิกษุได้¹⁰¹

เมตตานันโทได้ยกพระสูตรหนึ่งที่ภิกษุณีอรหันต์สอนภิกษุ ซึ่งทำให้ภายหลังภิกษุ รูปนั้นได้บรรลุลุทธิมรรค เขาได้ตั้งข้อสงสัยในเรื่องนี้ว่า ภิกษุณีอรหันต์จักทำผิดครุธรรม ได้อย่างไรกัน¹⁰²

จากข้อความที่กล่าวแล้วข้างต้น นักวิชาการในปัจจุบันได้แสดงข้อสงสัยไว้ 3 ประเด็น คือ 1. ใครไม่สามารถพุดความผิดของภิกษุ 2. ภิกษุณีห้ามสอนภิกษุจริงหรือ 3. สาเหตุของข้อห้ามกรณีฆราวาสสอนภิกษุ ผู้เขียนจะวิเคราะห์ประเด็นทั้งหมดนี้ทีละ ประเด็นต่อไป

¹⁰⁰ อจ.อภฺรสุก.อ. 37/552¹⁸ -553⁶ (แปล.มมร.2543)

¹⁰¹ Shi, Zhaohui (2001: 28, 65, 179, 210)

¹⁰² เมตตานันโท ภิกษุ (2002: 116-117)

1. การตีความ “ไม่กล่าวความผิดของภิกษุ”

เนื่องจากครุธรรมของพระวินัยของนิกายต่าง ๆ ที่แปลเป็นภาษาจีนหลายฉบับมีคำแปลที่มีแนวโน้มไปในทางเดียวกันเกี่ยวกับความผิดของภิกษุที่ว่า ภิกษุณีไม่สามารถกล่าวความผิดของภิกษุได้ แต่ภิกษุสามารถกล่าวความผิด หรือเตือนภิกษุณีได้ แต่ก็มี 1 ฉบับเป็นพระวินัยของนิกายสัมมัตติยะที่มีการแปลต่างออกไป กล่าวคือ ไม่ควรถามคำถามที่ภิกษุลำบากใจ หรือสอนภิกษุให้ศึกษา¹⁰³ ซึ่งข้อความส่วนใหญ่ของพระวินัยของนิกายอื่นในฉบับแปลภาษาจีนมีความต่างกับพระวินัยบาลี สำหรับพระวินัยบาลีนั้น เน้นหมายเอาภิกษุณีไม่อาจสอนภิกษุได้ แต่ภิกษุสอนภิกษุณีได้ เพราะฉะนั้นความต่างคือ การกล่าวความผิดของภิกษุกับไม่อาจสอนภิกษุ สำหรับการวิเคราะห์คำแปลของแต่ละฉบับนั้น ผู้เขียนจะไม่ลงลึกในบทความฉบับนี้ เพราะได้วางกรอบแนวทางวิธีการวิจัยไว้ในเบื้องต้นว่า การวิเคราะห์เรื่องครุธรรม ต้องอาศัยพระวินัยฉบับใดฉบับหนึ่งเป็นหลักในการวิเคราะห์ ซึ่งบทความฉบับนี้ของผู้เขียนอาศัยอยู่บนรากฐานของพระวินัยบาลีเพื่อจะตอบโจทย์ ในมุมมองของพระวินัยบาลีว่า ครุธรรมมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลหรือไม่

ประเด็นที่เป็นข้อคำถามว่า ใครเป็นผู้ไม่สามารถกล่าวความผิดของพระภิกษุ นั้น หากเอาพระวินัยข้อนี้มาพิจารณาจะเห็นว่า พระบาลีไม่มีนัยเกี่ยวกับการห้ามภิกษุณีกล่าวความผิดของภิกษุ แต่บ่งชี้ไปในกรณีที่ว่าห้ามภิกษุณีสอนสั่งภิกษุ และหากค้นคว้าดูในพระวินัย มหาวรรค ภิกษุวิภังค์ จะพบว่า พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติศีลแต่ละข้อส่วนใหญ่ก็มาจากการที่ชาวบ้านติเตียน โพนทนา ซึ่งจะเห็นว่าแม้แต่ชาวบ้านธรรมดาก็ยังกล่าวผิดภิกษุได้ ดังนั้น การบัญญัติกฎขึ้นมาก็เพื่อสร้างความเลื่อมใสให้กับผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส และสร้างความเลื่อมใสให้กับคนที่เลื่อมใสแล้ว ซึ่งตรงนี้สามารถให้คำตอบได้

¹⁰³ ดูตารางเทียบครุธรรม

ว่า มิใช่ภิกษุณีที่กล่าวความผิดของภิกษุไม่ได้ เพราะอันที่จริงแล้วอุบาสก อุบาสิกา ก็กล่าวได้ ภิกษุณีก็กล่าวได้

แต่อาจจะเกิดข้อโต้แย้งว่า ในภิกษุณีชั้นธกะ ภิกษุณีไม่เพียงกล่าวโจท หรือไม่เพียงทำการสืบสวนภิกษุต่อภิกษุ ไม่เพียงเริ่มอนุวาทาธิกรณแก่ภิกษุ ไม่เพียงสืบพยานภิกษุ แต่ให้ภิกษุทำการสืบสวนภิกษุณี แม้ทำแล้วเป็นอันทำด้วยดี ภิกษุผู้ทำให้ไม่ต้องอาบัติ ให้เริ่มทำอนุวาทาธิกรณ แม้เริ่มแล้วเป็นอันเริ่มด้วยดี ภิกษุผู้เริ่มไม่ต้องอาบัติ ให้ภิกษุณีทำโอกาส แม้ให้ทำแล้วเป็นอันให้ทำด้วยดี ภิกษุผู้ให้ทำไม่ต้องอาบัติ ให้โจทภิกษุณี แม้โจทแล้วเป็นอันโจทด้วยดี ภิกษุผู้โจทไม่ต้องอาบัติ ให้สืบพยานแก่ภิกษุณี แม้สืบแล้วเป็นอันสืบด้วยดี ภิกษุผู้ให้สืบไม่ต้องอาบัติ¹⁰⁴ การกล่าวความผิดของผู้กระทำผิดจริงกับการกล่าวโจท คือ กล่าวหาเป็นคนละอย่างกัน เพราะโจทอาจจะมีมูลจริง หรือไม่มีก็ได้ แต่ “การกล่าวความผิด” หมายถึง การกล่าวความผิดอันมีมูลจริง ส่วนการสืบสวนสอบสวนและอนุวาทาธิกรณ ก็เป็นคนละเรื่องกับการกล่าวความผิดของภิกษุหรือภิกษุณี ดังนั้น ประเด็นข้อโต้แย้งนี้จึงเป็นอันตกไป

นอกจากนี้ ในพระวินัยยังลงโทษผู้ที่ปกปิดความผิดของภิกษุ ภิกษุณี ในกรณีของภิกษุณีหากปกปิดการทำผิดชั้นปาราชิกของเพื่อนภิกษุณี ภิกษุณีผู้นั้นก็มีโทษถึงปาราชิกเช่นกัน¹⁰⁵ ดังนั้นจึงเป็นหลักฐานบ่งชี้ว่าหากความผิดที่มีมูลควรกล่าวพระพุทธเจ้าทรงห้ามปกปิด แต่ไม่ควรกล่าวโทษหรือความผิดของผู้อื่นโดยไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริง หรือไม่มีมูล¹⁰⁶ เพราะการกล่าวเช่นนั้นไม่ได้ถึงความบริสุทธิ์ให้เกิดแก่คณะสงฆ์ แต่เป็นการว่าร้ายผู้อื่น เพราะฉะนั้นการกล่าวความผิดของภิกษุมิได้

¹⁰⁴ วิ.จ. 9/590-591/483¹⁶ - 484²³ (แปล.มมร.2543)

¹⁰⁵ วิ.ภิกษุณี. 5/1/16¹- 21⁸ (แปล.มมร.2543)

¹⁰⁶ ภิกษุวินัย สังฆาทิเสส 8 ปาจิตตีย์ 17 และ ภิกษุณีวินัย สังฆาทิเสส 12 ปาจิตตีย์ 154 Vin III: 159-164 (Ee); วิ. มหา. 3/542-545/450¹-457¹⁰ (แปล.มมร.2543)

เป็นข้อห้ามของพระวินัยบาลี ซึ่งโดยรวมถือเป็นความรับผิดชอบร่วมกันของพุทธบริษัท 4 ที่ต้องช่วยกันสอดส่องดูแล ดังที่เห็นในพระวินัยแต่ละข้อ เพื่อที่จะยังความบริสุทธิ์ให้แก่พระพุทธศาสนา โดยอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริง และประกอบด้วยจิตเมตตาปรารถนาให้พระศาสนาเจริญรุ่งเรือง มิได้อยู่บนพื้นฐานของการจับผิด ว่าร้าย เจตนาให้ผู้อื่นได้รับความเสียหาย หรือเสียหาย ดังนั้น การที่พระนางปชาบดีโคตมีได้กล่าวถึงความผิดของภิกษุฉัพพัคคีย์ เพราะมีความปรารถนาที่จะยังความบริสุทธิ์ให้เกิดขึ้นแก่การคณะสงฆ์ ก็ได้ผิดครุธรรมในพระวินัยบาลีแต่อย่างใด

2. กรณีคำกล่าวที่ว่า “ห้ามภิกษุณีสอนภิกษุ”

ที่เมตตานันทโธได้อ้างถึงเหตุการณ์ที่ภิกษุณีอรหันต์สอนภิกษุ เพื่อความสะดวกในการวิเคราะห์ในประเด็นนี้ ผู้เขียนอยากจะนำเรื่องของภิกษุณีวัฑฒมาตาและภิกษุวัฑฒะ ในเถรีคาถา ขุททกนิกาย มาพิจารณาก่อน ซึ่งเนื่องจากภิกษุวัฑฒะ ได้เข้าไปในที่ของภิกษุณีตามลำพัง และได้เกิดการสนทนากัน ดังนี้

พระวัฑฒมาตาเถรีกล่าวว่พระวัฑฒเถระว่า : พ่อวัฑฒะ ตัณหาความอยากในโลก อย่าน่าได้มีแก่พ่อไม่ว่าในกาลไหน ๆ เลย พ่ออย่าเป็นภาคีมีส่วนแห่งทุกข์บ่อย ๆ เลยนะพ่อ พ่อวัฑฒะ พระมุนีทั้งหลาย ไม่มีตัณหา ตัดความสงสัยได้ เป็นผู้เยือกเย็น ถึงความฝึกฝนไม่มี อาสวะ อยู่เป็นสุข พ่อวัฑฒะ พ่อจงพอกพูนมรรค ทางที่ท่านผู้แสวง คุณเหล่านั้นประพฤติกันมาแล้ว เพื่อบรรลุทัศนะ เพื่อทำที่สุดทุกข์

พระวัฑฒเถระกล่าวว่ : โยมมารดาบังเกิดเกล้า กล่าวว่ความนี้แก่ลูก โยมมารดา ลูกเข้าใจว่ ตัณหาของโยมมารดาคงไม่มีแน่ละ

พระเถรีกล่าวว่ : พ่อวัฑฒะ สังขารอย่างใดอย่างหนึ่ง มีทั้ง ต่ำ สูง กลาง ตัณหาของแม่ในสังขารเหล่านั้น อดูหนึ่งก็ดี ขนาดเท่าอดูหนึ่งก็ดี ไม่มีเลย แม่ผู้ไม่ประมาท เฟื่องผานอยู่ สิ้นอาสวะหมดแล้ว วิชชา 3 ก็บรรลุแล้ว คำสอนของ

พระศาสดาก็กระทำเสร็จแล้ว

พระวัชฒเถระกล่าวว่า : โยมมารดา มอบปฏิภันโอฟารแก่ลูกแล้วหนอ คือคาถาที่ประกอบด้วยปรหมัตถ์ เหมือนคาถาอนุเคราะห์ ลูกฟังคำสอนของโยม มารดาบังเกิดเกล้าถึงความสลัดใจในธรรม เพื่อบรรลुธรรมอันเกษมปลอดโปร่ง จากโยคะกิเลส ลูกนั้นมีจิตเด็ดเดี่ยวด้วยความเพียร ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวัน กลางวัน อันโยมมารดาเตือนแล้วก็สงบ สัมผัสสันติอันยอดเยี่ยม¹⁰⁷

เมตตานันทโธได้เสนอประเด็นเรื่องชื่อของภิกษุณี “วัชฒมาตา” ซึ่งแปลว่า แม่ของวัชฒะ โดยวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัชฒมาตาภิกษุณีและภิกษุวัชฒะ ว่า อาจจะเป็นได้ 2 กรณี คือ ความสัมพันธ์ที่ทั้ง 2 ท่านอาจจะเป็นมารดากับบุตรกัน หรือ พี่สาวกับน้องชาย ในเถรคาถาที่เกี่ยวข้องกับพระวัชฒะนั้นมีความว่า พระวัชฒะได้เรียกภิกษุณีที่ทำให้ท่านบรรลุว่า ภิกษุณี ซึ่งแปลว่าน้องสาว หรือพี่สาว แต่เนื่องจากทำให้ท่านบรรลุ จึงสรรเสริญภิกษุณีรูปนั้นเป็นมารดา เมตตานันทโธได้ให้เห็นว่า ในเบื้องต้นนั้น พระ

¹⁰⁷ Thig i : 142²⁴-143¹⁶ (Ee); ชุ.เถร.54/463/293¹-294¹⁴ (แปล.มมร.2543)

มา สุ เต วฑฺฒ โลกมุหิ วนโถ อหุ กุทาจนํ
 สุขํ หิ วฑฺฒ มุนโย อเนชา ฉินฺนสํสยา
 เตหานุจฺฉินฺณํ อีสํภิ มคฺคํ ทสฺสณปตฺติยา
 วิสารทาว ภณฺสี เอตมตฺถํ ชเนตฺติ เม
 เย เกจิ วฑฺฒ สงฺขาราว หีนอกุกฺกุฐุมชฺฐมิมา
 สพฺเพ เม อาสวา ชีณา อปฺปมตฺตสฺส ฉายโต
 อูฬารํ วัต เม มาตา ปโตทํ สมวสุสริ
 ตสฺสหาํ วจนํ สุตฺวา อนุสฺสิญฺฐึ ชเนตฺติยา
 โสหนํ ปธานปหิตตฺโต รตฺติเนทิวมตฺนุทิตโต
 วฑฺฒมาตา ฯ นวณิปาโต สมตฺโต ฯ

มา ปุตตก ปุณฺปุณฺเ อหุ ทุกฺขสฺส ภาคิมา ฯ
 สีสฺสิญฺฐตา ทมฺปุตฺตา วิหรนฺติ อนาสวา ฯ
 ทุกฺขสฺสนตฺติริยาย ตฺวํ วฑฺฒ อนฺุพฺรุหฺย ฯ
 มณฺญามิ นฺน มามิเก วนโถ เต น วิชฺชติ ฯ
 อณฺุปี อณฺุมตฺโตปี วนโถ เม น วิชฺชติ ฯ
 ติสฺโส วิชฺชา อนฺุปฺปุตฺตา กตํ พุทฺธสฺส สาสนํ ฯ
 ปรมตฺถสณฺุหิตา คาถา ยถาปี อนฺุกมฺปิกา ฯ
 ธมฺมสํเวคมาปาที โยคกฺเขมสฺส ปตฺติยา ฯ
 มาตรา จิตฺโต สนฺุโต อณฺุสฺสี สนฺุติมฺมุตฺตมํ ฯ
 ชุ.เถร.26/463/469¹-20

วัชระมีใจให้กับภิกษุณี แต่เนื่องจากนางเป็นภิกษุณีอรหันต์ ทำให้พระนาง กล่าวว่
“ไม่ว่าส่วนใดของร่างกายฉันก็ไม่รัก”¹⁰⁸

หากพิจารณาความเป็นไปได้ของทั้ง 2 ความสัมพันธ์ ความสัมพันธ์แรก คือ ชาย
หญิง หรือพี่ชายน้องสาว พี่สาวน้องชาย จากบทสนทนาข้างต้น

หากฝ่ายหญิงไม่ใช่พระอรหันต์ บทสนทนาดูเหมือนจะเป็นแค่ฝ่ายหญิงปฏิเสธ
รักของฝ่ายชาย และให้ข้อคิดเตือนสติ แต่เนื่องจากพระนางเป็นพระอรหันต์ คำเตือนสติ
จึงเน้นหนักไปในข้อคิดทางธรรมว่า “เธออย่าได้ถูกกิเลสบังคับ เธอพึงปฏิบัติพรหมจรรย์”
ภิกษุวัชระ คิดว่านางภิกษุณีไม่มีรัก ภิกษุณีจึงตอบว่า พระนางไม่รักอะไรแล้ว เพราะ
พระนางเป็นพระอรหันต์แล้ว

หากพิจารณาในมุมมองที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมารดาและบุตรนั้น คำพูด
ของพระนางก็เป็นเพียงแค่คำเตือนสติและอ่อนวอนขอร้อง เพราะว่าการที่ภิกษุเข้ามาใน
สถานที่ของภิกษุณีนั่นถือว่ามีผิดพระวินัย¹⁰⁹ และอีกประการหนึ่งอาจจะนำมาซึ่งความไม่
ปลอดภัยต่อภิกษุณี และเนื่องจากภิกษุณีทราบถึงราคะที่มีอยู่ในจิตของภิกษุ ประกอบ
กับภิกษุก็ทราบว่าควรที่จะกำจัดราคะนั้น เมื่อภิกษุณีได้เตือนสติภิกษุวัชระ จึงเป็น
เหมือนสะกิดใจ ซึ่งเป็นการสำนึกรู้ หรือระลึกรู้ จนนำมาซึ่งจิตที่อยากจะเปลี่ยนแปลง
ซึ่งตรงนี้เองที่ทำให้คิดว่า เหมือนแม่สอนลูกหรือภิกษุณีสอนภิกษุ แต่จากบริบท จะเห็น
ได้ว่า ตัวภิกษุณีเองก็ได้ตั้งใจจะพูดหรือสั่งสอน แต่เป็นการขอร้องและเตือนสติภิกษุ
มากกว่า และอาจจะมองอีกมุมในกรณีที่ว่า แม่เป็นห่วงลูก จึงกล่าวว่ ขอท่านจงอย่า
ได้..... ขอท่านจง.....เกิด จากศัพท์ “มา” อัม.นิบาต (การขอร้องในเชิงปฏิเสธ บั
บมิได้ อย่า อย่านะ ขอละนะ อย่าเลย) อนุพุทธย ๙ สัตตมีวิภัติ เอกพจน์ บุรุษที่ 2¹¹⁰ (พึง

¹⁰⁸ เมตตานันโท ภิกขุ (2002: 120-121).

¹⁰⁹ อนึ่ง ภิกษุใด เข้าไปสู่ที่อาศัยแห่งภิกษุณี แล้วสั่งสอนพวกภิกษุณี เป็นอาบัติปาจิตตีย์.
Vin IV: 55-57 (Ee); วิ.มหา. 4/429/ 401¹ - 402¹⁰ (แปล.มมร.2543)

ฝึกฝน ฟังเจริญ)¹¹¹ ซึ่งหากมาตีความคำว่าสอนสั่ง หรือสั่งสอนคือการบอกกล่าวในสิ่งที่ไม่รู้ให้รู้ ชี้แจงให้เข้าใจ หรือบอกให้กระทำ บอกว่าสิ่งนี้ควรทำหรือไม่ควรทำ ซึ่งการสั่งสอนจะเป็นกรณีที่ผู้ฟังไม่ทราบ แต่ตัวภิกษุวิฑฐะเองรู้อยู่ว่าต้องละกิเลส ดังนั้นคำพูดของภิกษุณีจึงเป็นแค่การเตือนสติ ทำให้รู้ตัว ทำให้มีสติ บอกให้รู้ล่วงหน้าถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นหากไม่เปลี่ยนแปลง กอปรกับการขออโหสิ ไม่ใช้การสั่งสอน ดังนั้นภิกษุณีไม่ได้สอนภิกษุ

เพียงแต่ว่า จากเหตุการณ์ในพระไตรปิฎก ทำให้สะท้อนถึงเหตุการณ์จริงในสมัยพุทธกาลที่ว่า แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะกำหนดกฎเกณฑ์ที่ห้ามภิกษุเข้าไปในพื้นที่ของภิกษุณี แต่ก็ยังมีเหตุการณ์ที่ภิกษุจีบภิกษุณีหรือละเมิดเข้าไป นอกจากนี้ในพระวินัยบาลียังมีเหตุการณ์ของสามเณรข่มขืนภิกษุณีเกิดขึ้น¹¹² แม้ว่าการบัญญัติพระวินัยต่าง ๆ ได้แสดงความชัดเจนแห่งระยะห่างระหว่างนักบวชชายและนักบวชหญิงในพระพุทธศาสนา แต่ผู้ที่เป็นนักบวชในพระพุทธศาสนามีวัตถุประสงค์การมาที่ต่างกัน ทำให้ภาวะความเป็นหญิง หรือสตรี ต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ

จากสองตัวอย่างข้างต้น จะสังเกตว่าภิกษุณีไม่ได้มีความผิดประการใดเลย

¹¹⁰ anubrūhaya vadḍheyyāsīti. Thig.a : 173 i.204-212 (Ee)

¹¹¹ มา สุ เต วฑฐม โลกมุหิ วณโถ อหุ กุทาจนั มา ปุตุตก ปุณปุณั อหุ ทุกุขสุส ภาคิมา ฯ
 สุขั หิ วฑฐม มุนโย อเนชา ฉินฺนสัสนยา สัตติญฺจตา ทมปุตุตตา วิหรนฺติ อนาสวา ฯ
 เตหานุจิจฺฉณฺณํ อีสึภิ มคฺคํ ทสฺสนปตฺติยา ทุกุขสุสนตฺติริยาย ตวุ วฑฐม อานุพฺรุหย ฯ
 วิสารทาว ภณฺธิ เอตมตฺถํ ชเนตฺติ เม มณฺญามิ ฆฺน มามิเก วณโถ เต น วิชฺชติ ฯ
 เย เกจิ วฑฐม สงฺขารวา หีนอุกุกฺกุฐุมชฺฐมิมา อณฺปิ อณฺมตฺโตปิ วณโถ เม น วิชฺชติ ฯ
 ชุ.เถรี.26/463/469¹⁻²⁰

¹¹² Vin I: 85 (Ee); วิ.มหา. 6/124/301¹³-302⁹ (แปล.มมร.2543)

เปรียบดั่งดอกไม้ที่สวยงาม มิได้ตั้งใจจะทำร้ายใคร แต่สำหรับผู้ที่มิมีร่างกายอ่อนแอที่แพ้เกสรดอกไม้ ก็จะได้รับโทษของดอกไม้ นั่น แต่ดอกไม้เองไม่ได้มีคุณสมบัติที่ตั้งใจจะทำร้ายใคร ผู้ที่แพ้เกสรดอกไม้ก็เปรียบเหมือนภิกษุที่มีตบะอ่อนแอ นั่นเอง และพระพุทธเจ้าได้ทรงเล็งเห็นสิ่งเหล่านี้ เพราะไม่ใช่ภิกษุทุกรูปมีตบะแข็งแกร่ง

ดังนั้น การกำหนดเขตแดนเส้นรักษาระยะห่างระหว่างนักบวชชายและนักบวชหญิงจึงสำคัญมาก ๆ พระพุทธเจ้าพยายามบัญญัติให้ภิกษุณีสอนภิกษุณีและมีกิจกรรมทางสงฆ์ในหมู่ภิกษุณีด้วยกันเอง เช่น การลงปาติโมกข์ ปลงอาบัติ และการสอนภิกษุณีใหม่โดยภิกษุณีอุปัชฌาย์ในปาจิตตีย์ข้อที่ 68 และ 69 มีเพียงแค่บางกิจกรรมที่นักบวชทั้งสองฝ่ายต้องทำกิจกรรมร่วมกัน แต่แม้กระนั้นกิจกรรมเหล่านั้นจะถูกกำหนดให้ทำในหมู่สงฆ์มีจำนวนตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป เช่น การให้บวชภิกษุณี การปวารณา เป็นต้น

ในส่วนของภิกษุสามารถสอนภิกษุณีได้ จากการให้โอวาทของภิกษุ พระพุทธเจ้าได้กำหนดไว้ว่า ผู้ที่มีคุณสมบัติ 8 ประการหรือสงฆ์สมมติจึงสามารถให้โอวาทแก่ภิกษุณีทุกกิ่งเดือนได้ โดยคุณสมบัติ 8 ประการมีดังนี้

1. เป็นผู้มั่งคิล คือสำรวมด้วยปาติโมกข์สังวรศีล สมบูรณ์ด้วยอาจารย์และโคจร อยู่มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เพียงเล็กน้อย สมทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย
2. เป็นพหูสูต คือทรงสุตะ เป็นผู้สั่งสมสุตะ ธรรมเหล่าใด งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ ทั้งพยัญชนะครบ บริบูรณ์ บริสุทธิ ธรรมเห็นปานนั้น อันภิกษุณีนั้นได้สดับมาก ทรงจำไว้ได้คล่องปากขึ้นใจ แหวงตลอดด้วยปัญญา
3. พระปาติโมกข์ทั้งสองมาแล้วด้วยดีโดยพิสดารแก่ภิกษุณีนั้น คือ ภิกษุณีนั้นจำแนกได้ดี คล่องแคล่วดี วินิจฉัยได้เรียบร้อยโดยสูตร โดยอนุพยัญชนะ
4. เป็นผู้มิวจาสละสลวย ชัดเจน
5. เป็นที่นิยมชมชอบของภิกษุณีโดยมาก
6. เป็นผู้สามารถกล่าวสอนภิกษุณีได้

7. เป็นผู้ไม่เคยล่วงคฤธรรมกับสตรีผู้ครองผ้ากาสายะซึ่งบวชเฉพาะพระผู้มีพระภาคพระองค์นี้

8. มีพรรษาได้ 20 หรือเกิน 20¹¹³

สิ่งที่น่าพิจารณาอีกประการคือ ทำไมพระพุทธเจ้าถึงห้ามภิกษุที่ไม่ได้สมมติสอนหรือให้อโวาทภิกษุณี การสอนนั้นเป็นความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ทำให้ผู้ที่จะมาเป็นครู ไม่ใช่ใครก็ได้ ไม่ใช่ภิกษุใดก็ได้ แต่ต้องเป็นภิกษุที่มีคุณสมบัติ หากดูในบทความครั้งที่แล้วเรื่องการให้อโวาท จะสังเกตว่าภิกษุสงฆ์ต่างหาก กลับไม่ยอมสอนภิกษุณีในอโวาทศึกษาของภิกษุ¹¹⁴ มิใช่ว่าแม้มีคฤธรรมข้อนี้แล้ว จะทำให้ภิกษุสงฆ์มีสิทธิ อำนาจเหนือกว่า ที่จะมาใช้กตภิกษุณี ตรงกันข้ามภิกษุกลับไม่ยอมใช้สิทธินั้น จนมีข้อยกเว้นว่า ถ้าภิกษุผู้ได้รับสมมติไม่มี, ฟังกล่าวว่าภิกษุณีสงฆ์จงให้ถึงพร้อมด้วยกรรมที่น่าเลื่อมใสเถิด¹¹⁵ ภิกษุณีทั้งหลายจงให้ถึงพร้อม... ภิกษุณีจงให้ถึงพร้อมด้วยกรรมที่น่าเลื่อมใสเถิด ดังนั้น จึงอยู่ที่ข้อบัญญัตินี้กำหนดภิกษุณีห้ามสอนภิกษุ และอนุญาตให้ภิกษุสอนภิกษุณีได้ แต่ในทางปฏิบัติก็ต้องเป็นภิกษุที่สมมติและมีคุณสมบัติครบถ้วนเท่านั้น

3. กรณีคำกล่าวที่ว่า “ฆราวาสสอนภิกษุ”

ประเทศทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประชากรส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท และในวิทยาลัยสงฆ์หรือมหาวิทยาลัยทางพระพุทธศาสนาจะมีอาจารย์ผู้ถวายเป็นความรู้จำนวนมากเป็นฆราวาส นักศึกษาส่วนใหญ่ก็เป็นภิกษุ สามเณร ซึ่งตรงนี้ก็ก่อให้เกิด

¹¹³ Vin IV: 51 (Ee); วิ.มหา.4/ 407/361⁵⁻²¹ (แปล.มมร.2543)

¹¹⁴ วิ.มหา.อ. 4/387²⁰ - 388²⁰ (แปล.มมร.2543)

¹¹⁵ วิ.มหา.อ. 4/387¹⁵⁻²⁰ (แปล.มมร.2543)

เกิดประเด็นว่า ทำไมฆราวาสสอนภิกษุได้ แล้วทำไมภิกษุณีสอนไม่ได้ ประเด็นนี้ต้องย้อนกลับมามองดูคำแปลของคำว่า vacanapatha ที่ทางคัมภีร์จีนมักแปลว่า สอน หรือ บางฉบับจะเน้นไปว่าผู้ที่ไม่ฟังพระสูตรพระวินัย ไม่ควรถามภิกษุ เรื่องพระสูตรพระวินัย ซึ่งในพจนานุกรมบาลี-อังกฤษคำว่า vacanapatha มีความหมายว่า admonition ซึ่งแปลว่า การว่ากล่าวตักเตือน ส่วนพจนานุกรมบาลี-ญี่ปุ่น คำว่า vacana แปลว่า คำ หรือ คำสั่ง patha แปลว่า ทาง ทางเดิน ถนน ในพจนานุกรมบาลีไทยหมายถึง คำที่ควรนำมาปฏิบัติ ทั้ง 3 นี้มีความเหมือนกันตรงที่เป็นคำที่กล่าวแล้วผู้ทำต้องปฏิบัติ หรือควรปฏิบัติ ซึ่งน่าจะเป็นสิ่งที่สงฆ์หรือนักบวชฟังปฏิบัติ ซึ่งฆราวาสส่วนใหญ่ที่มาสอนหรือถวายความรู้ มักจะสอนหรือถวายความรู้ในเรื่องวิชาการทางพุทธศาสตร์ มิได้สอนการปฏิบัติตัวเป็นนักบวช เนื่องจากว่า

ประการที่ 1 ฆราวาสส่วนใหญ่ไม่มีประสบการณ์การเป็นนักบวช

ประการที่ 2 ฆราวาสไม่มีคุณสมบัติที่จะสอนการปฏิบัติตัวของภิกษุ เปรียบเหมือนประชาชนมีโอกาสจะสอนการปฏิบัติตัวให้พระราชชาติฉันใด หรือทหารหญิงมีโอกาสสอนทหารชายให้ปฏิบัติตัวเช่นทหารชายได้ ฉันใด ฆราวาส หรือ ภิกษุณี ผู้มีเพศภาวะต่างกัน ก็มีโอกาสจะสอนการปฏิบัติตัวของภิกษุได้ฉันนั้น โดยเฉพาะการใช้คำสั่งในการสอน แต่ภิกษุณี อุบาสก หรืออุบาสิกาสามารถใช้คำพูดที่ดีในการเตือนสติเช่นในอรรถกถาที่กล่าวว่า “ท่านเจ้าข้า พระเถระในปางก่อน ได้บำเพ็ญวัตรเช่นนี้ ๆ มา”¹¹⁶ โดยจะต้องไม่เอามาตรฐานการปฏิบัติของตัวเองในเพศภาวะของภิกษุณีสงฆ์ หรือ อุบาสก อุบาสิกามาเป็นบรรทัดฐานเตือนภิกษุ ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า เหตุผลของการห้ามภิกษุณีสอนภิกษุในเรื่องของการปฏิบัติตนนั้น เป็นเพราะด้านความแตกต่างในด้านเพศภาวะ ส่วนการสั่งภิกษุหรือภิกษุณี มีเพียงพระพุทธเจ้า และพระมหาเถรานุเถระ ที่อาจจะกระทำได้ต่อภิกษุหรือภิกษุณี

ข้อบัญญัตินี้หากมองอีกมุมหนึ่ง อาจกล่าวได้ว่าเป็นการสนับสนุนให้ฝ่ายภิกษุ

¹¹⁶ อจ.อฎฐก.อ. 37/552¹⁸ -553⁶ (แปล.มมร.2543)

และภิกษุณีต่างฝ่ายต่างสั่งสอนกันเอง หลีกเลียงการกระทำกิจกรรมร่วมกัน แต่อनुญาติให้ภิกษุไปสอนฝั่งภิกษุณีได้ เนื่องจากข้อกำหนดของครุธรรมในข้อที่ต้องให้ภิกษุไปให้โอวาทภิกษุณีในวันอุโบสถ และด้วยเหตุผลที่ว่าภิกษุเป็นผู้บวชก่อนเป็นผู้มีประสบการณ์ และภิกษุณีเองในสมัยพุทธกาล ก็มีโอกาสจะติดตามพระพุทธเจ้าไปได้ทุกหนทุกแห่ง การศึกษาพระวินัยจึงต้องอาศัยภิกษุ นอกจากนี้ข้อบัญญัติข้อนี้มิได้ห้ามภิกษุณีทักท้วง หรือ “เตือนสติ” ภิกษุ ซึ่งไม่ใช่ “การสั่งสอน” ภิกษุซึ่งแม้แต่อุบาสก อุบาสิกา ผู้มีความปรารถนาดีต่อพระศาสนาก็สามารถทำได้ เช่นที่ปรากฏในเหตุแห่งการบัญญัติพระวินัยบางข้อ ซึ่งคำพูดที่ใช้เป็นคำสุภาพและเต็มไปด้วยการให้เกียรติ หรือหากภิกษุณีอยากสอนภิกษุหรือแบ่งปันข้อมูลการใช้ชีวิตนักบวชจริง ๆ บางทีการสอนอาจไม่จำเป็นต้องพูด การฝึกตนด้วยการกระทำให้เป็นตัวอย่างต้นแบบ ก็เป็นวิธีการสอน อีกแบบหนึ่งที่ดียิ่งกว่าคำพูดใด ๆ

สรุป

จากเนื้อความในคัมภีร์จุลวรรค ภิกษุณีชั้นธกะ ที่กล่าวว่าพระนางปชาบดีโคตมี ได้กราบทูลขอพร ขอพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตการกราบไหว้ การลูกรับ การทำอัญชลีกรรม สามัคคีกรรม แก่ภิกษุและภิกษุณีตามลำดับผู้แก่กว่า ซึ่งพระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตตรงจุดนี้เอง เป็นการชี้ชัดว่าได้มีการบัญญัติครุธรรมข้อนี้ก่อนที่จะทูลขอพรแน่นอน และการยืนยันจากพระพุทธเจ้าที่ไม่ทรงอนุญาตให้การกราบไหว้ตามอายุพรรษานั้น ก็เป็นการยืนยันว่า ครุธรรมข้อที่ 1 นี้พระพุทธเจ้าเป็นผู้บัญญัติและเป็นความประสงค์ของพระพุทธเจ้า¹¹⁷

ครุธรรมข้อที่ 2 ที่ภิกษุณีไม่พึงจำพรรษาในที่ที่ไม่มีภิกษุอยู่ มิได้เป็นไปเพื่อให้

¹¹⁷ วิ.จ. 9/521/449¹¹-450¹⁰ (แปล.มมร.2543)

อำนาจแก่ภิกษุ หรือพยายามให้ภิกษุณีฟังปาอาศัยภิกษุให้มาก แต่เป็นการสร้างความปลอดภัยและงดงามให้กับสงฆ์ เพื่อความปลอดภัยสำหรับที่ภิกษุณีที่เป็นผู้หญิง ควรเป็นผู้ดูแล หากมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้น ซึ่งภิกษุและภิกษุณีนั้นอยู่คนละที่ แต่ไม่ไกลเกิน 8 กิโลเมตร

ครุธรรมข้อที่ 3 เกี่ยวกับการถามวันอุโบสถ และการรับโอวาท ก็มีความเกี่ยวเนื่อง แห่งสถานที่พักของภิกษุณีที่ไม่ควรไกลและอันตรายเกินไป ด้วยเหตุที่ต้องมีกิจกรรมเดินทาง ไปยังสถานที่ของภิกษุที่เตรียมไว้แล้วเพื่อรับโอวาท เพราะภิกษุไม่อาจเข้าสู่สำนักภิกษุณี ซึ่งการรับโอวาทอาจจะดูเป็นประเพณีหรือไม่สำคัญ แต่จากเรื่องพระอรหันต์กัปปินะได้แสดงให้เห็นว่าแม้จะเป็นพระอรหันต์แล้ว ประเพณีการลงปาฏิโมกข์ก็ยังเป็นกิจที่พระอรหันต์พึงทำ แม้ภิกษุณีจะเป็นภิกษุณีอรหันต์แล้วก็ตาม กิจตามประเพณีในการรับโอวาทก็ยังเป็นกิจที่พึงทำ

ครุธรรมข้อที่ 4 ที่ภิกษุณีฟังปวารณาในสงฆ์ 2 ฝ่าย เป็นการไปขอความเห็น คำเตือนจากพระเถระฝ่ายภิกษุถึงสิ่งที่ภิกษุณีควรปรับปรุงเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการประพฤติพรหมจรรย์ ต่อการฝึกฝนตนเอง แต่การปวารณาของภิกษุณี ที่รับความเห็น คำเตือนจากภิกษุ แต่ภิกษุไม่ต้องปวารณาต่อภิกษุณีสงฆ์นั้นมิได้หมายความว่าปิดโอกาสการเตือนภิกษุของภิกษุณี เพราะจากการวิเคราะห์ในข้อบัญญัติข้อ 8 ได้ข้อสรุปว่า ห้ามภิกษุณีสั่งสอนภิกษุก็จริง แต่ยังเปิดโอกาสให้ภิกษุณีเตือนสติภิกษุได้ด้วยคำพูดที่สุภาพและปรารถนาดี

ครุธรรมข้อที่ 5 ที่เกี่ยวกับการประพุดติมานันต์กับผู้ที่ทำผิดธรรมหนัก ซึ่งมี การเข้าใจผิดว่า ธรรมหนักอันบาลีมาจากคำว่า ครุธรรม นั้นหมายถึง ครุธรรม 8 แต่แท้ที่จริงแล้วหมายถึงเอาสังฆาภิเสศ คือ การประพุดติมานันต์ 15 วัน เป็นบทลงโทษภิกษุณีที่ต้องอาบัติสังฆาภิเสศ มิใช่เป็นบทลงโทษของการทำผิดครุธรรม 8 ซึ่งจะเห็นได้ว่าในสมัย

แรก พระพุทธเจ้ามิได้ทรงบัญญัติบทลงโทษของครุธรรม 8 ไว้ ต่อมาภายหลัง เมื่อมีการทำผิดครุธรรม 8 พระพุทธเจ้าจึงบัญญัติบทลงโทษเป็นปาจิตตีย์ซึ่งจะเห็นว่า ไม่มีความขัดแย้งใด ๆ หากการแปลครุธรรม เป็น ธรรมหนัก คือ อาบัติสังฆาทิเสส มิใช่ครุธรรม 8

ครุธรรมข้อที่ 6 เกี่ยวกับการบวชในสงฆ์ 2 ฝ่าย และการเป็นสิกขมานา นั้นได้วิเคราะห์ถึงรูปแบบและขั้นตอนการบรรพชาอุปสมบท ซึ่งการบวชในสงฆ์ 2 ฝ่ายนั้นเริ่มใช้หลังจากการมีภิกษุณีชุดแรก โดยในสมัยแรกอาจจะเป็นไปได้ที่บวชในสงฆ์ 2 ฝ่ายในเวลาเดียวกัน แต่ภายหลังให้แยกเพราะความก่อกวนของผู้ขอบวชในการตอบคำถามขณะบวช และต่อมาภายหลังเพื่อรับรองการบวช พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตภิกษุณีที่มีพรรษา 12 ขึ้นไปเป็นพระอุปัชฌาย์ เพราะว่ามีภิกษุณีที่บวชกุลธิดาที่ไม่ฉลาด¹¹⁸ ส่วนการเป็นสิกขมานา 2 ปีก่อนอุปสมบทเป็นภิกษุณีนั้นมีความเป็นไปได้ที่การกำหนดสิกขมานามีมาก่อน ส่วนจำนวนปีอาจจะมิในภายหลัง หรือมีตั้งแต่แรก แต่ภิกษุณีผู้ดูแลการบวชไม่ได้ตระหนักหรือดูเบาจนเป็นเหตุให้เกิดภิกษุณีตั้งครุภี หรือภิกษุณีแม่ลูกอ่อน

ครุธรรมข้อที่ 7 ที่กล่าวถึงการไม่ด่าบริภาษภิกษุ ข้อบัญญัตินี้ จากการประมวลจำนวนสิกขาบทเกี่ยวกับวัจจกรรมของภิกษุณีเปรียบเทียบกับของภิกษุ จะเห็นว่าภิกษุณีได้ประพฤติผิดพลาดในเรื่องของวาจาค่อนข้างมาก ดังนั้น การบัญญัติครุธรรมข้อนี้จึงเป็นการบัญญัติเพื่อกันเหตุการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นไว้ก่อน มิได้เป็นริดรอนสิทธิบางประการของภิกษุณี เพราะสิกขาบทการห้ามภิกษุด่า บริภาษนั้นมีอยู่แล้ว และในพระวินัยไม่มีเหตุการณ์ที่ภิกษุด่าภิกษุณี และหากมองภิกษุในฐานะเป็นครู หรือเป็นผู้ดูแลในฐานะเพศชายในยามคับขันนั้น การไม่ด่าบริภาษภิกษุก็ถือเป็นการให้เกียรติ ซึ่งนำมาซึ่งสัมพันธไมตรีที่ดีต่อกันระหว่างภิกษุและภิกษุณีสงฆ์

¹¹⁸ วิ.ภิกษุณี.อ. 5/437¹⁻¹⁸ (แปล.มมร. 2543)

ครุธรรมข้อที่ 8 ในกรณีของพระวินัยนิกายอื่นๆ ที่เป็นฉบับแปลภาษาจีนโบราณ มีการแปลไปในทิศทางที่คล้ายกันคือ “มีอาจกล่าวความผิดของภิกษุ” แต่สำหรับพระวินัยบาลี ข้อบัญญัตินี้หมายถึง มีอาจสอนภิกษุ ซึ่งตรงนี้ก็หมดประเด็นปัญหาเรื่องที่ว่า ภิกษุณีกล่าวความผิดของภิกษุได้หรือไม่ เพราะไม่ว่าอุบาสก อุบาสิกา และภิกษุณีก็ล้วนที่จะกล่าวความผิดของภิกษุได้ หากมีมูลความจริง และเพื่อเป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งจะเห็นได้ว่า ความสับสนหรือข้อข้องนบางประการมาจากการอ่านฉบับแปลหรือพระวินัยที่ต่างฉบับกัน แต่อย่างไรก็ตาม สำหรับพระวินัยบาลีนั้นมุ่งเน้นไปในความหมายที่ว่า ภิกษุณีไม่อาจสั่งสอนภิกษุ แต่ก็สามารถกล่าวเตือนสติ หรือบอกกล่าวได้ด้วยวาจาที่สุภาพและให้เกียรติ

โดยสรุป จากการวิเคราะห์ครุธรรม พบว่าการอ่านอ้างอิงข้อมูลจากคัมภีร์จีนซึ่งเป็นคัมภีร์ชั้นแปล หรือการตีความ คัมภีร์ของนักวิชาการแต่ละยุคแต่ละสมัย แต่ละคนนั้นมีความแตกต่างกัน หรือแม้บางคนจะกล่าวว่า ความเห็นอรรถกถาจารย์ฝ่ายบาลีนั้นเชื่อได้หรือ แต่ในเมื่อพระสูตรและพระวินัยมีอาจให้ข้อสรุปอะไรได้ คำของอรรถกถาจารย์ก็เป็นสิ่งที่นำมาพิจารณามากที่สุด การวิเคราะห์เรื่องนี้เลือกเฉพาะเจาะจงในคัมภีร์พระบาลีเท่านั้น เพราะแต่ละนิกาย พระวินัยมีความต่างกัน ในการปฏิบัติก็มีรายละเอียดต่างกัน ดังนั้นการวิเคราะห์เรื่องนี้ จึงจำเป็นต้องเลือกเฉพาะ 1 สายนิกาย และการวิเคราะห์ในคัมภีร์สายบาลีได้แสดงความกระจ่าง ได้ลบล้างข้อข้องน และความขัดแย้งในตัวของคำสอนที่ถูกชี้ประเด็นมา การที่มีปาจิตตีย์บางข้อซ้ำกับครุธรรม 8 บางข้อ ยังเป็นการตอกย้ำว่า ครุธรรม 8 นั้นมีมาก่อน แต่ยังไม่ได้กำหนดบทลงโทษผู้ละเมิดในสมัยแรก เหมือนมหาศีล มัชฌิมศีล และจุลศีลที่พระพุทธเจ้าได้ให้ไว้กับภิกษุในยุคแรก ซึ่งก็ไม่มีบทลงโทษเช่นกัน ดังนั้นลักษณะของครุธรรม 8 จึงมีคุณลักษณะคล้ายศีลมากกว่าวินัย¹¹⁹ ยิ่งไปกว่านั้น ได้ยืนยันช่วงเวลาของการบัญญัติครุธรรม ว่าเกิดขึ้นตั้งแต่สมัย

พุทธกาล และเป็นสิ่งที่พระพุทธรเจ้าบัญญัติจริง

เมื่อย้อนกลับมาประเด็นที่ว่าคฤธรรมนำมาซึ่งความไม่เสมอภาคแก่คณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนาหรือไม่ ก็จำเป็นต้องย้อนกลับไปตีความเรื่องความไม่เสมอภาคและสาเหตุ คำว่าเสมอภาค ไม่ได้หมายถึงเท่ากัน เฉกเช่นการเรียกร้องของสิทธิสตรีหลายกลุ่มที่มีหลายแนวคิด ในสมัยแรก ๆ นักสิทธิสตรีเรียกร้องเพื่อความเท่าเทียมกับชาย สมัยต่อมาปฏิเสธชาย แต่ยุคหลังลัทธิสตรีนิยมกลับเรียกร้องสิ่งที่เหมาะกับหญิง เช่น ในเมื่อหญิงสามารถอ้อมด้วยข้าวเพียง 1 จาน หญิงไม่จำเป็นต้องเรียกร้องกินข้าว 2 จาน เหมือนชาย หญิงใช้เวลาในห้องน้ำนานกว่าชาย จำนวนห้องน้ำหญิงไม่ควรมีเท่าชาย แต่ควรมีมากกว่าชาย เป็นต้น สำหรับมุมมองของนักสตรีนิยม ในยุคแรก อาจมองได้ว่าคฤธรรมนำมาซึ่งความไม่เสมอภาค เพราะทุกอย่างต้องทำมากกว่าภิกษุซึ่งเป็นเพศชาย ถึง 2 เท่า แต่สำหรับมุมมองของนักสตรีนิยมหรือผู้เรียกร้องสิทธิสตรีบางกลุ่ม อาจมองว่าเป็นการปรับให้เหมาะกับเพศภาวะนักบวชหญิง อย่างไรก็ตาม การเอาทฤษฎีทางสังคมที่ยังมีความหลากหลายและเปลี่ยนแปลงมาเป็นตัววัดสังคมนักบวชทางพระพุทธศาสนา ผู้เขียนเห็นว่าไม่ถูกต้อง เป็นสิ่งที่ไม่ควรที่จะนำมาเปรียบเทียบ มาชี้วัด เพราะถือได้ว่าอยู่คนละบริบท แต่หากเอาทฤษฎีของสังคมนักบวชด้วยกันมาชี้วัด มาเปรียบเทียบ น่าจะสมเหตุสมผลมากกว่า

ในกรณีของคฤธรรม 8 ปัจจุบันสามารถกระทำได้หรือไม่ คำถามนี้อาจจะขึ้นอยู่กับพื้นที่ บางประเทศหากการคณะสงฆ์เอื้ออำนวยก็สามารถทำได้ ยกตัวอย่าง เช่น การบิณฑบาต ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำได้ แต่ในประเทศจีนหรือ ประเทศตะวันตก ไม่เป็นที่นิยมและเป็นเรื่องแปลกของประเทศเหล่านั้น นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับผู้ปฏิบัติ หากผู้ปฏิบัติระลึกถึงคฤธรรม 8 เป็นเหมือนดั่งกำแพงระหว่างความเป็นภุคฆ์และบรรพชิต และได้พิสูจน์ตนเองด้วยการน้อมรับคฤธรรม ซึ่งก็เป็นเหมือนการก้าวข้าม

กำแพงสูงมาสู่ฝั่งบรรพชิตได้ และหากระลึกถึงครุธรรมเยี่ยงศีลมิใช่พระวินัย ก็จะทำให้ภิกษุณีสบายใจขึ้น ซึ่งศีลนั้น แปลว่า ปกติ¹²⁰ ที่ทำด้วยความเต็มใจเป็นปกติ ตั้งศีล 5 เป็นปกติของมนุษย์ ศีล 8 หรืออุโบสถศีล เป็นปกติของนักปฏิบัติธรรม ครุธรรม 8 ก็เป็นปกติของนักบวชหญิงในพระพุทธศาสนาเช่นกัน

บรรณานุกรม

ANĀLAYO, Bhikkhu.

2014 "On the Bhikkhunī Ordination Controversy." *Sri Lanka International Journal of Buddhist Studies* 3 : 1–20.

MORI, Shoji (森 章司).

2005 "Mahāpajāpatī Gotamī no-shōkai-to-bikuni-sanga-nokeisei Mahāpajāpatī Gotamī の生涯と比丘尼サンガの形成 (ชีวประวัติพระนางโคตมีเถรีและการกำเนิดภิกษุณี)." 原始仏教聖典資料による釈尊伝の研究 10 (個別研究篇 2): 1-71. Tokyo: Chuo Academic Research Institute.

NAGASAKI, Ryokan.

1978 "A Study on the Ordination of Mahāpajāpatī Gotamī Bhiksunī." *Journal of Indian and Buddhist Studies* 26 : 655-656. Tokyo: University of Tokyo.

¹²⁰ Sila 【中】 平常, 自然, 習慣, 戒, 道德規範; ปกติ, ธรรมชาติ, คู่ขนาน, ศีล, หลักคุณธรรม

SHI, Hengqin (釋恆清).

1995 *Putidaoshangdenuren* 《菩提道上的女人》 (สตรีบนเส้นทางโพธิ). Taipei: Dongda.

SHI, Shengyan (釋聖嚴).

1997 *Jielvxuegangyao* 《戒律學綱要》 (เนื้อหาหลักของศีลวินัยศึกษา). Taipei: Faguwenhua.

SHI, Zhaohui (釋昭慧).

2001 *Qianzaichenyin—xinshijidefojiaonuxingsiwei* 《千載沉吟—新世紀的佛教女性思維》 (บันทึกพันข้อฉงน—แนวความคิดพุทธสตรียุคใหม่). Taiwan: Fajie.

SHI, Zhenguan (釋真觀).

1996 “Congyindedefunushehuidiweikan bajingfa zhidingzhiyiyi 〈從印度的婦女社會地位看「八敬法」制定之意義〉 (จากสถานภาพทางสังคมของสตรีในอินเดียมองความสำคัญในการบัญญัติ”คฤธรรม 8”).” *Yihui* 3: 41-59.

SUCHARITTHAMMAKUL, Wilaiporn (蕭貞貞).

2008 “On Gender Discourse in Theravāda Buddhism: From the Interpretation of Original Buddhist Texts to the Contemporary Meaning on Equality.” *Collection of Articles on Buddhism By Postgraduate Students* 18 : 502-575. Taiwan R.O.C.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์.

2544 **สตรีในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: ส่องสยาม.

บรรจบ บรรณรุจี.

2539 **ภิกษุณี พุทธสาวิกา**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสังเวช ฐมฺมเนตฺติโก.

2537 **ภิกษุณีกับการบรรลุพระอรหันต์**. กรุงเทพฯ: อักษรสมัย.

เมตตานันโท ภิกษุ.

2545 **เหตุเกิด พ.ศ. 1 (2)**, กรุงเทพฯ: S.P.K Paper and Form.

รังษี สุนทร.

2548 **การวิเคราะห์คัมภีร์พระพุทธศาสนา: กรณีภิกษุณีสงฆ์**. Bangkok: Mahachularongkorn research institute.

2549 “วิพากษ์หนังสือ เหตุการณ์ พ.ศ. 1.” **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ 2**
กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุริย์-วิเชียร มีผลกิจ.

2543 **พระพุทธกิจ 45 พรรษา**. กรุงเทพฯ: คอมฟอร์ม.

ภาคผนวก

1. ตารางเปรียบเทียบครุธรรมในพระวินัยของนิกายต่าง ๆ

พระวินัยบาลี Vin IV: 51-52 (Ee)	พระวินัยนิกาย สรวาสติวาท T23: 345c ⁸ -345c ²² (no.1435)	พระวินัยนิกายสัมมตียะ T24: 670c ⁵ - 670c ¹⁵ (no.1461)
1. ภิกษุณีอุปสมบทแล้ว 100 ปี ต้องกราบไหว้ ลูกรับ ทำอัญชลีกกรรม สามิจิกรรม แก่ภิกษุที่อุปสมบทในวันนั้น	1.ภิกษุณีอายุร้อยปี พบภิกษุใหม่ ควรกราบเท้า เคารพด้วยใจ	2.ถ้าภิกษุณี 100 พรรษา และเป็นวันที่ภิกษุอุปสมบท ภิกษุณี ควรกราบ หรือทำความเคารพเป็นต้น
2.ภิกษุณีไม่พึงอยู่จำพรรษาในอารวาสที่ไม่มีภิกษุ	4. ที่ไม่มีภิกษุอยู่ ภิกษุณีไม่อาจจำพรรษาได้	7.ถ้าสถานที่นั้นไม่มีภิกษุ ภิกษุณีไม่อาจจำพรรษา
3. ภิกษุณีต้องหวังธรรม 2 ประการ คือ ถามวันอุโบสถ 1 เข้าไปฟังคำสั่งสอน 1 จากภิกษุสงฆ์ทุกกึ่งเดือน	6. ภิกษุณีทุกกึ่งเดือนรับครุธรรมจากภิกษุ	3.ทุก ๆ กึ่งเดือน ควรไปสำนักภิกษุ รับครุธรรม

<p>พระวินัยนิกาย มหาสังฆิกะ T22:471b¹- 476b¹² (no.1425)</p>	<p>พระวินัยนิกาย มูลสารวาสติวาท T24: 351a¹-351a²⁶ (no.1451)</p>	<p>พระวินัยนิกาย มहीसासक T22: 45c²⁶-46a¹¹ (no.1421)</p>	<p>พระวินัยนิกาย ธรรมคูปต์ T22: 649a²-649a²² (no.1428)</p>
<p>1.ภิกษุณีแม่พรรษา 100 ควรลุกขึ้นต้อนรับ ทำความเคารพภิกษุใหม่ และไม่ควรถูกกล่าว ว่าตนพรรษา 100 แล้วกราบภิกษุภิกษุณี ทั้งหมดควรทำความเคารพภิกษุผู้มีวัยอ่อน กลาง แก่กว่าตน</p>	<p>6.ถ้าภิกษุณีพรรษาที่ 100 แล้ว พบภิกษุผู้บวช ใหม่ ควรทำความเคารพ พนมมือต้อนรับ และ กราบ</p>	<p>8.ภิกษุณีแม่จะบวช ก่อนแล้ว 100 ปี ควร ทำความเคารพภิกษุผู้ บวชใหม่</p>	<p>1.แม่ภิกษุณีพรรษา 100 พบภิกษุเพิ่งบวช ใหม่ ควรที่จะลุกขึ้น ต้อนรับพนมมือกราบ และเชยญ่่ง ธรรมแม่นี้ควรเคารพ สรรเสริญและไม่ปฏิเสธ ตลอดชีวิต</p>
<p>7.สถานที่ที่ไม่มีภิกษุ อยู่ ภิกษุณีมีอาจจำ พรรษาได้</p>	<p>3.สถานที่ที่ไม่มีภิกษุอยู่ ภิกษุณีมีอาจจำพรรษา ได้</p>	<p>2.ภิกษุณีสงฆ์เมื่อจำ พรรษาต้องอาศัยภิกษุ สงฆ์</p>	<p>7.ภิกษุณีไม่ควรจำ พรรษาที่ไม่มีภิกษุอยู่ แม่ธรรมนี้ควรเคารพ สรรเสริญและไม่ปฏิเสธ ตลอดชีวิต</p>
<p>6.ทุกกึ่งเดือนถามวัน อุโบสถและขอโหวาท</p>	<p>2.ทุกๆครึ่งเดือนขอรับ โหวาทและคำสอนจาก ภิกษุ</p>	<p>1.ภิกษุณีทุกครั้งเดือน ควรขอรับโหวาทข้อ ปฏิบัติจากภิกษุ</p>	<p>6.ภิกษุณีทุกครั้งเดือน ควรขอรับโหวาทและ คำสอนจากภิกษุสงฆ์ แม่ธรรมนี้ควรเคารพ สรรเสริญและไม่ปฏิเสธ ตลอดชีวิต</p>

พระวินัยบาลี Vin IV: 51-52 (Ee)	พระวินัยนิกาย สรวาสติวาท T23: 345c ⁸ -345c ²² (no.1435)	พระวินัยนิกายสัมมตียะ T24: 670c ⁵ - 670c ¹⁵ (no.1461)
4.ภิกษุณีอยู่จำพรรษาแล้ว ต้องพิจารณาในสงฆ์ 2 ฝ่าย โดยสถานทั้ง 3 คือ โดยได้เห็น โดยได้ยิน หรือโดยรังเกียจ	5.ภิกษุณีหลังออกพรรษา แล้วควรพิจารณากับสงฆ์ 2 ฝ่าย ขอทราบความผิดของ ภิกษุณีที่มาจากความเห็น การฟัง และข้อสงสัย	8.ถ้าภิกษุณีออกพรรษาแล้ว ควรยึดหลัก 3 ประการในการ ถามภิกษุสงฆ์ เกี่ยวกับสัมมา- ธรรมมาที่กระทำไดยาก
5.ภิกษุณีต้องธรรมที่หนักแล้ว ต้องประพฤติปักขมานัตใน สงฆ์ 2 ฝ่าย	3.ถ้าภิกษุณีทำผิดสังฆาติ- เสส ควรขอมานัตกับกึ่ง เดือนกับสงฆ์ 2 ฝ่าย	4.ถ้าภิกษุณีทำผิดธรรมที่ เคารพแม้หนึ่ง ต้องปฏิบัติ มานัตกับสงฆ์ 2 ฝ่าย
6.ภิกษุณีต้องแสวงหา อุปสัมปทาในสงฆ์ 2 ฝ่าย เพื่อ สิกขมานาผู้มีสิกขาอันศึกษา แล้วในธรรม 6 ประการ	2.ภิกษุณีควรขออุปสมบท จากฝ่ายภิกษุสงฆ์	1.ภิกษุณีจะต้องขออุปสมบท จากภิกษุสงฆ์

<p>พระวินัยนิกาย มหาสังฆิกะ T22:471b¹- 476b¹² (no.1425)</p>	<p>พระวินัยนิกาย มุลสรวาสติวาท T24: 351a¹-351a²⁶ (no.1451)</p>	<p>พระวินัยนิกาย มหีสาสกะ T22: 45c²⁶-46a¹¹ (no.1421)</p>	<p>พระวินัยนิกาย ธรรมคูปต์ T22: 649a²-649a²² (no.1428)</p>
<p>8.ภิกษุณีเมื่อออกพรรษาแล้ว ควรพิจารณาในสงฆ์ 2 ฝ่าย ถ้าวันที่ 16 ไม่ไปพิจารณา วันที่ 17 ไปพิจารณากับภิกษุสงฆ์</p>	<p>8. ถ้าภิกษุณีผ่านการจำพรรษาแล้วพิจารณากับสงฆ์ 2 ฝ่ายด้วยการเห็น การฟัง และสงสัย 3 ประการในการกระทำใดๆของภิกษุณี</p>	<p>3. เวลาที่ภิกษุณีพิจารณาควรทำกรรม 2 ผั้ว สมมติภิกษุณี 3 ท่านไปขอทราบความผิดของภิกษุณีด้วยการเห็น การฟัง และสงสัยจากภิกษุ</p>	<p>8.ภิกษุณีเสร็จสิ้นการจำพรรษา ควรไปท่ามกลางสงฆ์แล้วขอพิจารณาจากการเห็น การฟัง การสงสัย 3 ประการ แม้ธรรมนี้ควรเคารพสรรเสริญและไม่ปฏิเสธตลอดชีวิต</p>
<p>5.ถ้าภิกษุณีต้องสังฆาติเสส 19 ควรปฏิบัติมานัตกึ่งเดือนในสงฆ์ 2 ฝ่าย</p>	<p>7. ถ้าภิกษุณีผิดธรรมคำสอนของหมู่คณะ(眾教法者) ควรปฏิบัติมานัตกึ่งเดือนในสงฆ์ 2 ฝ่าย</p>	<p>7.ภิกษุณีที่ทำความผิดหนัก ควรขอมานัต กึ่งเดือนกับสงฆ์ 2 ฝ่าย เมื่อมานัตเสร็จแล้ว อัพภาน Abbhāna กับภิกษุ 20 รูป ภิกษุณี 20 รูปถอนความผิด</p>	<p>5.ถ้าภิกษุณีทำผิดสังฆาติเสส ควรปฏิบัติมานัตกึ่งเดือน ในสงฆ์ 2 ฝ่ายแม้ธรรมนี้ควรเคารพสรรเสริญและไม่ปฏิเสธตลอดชีวิต</p>
<p>2.ศึกษา 2 ปี และขออุปสมบทในสงฆ์ 2 ฝ่าย</p>	<p>1.ภิกษุณีทุกคน ควรขออุปสมบทกับภิกษุ เมื่อเป็นภิกษุณีบริบูรณ์แล้ว ต้องเคารพธรรมนี้ไม่ปฏิเสธ และตั้งใจปฏิบัติสิ่งที่ภิกษุณีควรศึกษา</p>	<p>4.สิกขมานา 2 ปีศึกษาธรรม 6 แล้วควรขออุปสมบทในสงฆ์ 2 ฝ่าย</p>	<p>4.เมื่อศึกษาสิกขมานาแล้วควรขออุปสมบทจากคณะสงฆ์ แม้ธรรมนี้ควรเคารพสรรเสริญและไม่ปฏิเสธตลอดชีวิต</p>

พระวินัยบาลี Vin IV: 51-52 (Ee)	พระวินัยนิกาย สรวาสตีวาท T23: 345c ⁸ -345c ²² (no.1435)	พระวินัยนิกายสัมมตียะ T24: 670c ⁵ - 670c ¹⁵ (no.1461)
7.ภิกษุณีไม่พึงดำ บริภาษ ภิกษุ โดยปริยายอย่างใดอย่างหนึ่ง	7.ภิกษุณีคุยกับภิกษุ จงฟัง คำถามเกี่ยวกับพระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรม ถ้าภิกษุเคยฟังถามได้ ถ้า ภิกษุไม่เคยฟังไม่ควรถาม	5. ภิกษุณีไม่อาจดำ บริภาษ ว่าร้ายภิกษุ
8. ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ปิดทาง ไม่ให้ภิกษุณีทั้งหลายสอนภิกษุ เปิดทางให้ภิกษุทั้งหลายสอน ภิกษุณี	8.ภิกษุณีไม่อาจพูดความ ผิดของภิกษุที่ได้จากการ เห็น การฟัง และสงสัย	6.ภิกษุณีไม่อาจถามคำถามที่ ทำให้ภิกษุลำบากใจหรือสอน ภิกษุ

<p>พระวินัยนิกาย มหาสังฆิกะ T22:471b¹- 476b¹² (no.1425)</p>	<p>พระวินัยนิกาย มูลสารวาสติวาท T24: 351a¹-351a²⁶ (no.1451)</p>	<p>พระวินัยนิกาย มहीศาสกะ T22: 45c²⁶-46a¹¹ (no.1421)</p>	<p>พระวินัยนิกาย ธรรมคูปต์ T22: 649a²-649a²² (no.1428)</p>
<p>4.ภิกษุณีไม่เก็บอาหาร และเตี๋ยงร้อนก่อน</p>	<p>5.ภิกษุณีไม่อาจดำ บริภาษ ตำหนิภิกษุ แต่ ภิกษุทำต่อภิกษุณีได้</p>	<p>5.ภิกษุณีไม่อาจดำภิกษุ หรือพูดความประพฤติ ไม่ดีไม่ว่าจะศีล ศีลจาร- วัตร มิจฉาทิฎฐิ มิจฉา- อ อชี พ ข ของ ภิกษุ ให้ ธรวาสพัง</p>	<p>2.ภิกษุณีไม่อาจดำภิกษุ ไม่ควรกล่าวร้ายในทางที่ ผิดศีล ผิดทิฎฐิ หรือผิด จารวัตรแม้ธรรมนี้ควร เคารพสรรเสริญและไม่ ปฏิเสธตลอดชีวิต</p>
<p>3.ภิกษุณีไม่อาจพูด ความผิดของภิกษุทั้งที่ จริงและไม่จริง แต่ภิกษุ พูดความผิดที่จริงของ ภิกษุณีได้</p>	<p>4.ถ้าภิกษุณีเห็นความ ผิดของภิกษุไม่ควร ตำหนิ แต่ถ้าภิกษุเห็น ความผิดของภิกษุณี ควรตำหนิ</p>	<p>6.ภิกษุณีไม่อาจยก ความผิดของภิกษุ แต่ ภิกษุสามารถกล่าว ตำหนิภิกษุณี</p>	<p>3.ภิกษุณีไม่อาจกล่าว ความผิดพลาตของ ภิกษุ แต่ภิกษุอาจกล่าว ความผิดพลาตของ ภิกษุณี แม้ธรรมนี้ควร เคารพสรรเสริญและไม่ ปฏิเสธตลอดชีวิต</p>

2. ตารางเปรียบเทียบพระวินัยปฐมภูมิของนิกายต่าง ๆ

巴利律 Vin IV: 51-52 (Ee)	十诵律 T23: 345c ⁸ -345c ²² (no.1435)	明了律 T24: 670c ⁵ - 670c ¹⁵ (no.1461)
1. vassasatūpasampannāya bhikkhuniyā tadahupasampannassa bhikkhuno abhivādanam paccuṭṭhānam añjalikammaṃ sāmīcikammaṃ kātabbam (ayaṃ dhammo sakkatvā garukatvā mānetvā pūjetvā yāvajīvaṃ anatikkamanīyo)	1.百歲比丘尼. 見新受具戒比丘. 應一心謙敬禮足.	2.若已得百夏比丘尼. 若比丘是日受具足戒已. 是比丘尼必應作禮拜恭敬等事.
2. na bhikkhuniyā abhikkhuke āvāse vassaṃ vasitabbaṃ (ayaṃpi dhammo sakkatvā garukatvā mānetvā pūjetvā yāvajīvaṃ anatikkamanīyo)	4.無比丘住處. 比丘尼不得安居.	7.若此住處無比丘. 比丘尼不得結夏安居.
3. anvaḍḍhamāsaṃ bhikkhuniyā bhikkhusaṅghato dve dhammā paccāsiṃsitabbā uposathapucchakañca ovādupasaṅkamanañca (ayaṃpi dhammo sakkatvā garukatvā mānetvā pūjetvā yāvajīvaṃ anatikkamanīyo)	6.比丘尼. 半月從比丘受八敬法.	3.隨半月半月. 應往比丘僧處. 受八尊法教.

<p>僧祇律 T22:471b¹- 476b¹² (no.1425)</p>	<p>根本说一切有律 T24: 351a¹-351a²⁶ (no.1451)</p>	<p>五分律 T22: 45c²⁶-46a¹¹ (no.1421)</p>	<p>四分律 T22: 649a²-649a²² (no.1428)</p>
<p>1.比丘尼雖滿百臘.應向新受戒比丘起迎恭敬作禮.不得言待我百臘然後向新受戒比丘作禮.一切比丘尼應向長老中間年少比丘起迎恭敬作禮.</p>	<p>6.若苾芻尼.雖受近圓已經百歲.若見新受近圓苾芻.應當尊重合掌迎接恭敬頂禮.此是第六敬法.</p>	<p>8.比丘尼雖先受具戒百歲.故應禮新受大戒比丘.說此八敬法已.即說偈言.</p>	<p>1.若百臘比丘尼見初受戒比丘.當起迎逆問訊禮拜請令坐.此法應尊重恭敬讚歎.盡形壽不應違.</p>
<p>7.是名無比丘住處比丘尼不得安居.第七敬法竟.</p>	<p>3.無苾芻處不得安居.此是第三敬法.</p>	<p>2.比丘尼眾安居時要當依比丘僧眾.</p>	<p>7.比丘尼不應在無比丘處夏安居.如此法應尊重恭敬讚歎.盡形壽不應違.</p>
<p>6.半月間布薩求教誡者.是名半月間布薩求教誡.第六敬法竟.</p>	<p>2.半月半月當從苾芻求請教授.此是第二敬法.</p>	<p>1.比丘尼眾半月.應從比丘眾乞教誡人.</p>	<p>6.比丘尼於半月當從眾僧中求索教授人.如此法應尊重恭敬讚歎.盡形壽不應違.</p>

<p>巴利律</p> <p>Vin IV: 51-52 (Ee)</p>	<p>十诵律</p> <p>T23: 345c⁸ -345c²²</p> <p>(no.1435)</p>	<p>明了律</p> <p>T24: 670c⁵- 670c¹⁵</p> <p>(no.1461)</p>
<p>4. vassaṃ vutthāya bhikkhuniyā ubhatosaṅghe tīhi ṭhānehi pavāretabbaṃ diṭṭhena vā sutena vā parisankāya vā (ayaṃpi dhammo sakkatvā garukatvā mānetvā pūjetvā yāvajīvaṃ anatikka-manīyo)</p>	<p>5.比丘尼安居竟. 應從二部僧中自恣求見聞疑罪.</p>	<p>8.若比丘尼安居竟. 以三處請比丘僧說. 問難如法受僧正教.</p>
<p>5. garudhammaṃ ajjhāpanāya bhikkhuniyā ubhatosaṅghe pakkhamānattaṃ caritabbaṃ(ayaṃpi dhammo sakkatvā garukatvā mānetvā pūjetvā yāvajīvaṃ anatikka-manīyo)</p>	<p>3.若比丘尼犯僧殘罪. 應從二部僧乞半月摩那埵法.</p>	<p>4.若比丘尼犯隨一尊法. 於二部僧應行摩捺多法.</p>
<p>6. dve vassāni chasu dhammesu sikkhitasikkhāya sikkhamānāya ubhtosaṅghe upasampadā pariyesitabbā(ayaṃpi dhammo sakkatvā garukatvā mānetvā pūjetvā yāvajīvaṃ anatikka-manīyo)</p>	<p>2.比丘尼. 應從比丘僧乞受具戒.</p>	<p>1. 一期比丘尼必定從比丘僧求得受具足戒.</p>

<p>僧祇律 T22:471b¹- 476b¹² (no.1425)</p>	<p>根本说一切有律 T24: 351a¹-351a²⁶ (no.1451)</p>	<p>五分律 T22: 45c²⁶-46a¹¹ (no.1421)</p>	<p>四分律 T22: 649a²-649a²² (no.1428)</p>
<p>8. 若比丘尼十六日不詣比丘僧受自恣. 至十七日往受自恣者. 越敬法. 是名比丘尼第八敬法.</p>	<p>8. 若苾芻尼夏安居已. 於二眾中以三事見聞疑作隨意事. 此是第八敬法.</p>	<p>3. 比丘尼自恣時. 應白二羯磨遣三比丘尼. 從比丘眾請見聞疑罪.</p>	<p>8. 比丘尼夏安居訖. 當詣眾僧中求三事見聞疑自恣. 如此法應尊重恭敬讚歎. 盡形壽不應違.</p>
<p>5. 若犯十九僧伽婆尸沙. 應二部眾中半月行摩那埵. 是名比丘尼二部眾中半月行摩那埵. 第五敬法竟. 那埵.</p>	<p>7. 苾芻尼若犯眾教法者. 應二眾中半月行摩那[卑*也]. 此是第七敬法.</p>	<p>7. 比丘尼犯麤罪. 應在二部僧中求半月行摩那埵. 行摩那埵已. 次[5]阿浮呵那. 應在二十比丘二十比丘尼眾中出罪. [5]Abbhāna.</p>	<p>5. 若比丘尼犯僧殘罪. 應半月在二部僧中行摩那埵. 如此法應尊重恭敬讚歎. 盡形壽不應違.</p>
<p>2. 是名二歲學戒二部眾中受具足. 是名第二敬法.</p>	<p>1. 諸苾芻尼. 當從苾芻求出家. 受近圓成苾芻尼性. 此是最初敬法事不應違. 乃至盡形諸苾芻尼當勤修學.</p>	<p>4. 式叉摩那. 二歲學六法已. 應於二部眾求受具足戒.</p>	<p>4. 已學於戒式叉摩那. 應從眾僧求受大戒. 如此法應尊重恭敬讚歎. 盡形壽不應違.</p>

<p>巴利律</p> <p>Vin IV: 51-52 (Ee)</p>	<p>十诵律</p> <p>T23: 345c⁸ -345c²²</p> <p>(no.1435)</p>	<p>明了律</p> <p>T24: 670c⁵- 670c¹⁵</p> <p>(no.1461)</p>
<p>7. na bhikkhuniyā kenaci pariyāyena bhikkhu akkosit- abbo paribhāsitaḥ (ayaṃ- pi dhammo sakkatvā garu- katvā mānetvā pūjetvā yāvajīvaṃ anatikkamaṇīyo)</p>	<p>8.比丘尼不得說比丘見聞 疑罪.</p>	<p>5. 比丘尼不得惡罵毀 謗比丘.</p>
<p>8. ajjatagge ovaṭo bhikkhu- nīnaṃ bhikkhūsu vacanapa- tho anovaṭo bhikkhūnaṃ bhikkhunīsu vacanapatho (ayaṃ dhammo sakkatvā garukatvā mānetvā pūjetvā yāvajīvaṃ anatikkamaṇīyo)</p>	<p>7. 比丘尼語比丘言. 聽我 問修多羅毘尼阿毘曇. 比 丘聽者應問. 若不聽者不 得問.</p>	<p>6. 比丘尼不得問難比 丘及教比丘學.</p>

<p>僧祇律 T22:471b¹- 476b¹² (no.1425)</p>	<p>根本说一切有律 T24: 351a¹-351a²⁶ (no.1451)</p>	<p>五分律 T22: 45c²⁶-46a¹¹ (no.1421)</p>	<p>四分律 T22: 649a²-649a²² (no.1428)</p>
<p>3. 是名比丘尼不得說比丘實罪非實罪. 比丘得說比丘尼實罪. 是名第三敬法.</p>	<p>5. 苾芻尼不得罵詈瞋恚訶責苾芻. 苾芻於尼得為此事. 此是第五敬法.</p>	<p>5. 比丘尼不得罵比丘. 不得於白衣家道說比丘若犯戒若犯威儀若邪見若邪命.</p>	<p>2. 比丘尼不得罵比丘. 不得誹謗言破戒破見破威儀. 如此法應尊重恭敬讚歎. 盡形壽不應違.</p>
<p>4. 是名比丘尼不先受食床褥. 第四敬法竟.</p>	<p>4. 若苾芻尼見苾芻戒見儀命. 有毀犯處不應詰責. 苾芻見尼有毀犯處應為詰責. 阿難陀. 此是第四敬法.</p>	<p>6. 比丘尼不得舉比丘罪. 而比丘得呵責比丘尼.</p>	<p>3. 比丘尼不得說比丘過失. 比丘得說比丘尼過失. 如此法應尊重恭敬讚歎. 盡形壽不應違.</p>